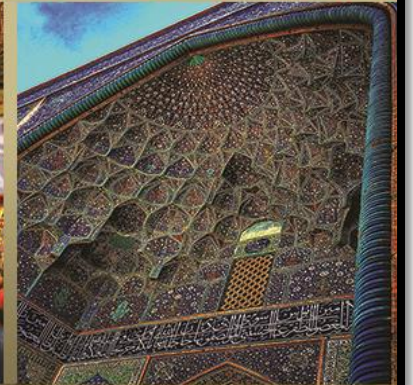

İRAN PAZAR FIRSATLARI

T.C. FIRAT KALKINMA AJANSI
Baransel MIZRAK
ANALİZ RAPORU

<i>TABLolar LİSTESİ</i>	2
<i>1. GENEL OLARAK İRAN İSLAM CUMHURİYETİ</i>	3
1.1. İran İslam Devriminden Sonra Siyasi Olarak İran.....	4
1.2. İran Ekonomisi Genel Değerlendirme.....	8
1.2.1. Sanayisi	13
1.2.2. Hizmet	16
1.2.3. Enerji-Maden	28
1.2.4. Tarım ve Hayvancılık	32
<i>2. İRAN PAZARI VE TÜRKİYE</i>	33
2.1. İran İslam Cumhuriyeti'nin Dış Ticareti, Yatırımı ve Vergi Uygulamaları.....	33
2.1.1. Dış Ticareti.....	33
2.1.2. Yatırım ve Serbest Yatırım Bölgeleri	38
2.1.3. FIPPA Kapsamında Yapılacak Yatırımlar.....	40
2.1.4. İran'ın Vergi Uygulamaları	41
2.2. Türkiye-İran Ticareti İlişkileri.....	44
2.3. Türk-İran Ticaretindeki Öncelikli Hususlar	52
2.4. Türkiyeli İş Adamlarının İran Pazarında Dikkat Etmesi Gereken Hususlar	53
2.5. TRB1 Bölgesinden İran'a İhracat Potansiyeli Olan Ürünler	54
2.5.1. Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	54
2.5.2. Tekstil ve Hazır Giyim.....	56
2.5.3. Kozmetik ve Kişisel Bakım Ürünleri.....	59
2.5.4. İnşaat Malzemeleri.....	60
2.5.5. Meyvecilik.....	62
2.5.6. Madencilik.....	63
2.5.7. Diğer Ürünlerin Analizi ve Pazar İmkânları.....	65
<i>3. İRAN HAKKINDA BAZI BİLGİLER</i>	71
3.1. İran'ın Resmi Tatil Günleri	71
3.2. İran'daki Bankalar	72
3.3. Türkiye'nin İran'daki Diplomatik Misyon Temsilcilikleri	73
3.4. İran'da Düzenlenen Bazı Fuarlar	74
<i>SONUÇ</i>	76
<i>KAYNAKÇA</i>	78

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Genel Ekonomik Veriler	8
Tablo 2: İş Yapma Kolaylığı Sıralaması (2015-Haziran).....	10
Tablo 3: İş Yapılabilirlik Açısından Türkiye ve İran'ın Sıralama Karşılaştırılması.....	11
Tablo 4: İstihdamda Sektörel Oranlar	13
Tablo 5: Ülkelere Göre İran'ın Makine Ürünleri İthalatı (Milyon dolar-2014)	15
Tablo 6: Perakende Sektörü İle İlgili Ana Kategoriler (Türkiye-İran Ticareti/Milyon Dolar).....	17
Tablo 7: Bazı Gıda Dışı Ürünler ve Fiyatları	18
Tablo 8: Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı ve İranlı Turistlerin Oranı.....	27
Tablo 9: İran'da ve Dünyada Petrol Üretimi (milyon varil/gün).....	29
Tablo 10: Dünyadaki Kanıtlanmış Ham Petrol Rezervleri (Varil Bazında) (OPEC Ülkeleri)	30
Tablo 11: İran'ın İhracatında Yer Alan Beş Ülke (2013)	34
Tablo 12: İlk 5 Ürünün İhracatı (Yüzde Olarak Toplam İhracatına Oranı)	34
Tablo 13: İlk 5 Ürünün İthalatı (Yüzde Olarak Toplam İthalat Oranı)	34
Tablo 14: İran'ın İthalatında Yer Alan İlk Beş Ülke (2013)	35
Tablo 15: İran'ın Başlıca İhracat Ürünleri / Dolar	35
Tablo 16 : İran'ın İthalat Oranları/Dolar.....	37
Tablo 17: Türkiye-İran Dış Ticaret Rakamları (Milyar Dolar)	44
Tablo 18: Türkiye'nin İran'a İhraç Ettiği Bazı Önemli Ürünler	46
Tablo 19: İki Ülke Arasındaki Ticaretin Altyapısını Düzenleyen Anlaşma Ve Protokoller	48
Tablo 20: Türkiye'nin Petrol İthal Ettiği Ülkeler ve İthal Edilen Oranlar	49
Tablo 21: Türkiye'nin Doğalgaz İthal Ettiği Ülkeler ve İthal Edilen Oranlar	49
Tablo 22: TRB1 Bölgesinin İran'a Yaptığı Dış Ticaret Oranları (Milyon Dolar)	54
Tablo 23: Bazı Ürünlerin Üretim Oranları / Ton (Türkiye-TRB1).....	54
Tablo 24: Kuru Baklagillerde İran Pazarındaki Hâkim 3 Ülke ve Türkiye'nin Payı	56
Tablo 25: İran'ın Tekstil'de En Çok İthal Ettiği Ürünler	57
Tablo 26: TRB1 bölgesinin Tekstil Ürünlerindeki İhracatı (Dolar)	57
Tablo 27: Tekstil ürünleri ve Hazır Giyim Eşyası Ürünlerinde İran Pazarındaki Rakip 3 Ülke ve Türkiye'nin Payı	58
Tablo 28: Güzellik Makyaj ve Cilt Bakımı Ürünlerinde İran Pazarındaki Rakip 3 ülke ve Türkiye'nin Payı	59
Tablo 29: Tıraş Banyo Ürünleri ve Vücut Deodorantlarında İran Pazarındaki Hâkim 3 ülke ve Türkiye'nin Payı	60
Tablo 30: Türkiye'nin İran'a İhraç ettiği İnşaat Malzemeleri (Dolar)	61
Tablo 31: İran'a İhraç ettiğimiz Maden Ürünleri ve İhracat Rakamları (Dolar).....	64
Tablo 32: Pamuktan Dokunmuş Mensucat Grubunda İran Pazarındaki Hâkim 3 Ülke ve Türkiye'nin Durumu	65
Tablo 33: Beyaz Et Grubunda İran Pazarındaki Hâkim 3 Ülke ve Türkiye'nin Durumu	66
Tablo 34: TRB1 bölgesindeki Kanatlı Hayvan Sayısı.....	67
Tablo 35: Beyaz Et Grubunda İran Pazarındaki Hâkim 3 Ülke ve Türkiye'nin Durumu	67
Tablo 36:Türkiye'de Üretilen Tavuk Yumurtası Sayısı (Bin adet).....	68
Tablo 37: Yüzeyaktif Temizlik Ürünlerinde Rakip ülkeler ve Türkiye'nin Payı.....	68
Tablo 38: Sabun, Islak Mendil vb. Temizlik Ürünlerinde Rakip Ülkeler ve Türkiye'nin Payı	69
Tablo 39: Demir ve Çelikten Profiller ve Borular grubunda Rakip Ülkeler ve Türkiye'nin Payı.....	69
Tablo 40: Medikal Tıbbi Cihaz ve El Aletleri Grubunda Rakip Ülkeler ve Türkiye'nin Payı	70
Tablo 41: Ev-Mofis Mobilyaları ve Parçaları Grubunda Rakip Ülkeler ve Türkiye'nin Payı.....	70

1. GENEL OLARAK İRAN İSLAM CUMHURİYETİ

Ülkenin Genel Profili

Resim 1: Tahran/ Kaynak: www.turkishcargo.com

Resmi Adı: İran İslam Cumhuriyeti

Yönetim Biçimi: İslam Cumhuriyeti (1979 Anayasası) / (Şia Mezhebi)

Başkenti: Tahran

Başlıca Kentleri: Tahran (12 milyon), Meşhed (4 milyon), İsfahan (2.5 milyon),
Tebriz (2.3 milyon), Şiraz (1.8 milyon)

Dini Lider: Ayetollah Seyid Ali Khamenei

Cumhurbaşkanı: Hasan Ruhani

Nüfusu : 76.9 milyon

Yüzölçümü : 1.648.195 km²

Resmi Dili : Farsça

Kullanılan Diller : % 58 Farsça, % 26 Türk ve Türk Lehçeleri, % 9 Kürtçe, % 2 Luri,
% 1 Türkçe, % 1 Beluci, %1 Arapça, %2 Diğer

Para Birimi : İran Riyali (10 Riyal = 1Tümen)

Para Kuru : 1 \$ = 35,000 IR

Saat Farkı : Türkiye saatinden 1.5 saat ileridedir.

1.1. İran İslam Devriminden Sonra Siyasi Olarak İran

İran’da 1979 yılında gerçekleşen İslam devrimi Ortadoğu’nun en önemli olaylarından birisini oluşturmuştur. Daha öncesi ABD müttefiki olan bu ülke, devrim sonrasında Batı’yı ve ABD’yi hedefi haline getirmiştir. Bu gelişme petrolün keşfi, bağımsız Arap devletlerinin ortaya çıkışı ve İsrail’in kurulması sonrasında yaşanan en önemli gelişmelerden biri olmuştur. İslam devrimi İslam tarihi açısından da önemli bir yere sahiptir. 661 yılından 1258 tarihine kadar genel itibariyle Emeviler, Abbasiler, Selçuklular gibi Sünni devletler tarafından yönetilen İran toprakları 1200 yılı itibariyle Moğol egemenliğine girmiştir. Dolayısıyla İran açısından 600’lü yılların sonunda İslam hâkimiyetine girmesi ve Moğol istilalarına uğraması İran tarihi açısından önemli dönüm noktalarıdır. Bu tarihlerden 1500’lü yıllara kadar İran toprakları Moğol, Türk, Arap ve Fars hanedanlarının egemenliği altına girmiştir. İslam medeniyetinin iki ana akımı bu tarihlerde belirginleşmeye başlamış, batıda Sünniliğin temsilcisi Osmanlı İmparatorluğu, doğuda ise Şiiliğin temsilcisi Safevi devleti ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı akabinde Osmanlı İmparatorluğunun sona ermesi batıdaki Sünni İslam liderliğini sonlandırmış ve yeni kurulan Türk cumhuriyeti dini değil modern ve laik yapıda inşa edilmiştir. İran’da dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise Safevi İmparatorluğu hanedanının toplumu sistematik olarak Şiileştirmesidir. Bu devlet daha sonraları politikalarını Şii mezhebi üzerine bina ederek çevre ülkeleri bu doğrultuda etkilemeye çalışmıştır.

1979 devrimi ise bir diğer önemli gelişme olmuş ve uluslararası politikada önemli etkilere neden olmuştur. Yeni yönetim genel itibariyle İran’ın içişlerine karışılmasına, Pehlevi-ABD yakınlaşmasına, bozuk ekonomik koşullara, İran’ın batılı bir eksene sokulmasına ve modernleştirilmeye çalışılmasına, ülkenin yabancı nüfuz altına hızla geçmesine karşı çıkmıştır. Bu rahatsızlıklar kullanılırken, Şii tarihinin kuvvetli objeleri olan “Şehit Hüseyin, Kerbela, Hz. Ali, Ehli Beyt, Yezid, Hz. Fatıma” kuvvetli ve dokunaklı bir biçimde kullanılmıştır. İlk aşamalarda devrimin ihraç çabalarında Şiiliğe özel bir vurgu yapılmamış, Şii-Sünni kardeşliği ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Yeni yönetim biraz daha yerini sağlamlaştırdıktan sonra artık dış politikasında devrim çabalarına girişmiştir. 1979 İran Devrimi genel olarak İslam, özelde ise İran tarihinde münhasır bir öneme sahiptir. Çünkü ilk kez İslam tarihinde bir yönetim çok geniş halk hareketi sonucunda el değiştirmiştir. Pehlevi Hanedanının irrasyonel politikaları halk üzerinde bir bezginliğe yol açmış, İslam devriminin mimarları da bunu çok iyi kullanarak bir propagandaya girişmişler ve halkın desteğini rahatlıkla toparlayabilmişlerdir.¹ Bu ülkenin anayasal düzeni ise ilk kez Ayetullah Humeyni’nin isteğiyle Velayet-i Fakih ilkesi doğrultusunda düzenlenmiş ve halk oylamasına

¹ Ünal Gündoğan, “Geçmişten Bugüne İran İslam Devrimi: Genel Değerlendirme” ORSAM Analiz Mayıs 2011 Cilt:1 Sayı:29, s.94-95

sunularak 1979 yılında onaylanmıştır. İslami yönetimin araçlarından yasama, yürütme ve yargı güçlerinin üzerinde ‘Velayet-i Emr’ (İslami ilkelere bağlı iktidar) ve ‘İmamet-i Ummat’ (Ümmetin Önderi) ilkelerine göre önderlik makamı oluşturulmuştur. Bu makam İran İslam Cumhuriyetinin kurucusu Ayetullah Humeyni tarafından vefatına kadar sürdürülmüştür. Şuanda önderlik makamında Ayetullah Hamaney bulunmaktadır. Önderlik makamının yetkileri ise İran İslam cumhuriyetinin genel politikalarını belirlemek, denetimini yapmak, gerekli durumlarda referanduma karar vermek, Silahlı Kuvvetlerin Kumandanlığını yapmak, savaş ve barış ilanı ve güçlerin seferberliğine karar vermek, yargı ve askeri kurumların üst mercilerini atamak, yasama yargı ve yürütme arasında denge sağlamak gibi görevleri vardır. Yürütme erkinde ise önderlik makamı tüm güçlerin üstünde yer almaktadır. Dini lider Cumhurbaşkanının da üstündedir.² Velayeti Fakih görüşünün temel yaklaşımı “siyasi yönetim meşruiyet temelini” hem halka hem de İslam normlarına dayamaktır. İran’ın dış politikasını belirleyen en önemli unsur devrim ideolojisidir. Bu ideolojiyi belirleyen en önemli unsurlardan biriside Müstebir - Mustazaf ayrımıdır. Bu kavram ayrımını hak-batıl kavramlarından almaktadır. Tabi ki sadece ideolojik nedenler değil jeo-stratejik sebepler, tarihsel miras, etnik ve kültürel yapı, ekonomik durum, ordu ve askeriye, basın ve kamuoyu, rejim içi çekişmeler gibi unsurlarda dış politikayı etkileyen önemli olgulardır.³

İran İslam Cumhuriyetinin yasama organı ise “*Şoraye Maclese Eslami*” olarak adlandırılan İslami Danışma Meclisi’dir. Bu meclis kanun tasarılarını görüşüp karara bağlamak, milletlerarası anlaşmaları uygun bulmak, İslami danışma meclisine ve yargı erkine karşı yapılan yazılı şikâyetleri incelemek, Cumhurbaşkanı tarafından sunulan kabineye onay vermek gibi görevleri vardır. İslam Danışma Meclisinin kararlarının anayasa ve İslami usullere uygunluğunu denetlemek amacıyla kurulan Anayasayı Koruyucular Konseyi (*Şoraye Negehban*) İslami Danışma Meclisi kararlarını denetlemek ve onaylamakla sorumludur. Bu anlamda bir çift başlılıktan söz edilebilir. Danışma Meclisi kararları Koruyucular Konseyinin onayına sahip olmadan kanunlaşmaz.

İran’ın yürütme erkinde ise Başbakanlık Kurumu bulunmamaktadır. Yürütme erki 4 yıllık dönemler için seçilen halkın gizli oyu ile belirlenen Cumhurbaşkanının sorumluluğundadır. Aynı kişinin üst üste iki dönem Cumhurbaşkanı olamayacağı da ayrıca belirtilmiştir. Şuanda bu görevi 2013 yılında göreve gelen Hasan Ruhani yürütmektedir. Yargı erki ise yasama ve yürütme erkinden bağımsız olarak görev yapmaktadır. Adalet Bakanlığı yargı ve yürütme arasındaki koordinasyonu sağlamaktadır. Yargı Erki Başkanının sunduğu isimler arasından Adalet Bakanı seçilir. Dini lider tarafından içtihat verme yetkisine haiz isimler arasından 5 yıllık süre için atanan Yargı Erki Başkanı

² Tahereh Ahin, “İran İslam Cumhuriyeti’nde Devlet Yapısı” Amme İdaresi Dergisi, Cilt:43, Sayı:2 2010, s.87-90

³ Ünal Gündoğan, “Geçmişten Bugüne İran İslam Devrimi: Genel Değerlendirme”, S.95-99

yargının işleyişinden sorumludur. Hukuki konular dışında kalan idari, mali ve personel istihdamı gibi konularda Yargı Erki Başkanı yetkisini Adalet Bakanına devredebilir. İran Devrimi öncesi İran'daki hukuk sistemi Kara Avrupa'sı Hukuk Sistemiydi. İran İslam Devrimi ardından hukuki sistem İslam hukukuyla da birleşerek kendisine has bir hüviyete kavuşturuldu. Bu durum hukuki anlamda belli karışıklıklara sebebiyet vermektedir. İslam hukuku genel itibariyle aile ve ceza hukuku alanlarında görünmektedir.⁴

İran İslam Devrimi sonrasında İran, inişli çıkışlı olsa da 35 yıl Batılı devletlerce uygulanan ambargolara maruz kalmıştır. İran İslam Cumhuriyetine ilk ambargolar 1980 yılında yaşanan ve Tahran Büyükelçiliğinin işgal edilmesi ve 66 diplomatı rehin alması ile patlak vermiştir. ABD daha sonra askeri yardımları askıya alınmış ve İran'da petrol alanında faaliyet gösteren şirketler çıkarılmıştır. Yabancı uzmanların, teçhizat ve modern teknolojinin de ülkeden çıkması 4 milyon varil olan petrol ihracatını 1 milyon varilin altına düşmesine neden olmuştur. ABD İran'ın ABD bankalarındaki 12 milyar dolarını da bloke ettiği gibi İran'dan ithalatı da yasaklamıştır. ABD, İran-Irak savaşının 3'cü yılında da silah ambargosuyla bir kez daha yaptırımlara başlamıştır. 1984 yılında İran'a bazı kimyevi ürünlerin ihracatı yasaklamış, 1987 yılında da askeri alanda kullanılan 150 kalem kimyasal maddenin ihracatını yasaklanmıştır. Yine aynı yıl terörizmle mücadele kapsamında Senato'da karar alınarak petrol alımı yasaklanmıştır. 1992 yılında ise ABD balistik füze, atom bombası, kimyasal ve biyolojik silahlar edinmemesi adına birtakım girişimlerde bulunmuştur. 1995 yılında ise ABD diğer ülkelerin İran'a kimyasal ve özel teknolojik silah ihracatına engel olmak üzere hazırlanan kanun yasalaşmıştır. Ayrıca İran'ın enerji sektörlerinde yatırıma girişen şirketlerinde yaptırım listesine alınacağı ifade edilmiştir. Bu kararlar Japonya ve Avrupa tarafından tepki ile karşılanmış ve bu ülkeler çıkarlarına uygun düşen alanlarda İran ile anlaşmalar imzalamaktan geri kalmamıştır. 1997 yılında İran'da Muhammed Hatemi cumhurbaşkanı seçildikten sonra siyasi ve ekonomik alanlarda reform yapacağını ifade etmesi ABD'de Clinton yönetimini harekete geçirmiş ve reform çabalarına destek amacıyla ambargoları gevşetme kararı almışlardır. 1999 yılında Clinton yönetimi silah ve terörizm kapsamına girmediği için İran'a gıda ve ilaç ambargosunu kaldırmıştır. 2000 yılında da petrol dışı bazı ürünler üzerindeki ambargolar kaldırılmıştır. 2004-2011 yılları arasında ise İran'da Ahmedinejad döneminin başlamasıyla ambargolarda artış yaşanmıştır. Özellikle Nükleer faaliyetlerdeki artış Batı'da İran'ın nükleer silah üretme çabası olarak değerlendirilmiştir. Çeşitli görüşmeler akim kalmış ve 2006 yılında BM Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesi ve Almanya İran'ı nükleer silah yapmakla suçlamıştır. 2006 yılında da İran Sadırat Bankası'nın

⁴ T.C. Ekonomi Bakanlığı- Tahran Ticaret Müşavirliği, "İran İslam Cumhuriyeti Ülke Profili", Haziran 2015, s.5-7 raporun pdf hali için bkz. <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-207426;jsessionid=qYYKPAobmQG6CmlzYCziOXIOBKe29oXpDFs6sFK5euA9bsrxj5i4!-2073704324>

Lübnan'daki Hizbullah örgütünü desteklediği için ambargo listesine alınmış ve 2007 yılında da İran Sepah Bankası da kitle imha silahları satın alma iddiasıyla kara listeye alınmıştır. 2007 yılında 27 İranlı iş adamı ve bazı kuruluşlara da aynı suçlamayla ambargo uygulanmıştır. Ayrıca, İran Devrim Muhafızlarına bağlı “Kudüs Güçleri” ve “İran Milli Bankası” terörist faaliyetlerde bulunduğu iddiasıyla ambargo uygulanmıştır. Yine İran, nakliye ve hava taşımacılığı alanlarında da ambargo 'ya tabi tutulmuştur.

Ahmedinejad'ın sertlik yanlısı tutumu ve özellikle Yahudi soykırımı Holokost'a karşı çıkan açıklamaları ambargoların genişletilmesine neden olmuştur. 2010 yılında da bazı İranlı iş adamlarının banka hesapları bloke edilmiş ve ihracatları durdurulmuştur. 2011 yılında İran Merkez Bankası ise ambargo kapsamına alınmış ve 2015 yılının ilk aylarında bazı İranlı şirketlerin yurt dışı faaliyetleri durdurulmuştur.⁵ Son olarak da P5+1 gurubu ve İran arasında 14 Temmuz 2015 tarihinde Viyana'da yapılan anlaşma ile İran üzerindeki ambargoların kalkmasına karar verilmiş ve İran pazarında yeni fırsatlar ortaya çıkmıştır. İran daha öncede belirttiğimiz gibi ekonomisini sıkı denetim altına alan ve kapalı bir ekonomiye sahip olan bir ülkedir. Ambargoların kalkmasının Türkiye açısından fırsatların doğuracağı ve Türkiye-İran arasındaki ilişkilerde yeni dönemin başlayacağı beklenmektedir. Fakat bu daha çok İran tarafının atacağı adımlara bağlı olarak gerçekleşebilecektir. Ambargoların kalkmasıyla İran petrol piyasasına tam bir kapasiteyle dâhil olabilir. Türkiye'nin ise İran'dan yapacağı ham petrol ithalatında artışlar gözlenebilir. Ancak, doğalgaz konusunda ise İran'ın doğalgaz fiyatında bir indirim gitmedikçe herhangi bir değişimin gerçekleşmesi beklenmemektedir. Diğer yandan, siyasi gerilimler dengede tutulabilirse İran hidrokarbon kaynaklarının Batı'ya taşınması konusunda en önemli ülkenin Türkiye olabileceği belirtilmektedir. Bu durumda söylenebilir ki, Türkiye'nin enerji bağımlılığı bu tür projelerle karşılıklı bağımlılık eksenine çekilebilir ve böylece Türkiye enerji güvenliğini daha sağlam temeller üzerine kurulabilir. Özellikle Türkmen gazının İran güzergahı üzerinden Türkiye'ye iletilmesi ve Orta Asya ülkeleri ile ekonomik ilişkilerimizde güvenilir bir partner olarak tavır sergilemesi hem Türkiye hem de İran açısından olumlu getirileri olacağı ifade edilmektedir. Ayrıca ambargonun kalkmasıyla İran'a büyük çapta yatırımların akacağı ifade edilmekte ve AB'nin kısa sürede 5 kat daha fazla ihracat yapabileceği öngörülmektedir. İran'ın İran-Pakistan ve İran-Umman boru hattı, İran gazının Hindistan'a ve Avrupa'ya taşınması gibi projelerin hayata geçebileceği ifade edilmektedir.⁶ Türkiye İran üzerindeki ambargonun kalkmasından en çok etkilenecek ülkelerden biridir. Ambargoların kalkmasıyla

⁵ “İran'a Uygulanan Ambargoların Tarihçesi” TIME TURK 14.07.2015, <http://www.timeturk.com/iran-a-uygulanan-ambargonun-tarihcesi/haber-28499>

⁶ “Ambargo Kalkıyor her şey İran'a bağlı” Derin Ekonomi 17 Ağustos 2015 <http://www.derinekonomi.com/ambargo-kalkiyor-her-sey-irana-bagli/>

ülkemizden birçok sektör gözünü İran pazarına dikmiştir. Yakın zamanda iki ülkenin işbirliğine gitmesi durumunda çok olumlu sonuçların alınabileceği düşünülmektedir. Çalışmamızda da bahsedeceğimiz üzere altyapı, konut vb. yatırımlarda Türkiye için bir potansiyel doğabilir. Türkiye İran'dan doğalgaz ihtiyacımızın yaklaşık olarak %30'unu almaktadır. Yatırımlar nedeniyle gazı pahalı alırken, ambargoların gevşemesiyle fiyat konusunda bir düzenleme yapılabilir. Ayrıca ambargoların kalkmasıyla Nabucco projesinde de İran'ın iyi bir tedarikçi olabileceği konuşulmaktadır. Çünkü Nabucco projesinde 31 milyar metre küplük bir transfer gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Azerbaycan'ın ise sağlayabileceği destek 8 milyar metre küptür. Dolayısıyla, İran'ın bu projeye katkısının olabileceğini söyleyebiliriz.⁷

1.2. İran Ekonomisi Genel Değerlendirme

Tablo 1: Genel Ekonomik Veriler

	2011	2012	2013	2014
Nominal GSYİH (*milyar ABD \$)	541.107	398.030	367.098	402.700
Reel GYSİH'daki Büyüme (%)	3.0	3.0	-5.8	1.5
Kişi Başı GSYİH, SAGP (\$)	14,488	16,447	16,164	16,463
Enflasyon, Tüketici Fiyatları (Yıllık %)	12.4	21.5	30.5	34.7
İhracat (*milyon \$)	112,788	145,518	98,033	93,015
İthalat (*milyon \$)	75,458	77,729	67,058	60,047

⁷ Mehmet Baki Atılal, Başak Erçevik, "Her Yönüyle İran", Turkish Yatırım, Ağustos 2015

Cari Hesap Dengesi (milyar ABD \$)	37,330	67,789	30,975	32,968
Petrol Üretimi (000 varil/gün)	3,576	3,740	3,576	3,121
Petrol İhracatı (milyon \$)	90,191	118,861	68,135	64,789
Dış Borç, Yıl Sonu (*milyon \$)	22,814	17,340	7,682	6,655
Döviz Kuru, US\$/IRR	10,339	10,962	12,260	21,253
İşsizlik (%)	12,3	12,2	10,4	11,5

Kaynak: DEİK, İran Ülke Bülteni 2015, Erişim Tarihi: 04.10.2015

Her şeyden önce İran ülkesinde merkezi planlamanın öncelikli bir öneme sahip olduğunu ve petrol, doğalgaz ve diğer büyük ölçekli işletmeler üzerinde devlet tekelinin yer aldığını ifade etmek gerekir. Girişimciliğin az olduğu ve kırsal bölgelerde de tarımın büyük önemde olduğu da ayrıca bilinen önemli bir gerçektir. Diğer yandan, özel ticari faaliyetler ise İran devletinin sıkı kontrolündedir.⁸ Üretim ve finans sektörlerinde ise önemli bir devlet tekeli bulunmaktadır. Irak savaşından sonra hayatını kaybeden ailelere yardım amacıyla kurulan vakıflar (Bonyad) geniş vergi muafiyetleri, sübvansiyonlar ve işgücü avantajlarıyla İran’da tekel oluşturmuş önemli kuruluşlardır. İran Ekonomisini %40’ı doğrudan, %45’i ise ifade ettiğimiz Bonyad adı verilen kuruluşlar aracılığıyla kontrol altında tutulmaktadır. Kalan %15’lik kısım ise muhafazakâr iş adamlarının elinde bulunmaktadır. İran dünyada kesinleşmiş ham petrol rezervleriyle, Suudi Arabistan ve Kanada’nın ardından üçüncü sırada Doğalgaz rezervleri açısından ise Rusya’nın ardından 2’ci sırada yer aldığı ifade edilmektedir. İran ihracat gelirlerinin %80-90’ı, bütçe gelirlerinin ise %40-50’si petrolden sağlanmaktadır. Kısacası İran’ın ekonomisi hala büyük ölçüde enerji kaynaklarından gelecek olan gelire bağımlıdır. Diğer yandan, İran’a nükleer silah ürettiği iddiasıyla uygulanan yaptırımlar, finansal sektöre ilişkin sorunlar ve döviz sıkıntısı İran’da ciddi ekonomik sorunlara neden olmuştur. Bu bağlamda bütçesi azalan hükümet yabancı yatırımı çekmeye çalışmakta, özelleştirmeler

⁸ DEİK-Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu, “İran Ülke Bülteni” Şubat 2015, s.2-3, lütfen bkz. https://www.deik.org.tr/5995/%C4%B0ran_%C3%9Cİlke_B%C3%BCİteni_%C5%9Eubat_2015.html

vasıtasıyla petrol ve doğalgaz üretiminde sürekliliği sağlamayı amaç edinmektedir. Ancak özelleştirme süreçleri ağır işlemekte ve özelleştirmesi yapılan kuruluşlar yarı devler kuruluşlara dönüşebilmektedir. Ülkede 1000'e yakın devlet işletmesinin olduğu ifade edilmektedir. İran hükümetinin açıkladığı 2010-2015 yıllarını kapsayan 5. Yıllık Kalkınma Planı'nın asıl gayesi enflasyon ile mücadele etmek ve yerli yatırımı teşvik etmek olmuştur. Bunun yanında enerji ve petrokimya sektörlerinde yerel şirketlere tanınan avantajların sürdürülmesi kararı alınmıştır. Fakat fiyat kontrolleri ve gıda-enerji sübvansiyonları gibi uygulamalar devlet bütçesine yük oluşturduğu gibi özel sektöre dayalı büyümeyi de kısıtlamaktadır. 2013 yılındaki enflasyon oranı %39'a kadar varmıştır. 2012 yılında bu oran %26'dır. Bu enflasyon oranının en büyük nedeni petrol gelirlerine dayanan harcamaların artmasıdır. Ayrıca ithalatının %40'lık bir kısmını Avrupa ülkelerinden Euro para birimiyle yapan İran, Euro'nun değer kazanmasıyla ülkesinde enflasyon etkisiyle karşılaşmaktadır.⁹ Hidrokarbon sektörü de ekonomide önemli bir yere sahiptir. Finans sektörü ise devlet bankalarının egemenliğindedir. İş yapılabilirlik açısından ise yapılan araştırmalarda İran 189 ülke arasında 130'cu sıradadır. Dünya Bankası verilerine göre İran ekonomisi 2014 yılında yaklaşık olarak %3,0 büyüme gerçekleştirirken 2013 yılında %1,7 büyüme gerçekleştirmiştir. Bu durum daha çok İran'a enerji ihracatında ve otomobil endüstrisi gibi önemi ekonomik kalemleri üzerindeki yaptırımların getirdiği sonuçtur. İran konusunda ifade edilmesi gereken bir diğer husus ise işsizlik oranlarıdır. İşsizlik oranları İran ülkesinde ciddi bir biçimde arttığı ve gayri resmi işsizlik oranının %20'lere vardığı ifade edilmektedir. İşsizlik oranları özellikle kadınlar (%20,3) ve genç nüfus (%24) arasında kaygı verici boyutta olduğu söylenmektedir. İran devleti ekonomik iyileştirmelerde bulunmak amacıyla birtakım önlemler dizisi ilan etmiştir. Bunlar petrol sektörü harici alanların geliştirilmesi, merkez bankasına geniş özerklik tanınması, vergi tabanını genişletilmesi, ulusal parayı istikrara kavuşturulması ve güçlendirilmesi, enerji sektörünü yabancı yatırıma açılması ve bu alanda teknik destek sağlaması gibi önlemlerdir. Bu önlemlerdeki umutlar geçen yıl ki P5+1 grubu ile İran arasındaki müzakerelerdeki İran üzerindeki yaptırımları azaltma konusundaki geçici anlaşmayla daha da artmıştır.¹⁰

Tablo 2: İş Yapma Kolaylığı Sıralaması (2015-Haziran)

Ekonomi	Sıra
Singapur	1
ABD	7
Rusya	51

⁹ T.C. Ekonomi Bakanlığı-Genel Ekonomik Durum/İran, <http://www.ekonomi.gov.tr>

¹⁰ The World Bank Official Website-Countries/Iran Overview <http://www.worldbank.org/en/country/iran/overview>

Türkiye	55
Suudi Arabistan	82
İran	118
Mısır	131

Kaynak: Dünya Bankası

Tablo 3: İş Yapılabilirlik Açısından Türkiye ve İran'ın Sıralama Karşılaştırılması

Kriter	Türkiye	İran
İş Kurma	94	87
İnşaat Ruhsatı Alımı	98	69
Elektrik Sağlama	36	88
Gayrimenkul Kaydı	52	91
Kredi Temini	79	97
Azınlık Yatırımcıları Koruma	20	150
Vergi Ödeme	61	123
Sınır Ötesi Ticaret	62	167
Sözleşmelerin Tatbiki	36	62
İflas Yönetimi	124	140

Kaynak: Dünya Bankası-World Bank Group (Measuring Business Regulations)

Bunun yanında kısa vadede yaptırımların kaldırılmasıyla İran ekonomisinde enerji sektörünün katalizör işlevi göreceği ve altyapı faaliyetleri paralelinde inşaat sektöründeki canlanmadan Çin ve Rus firmalarının büyük kazanımlar elde edebileceği düşünülmektedir. Türk firmaları ise MENA bölgesinde¹¹ güçlü referansları olması münasebetiyle fırsatlar elde edebileceği düşünülmektedir. Türkiye açısından ise İran'ın enerji piyasasına hızlı bir şekilde girmesiyle enerji faturasına olumlu etkilerde bulunacağı düşünülebilir. Önümüzdeki yıllarda Türkiye'nin İran ülkesine ihracatını daha çok makine, ana metal, otomotiv yan sanayi, gıda, tekstil ve kimyanın ön plana çıkan sektörler olacağı öngörülmektedir. Özellikle artacak olan inşaat faaliyetleriyle beraber demir, çelik, boru ve inşaat malzemeleri başta olmak üzere birçok talep artışından Türkiye'nin olumlu anlamda etkilenmesi beklenmektedir. Bu arada İran'ın %46,7 oranında otomotiv üretim artışı sağlamıştır. Bu oranla İran 1,1 milyon adet civarındaki üretimiyle Türkiye'nin ardından en fazla üretim gerçekleştiren ülke olmuştur. İran burada kendi markasıyla üretim yapsa da üretimde birçok ithal ürüne ihtiyacı bulunmaktadır. Türkiye'de otomotiv yan sanayi ürünlerinde İran ülkesine ihracatı artabilir. Bu alanda Türkiye'nin Çin, Güney Kore ve Japonya gibi ciddi rakipleri bulunmaktadır.

Orta ve uzun vade de ise yaptırımları kaldırmanın İran ekonomisinin büyüme hızına ivme kazacak ve bu ülkeye ihracatımız 10 milyar USD'yi aşabilecektir. Şüphesiz jeopolitik gelişmelerin iki ülke arasındaki ilişkilere önemli etkide bulunacağı öngörülebilir. Ayrıca Türkiye'nin enerji ihtiyacındaki

¹¹ MENA Bölgesi: Fas'tan İran'a kadar olan bölgeye verilen isimdir.

Rusya'nın dominant rolü İran ile beraber elimine edilebilecek ve İran'ın lojistik avantajı bunu hızlandıran bir etki doğuracaktır. Bununla beraber İran üzerindeki yaptırımların kaldırılmasının orta vadede otomotiv, demir-çelik ve çimento gibi sektörlerde Türkiye'nin rakip olabileceği değerlendirilmektedir. Yukarıda ifade ettiğimiz demir-çelik ve çimento gibi ürünler enerji yoğun ürünler olduğundan İran'ın enerji avantajı bu konuda onu ön plana sokabilecektir. İran'ın ilerideki sayfalarda da ifade edeceğimiz gibi yatırım açısından birçok sorun barındırmaktadır. İran'ın bu alanda geliştireceği iyileştirmelerin Türkiye ekonomisine de olumlu yansımaları olabileceği düşünülmektedir.¹²

İran'ın 2015 yılındaki toplam nüfusunun 81 milyonu aşacağı tahmin edilmektedir. Nüfusunun %90'nını Şii mezhebinden kişiler oluşturmaktayken %10'luk kısmını ise Sünni mezhebine mensup kişiler oluşturmaktadır. Etnik gruplar içerisinde Fars, Azeri Türkü, Kürt, Beluci, Arap gibi topluluklar bulunmaktadır. Ortalama yaş erkeklerde 28 iken kadınlarda 28,6'dır. Nüfus artış oranı ise %1,2'dir. (2015) Nüfusun %73,4'ü şehirlerde yaşamakta ve bu oran her yıl yaklaşık olarak %2.07 artmaktadır. Ortalama yaşam süresi erkeklerde 69 iken kadınlarda 72'dir.¹³ İran'da 2012 itibari ile nüfusun %18'i yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır. İran'daki okuma yazma oranı ise %77 olarak gösterilmektedir. Ayrıca, Haziran 2014 itibariyle işgücünün %25'i tarım ile uğraşırken, %31'i sanayi, %45' hizmet sektöründe istihdam edilmektedir.

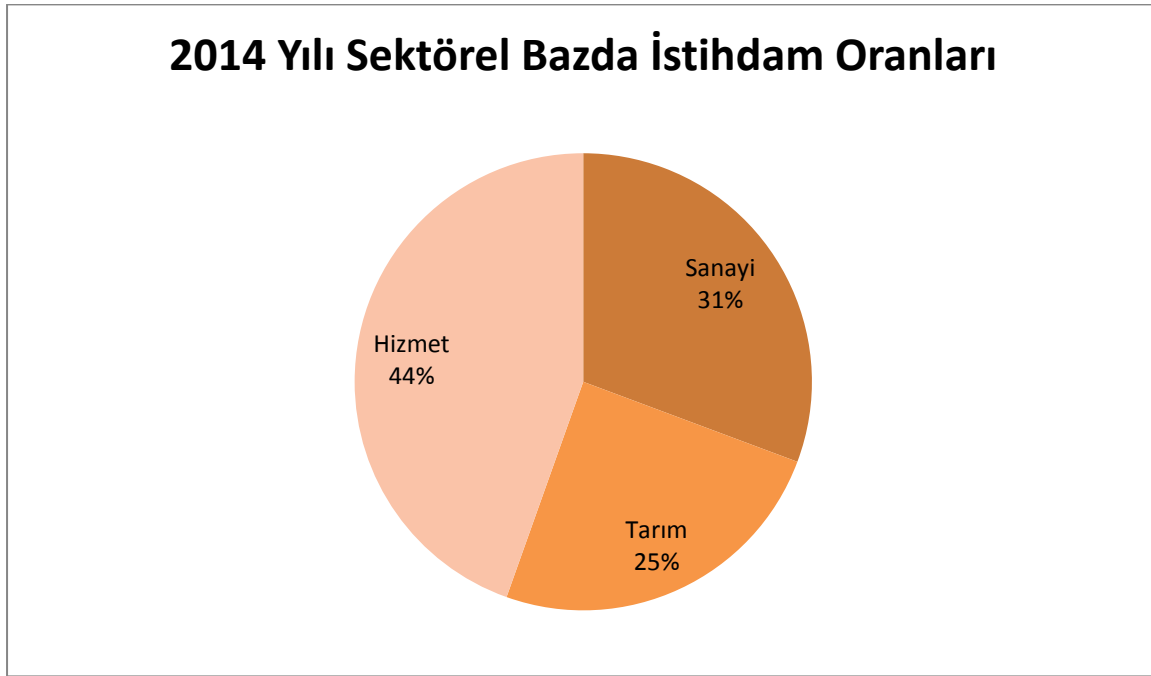
Bu arada İran fikri mülkiyeti korumak amacıyla çeşitli kanunları da uygulamaya almıştır. Bu doğrultuda İran 1998 yılında 'Fikri Mülkiyetin Korunmasına Dair Paris Sözleşmesi'ni, 2003'te ise ticari markaların seviyede kaydı ile alakalı Madrid Sözleşmesi'ni kabul etmiştir. Bunun yanında BM kurumu olan Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü'nün (WIPO) üyesi olan İran çeşitli fikri mülkiyet antlaşmalarını da kabul etmiştir. Ancak henüz Dünya Ticaret Örgütü'ne ABD muhalefi nedeniyle katılmayan İran, Fikri Mülkiyet Haklarının Ticaret ile ilgili Hususları Antlaşması'na (TRIPS) katılmamıştır. Bu antlaşma Paris Antlaşmasının kapsamadığı bazı alanları kapsamaktadır.¹⁴

¹² İlker Şahin, "İran'a Yönelik Yaptırımların Kaldırılmasının Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri" Türkiye İş Bankası Yayını, 2016:11-12

¹³ CIA-The World Factbook/ Middle East: Iran, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html>

¹⁴ "Ambargo Sonrası İran Ekonomik ve Ticari Etki Analizi" DEİK ve TİM, Haziran 2016, s.26

Tablo 4: İstihdamda Sektörel Oranlar

Diğer yandan, resmi veriler Aralık 2012 itibariyle ülkede 1 milyona yakın Afgan göçmenin bulunduğunu göstermektedir. Bu göçmenlerin çoğu Afganistan sınırında yaşadığı ifade edilmektedir. Petrol, doğal gaz, kömür, krom, bakır, demir cevheri, kurşun, manganez, çinko ve sülfür İran'ın başlıca doğal kaynaklarıdır. Ülkenin başlıca tarım ürünleri ise buğday ve pirinç gibi hububatlar, şeker pancarı, şeker kamışı, meyveler, kabuklu yemişler, pamuk, süt ürünleri, yün ve havyardır. İran sanayisinde ise petrol, petrokimyasallar, gübreler, sodyum hidroksit, tekstil, çimento vb inşaat malzemeleri, şeker ve bitkisel yağ üretimi başta olmak üzere gıda işleme ve metal işleme sektörlerinin olduğu görülmektedir. Ayrıca şehirlerde taşıt emisyonları, rafineler ve sanayi atıklarından kaynaklı hava kirliliğinin olduğu görülmektedir. Bu çevre sorununa ek olarak orman alanlarının tahrip edilmesi, hayvanların aşırı otlatılması, çölleşme, Basra Körfezindeki petrol kirliliği, sulak arazilerin kuruması, toprağın tuzlanması, içme suyu kaynaklarının yetersiz kalması, kanalizasyon atıklarının yol açtığı kirlilik ve sanayi atıklarından kaynaklanan sorunlarda İran ülkesinin önemli sorunlarından¹⁵.

1.2.1. Sanayisi

Hidrokarbon'un hali hazırda İran'ın önemli ihracat kalemlerinden birisi olduğunu ifade etmiştik.¹⁶ Bu sektör ayrıca tarımdan sonra en çok istihdama sahip sektördür.¹⁷ İran petrol zengini bir ülke olmasına rağmen yeterli altyapısının olmaması nedeniyle işlenmiş petrol ürünlerinin ithalini

¹⁵ T.C. Ekonomi Bakanlığı-Dış İlişkiler-Ülkeler-İran-Genel Bilgiler, <http://www.ekonomi.gov.tr>

¹⁶ Sevda Zorlu, Musa Erol, "İş Dünyası İçin İran Rehberi", T.C. Serhat Kalkınma Ajansı, Şubat 2014, s.24

¹⁷ U.S. Energy Information Administration, International Energy Statistic
<http://www.eia.gov/beta/international/rankings/#?product=53-1&cy=2014>

gerçekleştirmektedir. Petrol dışında İran'ın sanayi dalları ise otomotiv, gıda işleme, makine, kimya, halıcılık ve mücevherattır. Son gelişmelerle birlikte İran pazarında Türkiye'nin enerji ithalatı nedeniyle yaşadığı ticaret açığını kapatmak için sanayi ürünlerini ihraç etmeye önem vermesi çok önemli olacaktır. Türkiye'nin İran'a ihracatında potansiyel olarak beliren belli başlı alanları şu şekilde sıralamamız mümkündür: Otomotiv ana ve yan sanayi, tohumları temizleme, ayırma, öğütme, işleme makine ve cihazları (Türkiye'nin pazar pay oranı %52'dir.), demir çelik, pompa ve kompresörler, boru ve bağlantı parçaları, beyaz eşya, iş ve maden makineleri, ısıtma, soğutma ve havalandırma, sofrta ve mutfak eşyaları, ağaç ve ahşap ürünleri, mobilya, dolun ve ambalaj makineleri, elektrikli makineler ve kablolar, elyaf ve iplik, ilaç, kâğıt ve karton ürünleri, kozmetik ve kişisel bakım ürünleri, kumaş, plastik ve kauçuk işleme makineleri ve takım tezgâhlarıdır.¹⁸¹⁹ Ambargoların kalkmasıyla birlikte özellikle İran'ın sadece günlük petrol üretimini artırmak üzere gerekli olan yatırım tutarı 40 milyar dolar ile söylenmektedir. Yenileme yatırımlarının ise Alman, Fransız ve İngilizler tarafından paylaşılacağı ifade edilmektedir.²⁰

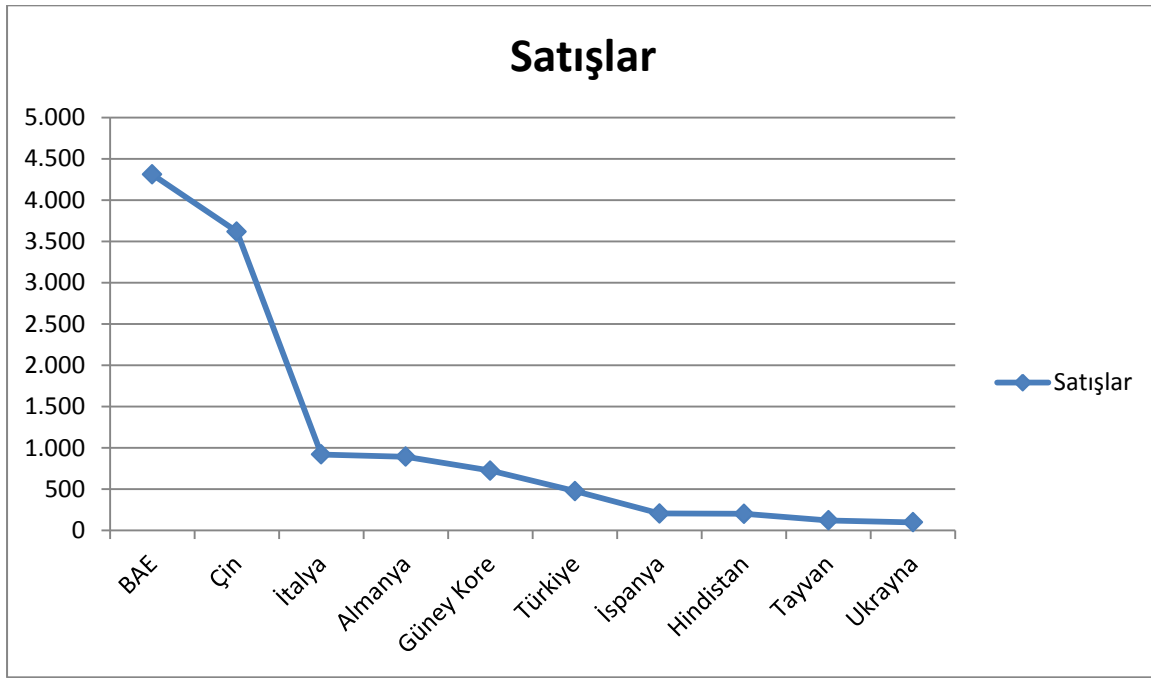
Makine sektörüne ayrıca değinmek faydalı olabilir. Çünkü makine sektörü 12,2 milyar dolarlık ihracatıyla İran'ın en büyük ithalat kalemini oluşturuyor. Yatırımlar sonrası Avrupa ürünlerle aynı kalitedeki ürünleri daha makul fiyatlarla verem Türk ürünlerinin İran'a ihracatı artırmada önemli bir rol oynayacağı söylenebilir. Türk makinelerinin yüksek kalite standartlarını karşılamaktadır. İran'daki otomotiv sektörü, petrol ve doğal gaz sektörü ile diğer imalat endüstrilerinde modernizasyona ihtiyacın olduğu da biliniyor. Türkiye kapasite artırımı noktasında yeterli birikime sahip ve İran'ın taleplerini karşılayabilir. Makine ithalatına uygulanan gümrük vergisinin diğer ürünlere nazaran düşüklüğü dikkate alınırsa bunun Türkiye açısından önemli bir fırsat alanı olduğunu söylememiz mümkündür. Piyasada Birleşik Arap Emirlikleri, Çin, İtalya, Almanya ve Güney Kore gibi rakipler bulunuyor.²¹

¹⁸ Zorlu, Erol, "İş Dünyası İçin İran Rehberi", s.24-25

¹⁹ DEİK, **İran Ülke Bülteni**,2012, s.18

²⁰ Mehmet Baki Atılal, Başak Erçevik, "Her Yönüyle İran", Turkish Yatırım, Ağustos 2015

²¹ **Ambargo Sonrası İran Ekonomik ve Ticari Etki Analizi**", s.162

Tablo 5: Ülkelere Göre İran'ın Makine Ürünleri İthalatı (Milyon dolar-2014)

Kaynak: DEİK ve TİM

Tekstil

Tekstildeki artan iç talebe rağmen İran'ın yabancı üreticilerle olan rekabet ve yaptırımlar nedeniyle makine yedek parçalarında problemler yaşanması iç tekstil sanayinde önemli daralmalar yaşanmasına neden olmuştur. Bu nedenle İranlılar kumaş ve giyim ithalatında son on yıl artan bir seyirde ithalat gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin İran'ın tekstil ithalatında Birleşik Arap Emirlikleri ve Çin'in ardından üçüncü sırada yer almakta ve yaptırımların kaldırılması bu alanda Türkiye'ye önemli fırsatlar yaratabilecektir. Türkiye açısından önemli bir fırsatta Tercihli Ticaret Anlaşması'dır. Bu anlaşma ile birlikte bazı Türk tekstil ürünlerine önemli oranda düşük gümrük tarifeleri uygulanmaktadır. Fakat gümrük indirimi sağlanan ürünler haricindeki tekstil ürünleri için belirlenen tarifeler yüksek olsa da İran'da üretim yapılması seçeneği değerlendirilmelidir.²²

Otomotiv ve Yan Sanayi

Devlet yatırımlarıyla İran yerli otomobil sanayisine öncelik tanımış ve üretim rekor seviyelere çıkmıştır. Otomotiv sektöründe dünyada 14. sırada yer alan İran'da ortalama yıllık 1,5 milyon adet üretim yapılmaktadır. İran sanayisinde önemli bir yeri olan otomotiv sektörünü korumak amacıyla İran vergi oranlarını yüksek tutmakta ve kota uygulamasında bulunmaktadır. Ancak her ne kadar devlet tekelinde olsa da otomotiv sektörü yabancı ortaklarla yeni model araçlar üretimine başlamıştır. Sanayi ve Madenler Bakanı 50 milyon tutarında yatırım gerçekleştirilen İran Khodro Dizel Şirketinin

²² Ambargo Sonrası İran Ekonomik ve Ticari Etki Analizi" s.8

yılda 5.500 kapasiteli ünitesini Nissan 2002’de açmıştır. İran kalite ve rekabeti artırmak amacıyla hazır binek araç ithalatına müsaadeler vermeye başlamıştır.

Bu arada İran Ortadoğu’nun en büyük otomotiv endüstrisine sahip ülkesidir. Dünyanın en büyük 20 otomobil üreticisi arasında yer alan İran’da otomotiv ülkenin en büyük ikinci sektörüdür ve GSYİH’nin %10’nunu oluşturmaktadır. Her ne kadar yaptırımlar nedeniyle otomotiv sektöründe 2011-2013 yılları arasında bir düşüş yaşansa da 2020’e kadar otomobil satışlarının 2014’deki seviyesini ikiye katlaması ve 2 milyona ulaşmasının muhtemel olduğu değerlendirilmektedir.²³

Gıda Sanayi

İran’da 168 adet 50 kişinin üstünde çalıştığı geniş ölçekli işletme tesisi bulunmaktadır. Bu tesislerde yaklaşık olarak 9 milyar riyal değerinde üretim sağlanmıştır. Bugün iç piyasanın ihtiyaçlarına cevap verebilen bu sektör, ihracat yönüyle kısıtlı bir seviyededir. İhracatın yapılabilmesi için ürün kalitesinin artırılması ve paketlenmeye yönelik yatırımların yapılması önemlidir. Türkiye’nin bu konuda önemli bilgi ve birikimi vardır. Hükümet diğer yandan havyar ve şamfıstığı ihracatının geliştirilmesi amacıyla önlemler almaya çalışmaktadır.

Demir-Çelik Üretimi

1960’lı yıllarda Sovyetler Birliği’nin desteği ile kurulan demir ve çelik sektörü 1979 İslam Devrimi ile birlikte yapılan yatırımlarla daha da genişlemiştir. İran 2,5 milyar ton demir cevheri rezervi ile dünyada 14. sırada yer almaktadır. Önemli demir madenleri, Asfahan, Ahvaz ve Yazd Bölgelerinde bulunmaktadır. Ortadoğu bölgesinde de 76 milyon tonluk çelik tüketimiyle İran Türkiye’den sonra %25’lik pay ile ikinci sıradadır. 2025 yılına kadar İran’daki çelik üretimi 46 milyon tona ulaşması hedeflenmektedir. Ortadoğu ve AB ülkelerine yapılacak olan 6 milyon tonluk ihracat ile 2014 yılında 16 milyon tonluk işlenmemiş çelik üretiminin 2025 yılında 52 milyon tona çıkması beklenmektedir. Ayrıca sünger demir-çelik üretiminin 2025 yılında 56 milyon ton ile dünyada birinciliği elde etmesi beklenmektedir. Diğer yandan yeni kaynakların keşfi ile birlikte 5 yıl içerisinde 500 milyon ABD doları tutarında yatırım yapılabileceği belirtilmiştir.²⁴

1.2.2. Hizmet

Hizmet sektörünü aşağıdaki gibi sıralamamız mümkündür;

Perakende

Geleneksel irili ufaklı bakkal ve marketlerin hâkimiyetinde olan perakende sektörü yaptırımlar sonrasında uzun vadede mağazalardan oluşan yapılara dönüşmesi beklenmektedir. Bu sektörün yaklaşık olarak %99,8’ini oluşturan geleneksel market ve market dışı işletmelerini doğrudan

²³ “Ambargo Sonrası İran Ekonomik ve Ticari Etki Analizi” s.7

²⁴ Yatırım fırsatları hakkında detaylı bilgi almak için bkz. <http://www.imidro.gov.ir/>

etkileyecek gelişmeler olsa da organize olmayan geleneksel dağıtım ağı modernleşmeyi sınırlamakta ve fiyatlamayı etkilemektedir. Önümüzdeki yıllarda İran'daki olumlu tüketici harcama yönelimlerinin perakende sektörünü şekillendirmesi öngörülmektedir. Yaptırımlar döneminde İran ekonomisinde önemli bir yeri olan perakende sektörü, 2019'a kadar %18'lik bir ortalama ile büyümesi ve 2020'ye kadar 2020 milyar dolara kadar çıkması beklenmektedir. Gıda perakendesi ise 2021 yılı itibariyle 93 milyar dolara çıkması beklenmektedir. İran perakende sektörü Türk markaları için de çok önemli fırsatlar sunmaktadır. Güçlü bir iş ortağı ağıyla daaliyet göstermek suretiyle marka gelişimi, mağaza için atmosfer ve müşteri hizmetine odaklanmak önemli noktalar olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanında dağıtım için doğru işbirliği kanallarının oluşturulması ve işin bölünerek yönetilmesi de önemli hususlardır.²⁵

Tablo 6: Perakende Sektörü İle İlgili Ana Kategoriler (Türkiye-İran Ticareti/Milyon Dolar)

	İhracat	İthalat
Şeker ve ürünleri	7	
Kakao ve Preperatları	45	
Tahıllar, un, nişasta, hamur işi ürünleri ve süt	6	
Sebzeler, meyveler, çerezler ve diğer bitkisel	10	2
Yenilebilir çeşitli gıdalar (kahve ve çay özü vb.)	28	1
İçecekler, alkollü içecekler ve sirke	2	3
Örme giyim eşyası ve aksesuarları	93	1
Dokunmamış giyecek	36	
Ayakkabı ve aksesuarları	12	
Şapkalar	0,2	
Seramikler	13	
Elektrikli makineler ve cihazlar, ses kaydediciler, TV	158	3
Oyuncaklar, oyunlar ve spor malzemeleri, parçalar ve akse	3	0,03
İmalat malları, kâğıt havlu, bebek bezi, kalemler vb.	93	0,1

Kaynak: DEİK ve TİM

Bunun yanında perakende sektöründe İran pazarı ziyadesiyle gelenekselleşmiş durumdadır. Çok uluslu şirketlerin ileride yapmayı planladığı yatırımları dikkate alırsak bu ülkeye yapılacak olan sınırlı yatırımlarımızın dezavantajlı duruma düşebileceğini belirlemekte yarar var. Büyük alışveriş merkezlerinde ise profesyonel olmayan kurumlara satılması bu alışveriş merkezlerinin popülerliğini

²⁵ Ambargo Sonrası İran Ekonomik ve Ticari Etki Analizi", s.8

azaltsa da alışveriş merkezleri büyük bir müşteri kitlesine hitap etmektedir. Dolayısıyla bu alandaki fırsatları da değerlendirebiliriz. Bunun yanı sıra geleneksel bakkal ve market perakendeciliğinin %80'ni oluşturuyor. Ancak bu oran ambargo sonrasında market kanalındaki modernleşme hızının büyümesiyle hipermarket ve süpermarketlerin sayısının artması bekleniyor. Bu arada İranlıların 2015 yılı rakamlarına göre toplam tüketici harcamalarının %27'sini gıda ve alkolsüz içecekler oluşturuyor. Yaptırımlar sebebiyle de harcamalarda 2014-2015 döneminde duraklama yaşansa da yaptırım sonrası harcamaların artacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca e-ticaretin artan internet kullanımı dikkate alındığında büyük bir büyüme oranı elde etmesi bekleniyor. Bu olgu da dikkate alınarak İran pazarında perakende sektörünün fırsatları değerlendirilmelidir.²⁶

İranlıların lüks ürünlere düşkünlüğü nedeniyle bu alanda büyük fırsatların olduğu yanılıgısına da düşülmemelidir. Örneğin lüks hızlı tüketim ürünlerin satışında devlet fiyat belirleyici konumdadır. Bu nedenle fırsatlarla dolu olduğunu da söylememiz pek mümkün değil. Ayrıca %60-%150'ye ulaşan ağır vergi yükü ve gümrük uygulamaları gibi tam olarak yapılandırılmamış bürokratik prosedürler piyasaya girecek firmalarımız için zorluklar barındırıyor. Bu arada Türkiye ve İran arasında yürürlüğe giren tercihli ticaret anlaşmasında gümrük vergisini düşürme ve sadeleştirme konularında gayet bir adım teşkil ediyor. Ancak yaklaşık olarak 300 üründe vergi indirimi getiren bu anlaşma bir çok ürün için vergi indirimi sağlamadı. Market dışı perakende de ise zincir mağazacılığı yaygın değil ve 500.000 küçük ölçekli dükkânın olduğu tahmin ediliyor. Tüketici alışkanlıkları hızla gelişim gösteriyor. Örneğin sağlık ve güzellik, akıllı telefonlar, lüks ayakkabılar ve giyim ürünleri için talepler hızla artıyor. Ev tekstili ve giyimdeki ihracat hacminin ise 800 milyon dolar dolaylarında olduğu tahmin ediliyor. Türk Birleşmiş Markalar Derneği'ne göre yaklaşık olarak 30 Türk markası 2018 yılının sonuna kadar 500 marka açmayı planlıyor. Bu markalar içerisinde İpekyol, Derimod, Mavi Jeans gibi markalarda var. İran'da, ileri teknoloji ve tasarım ürünlerine karşı çok büyük bir ilgi var. İranlılar beyaz eşyadan tutun mobilya 'ya kadar birçok alanda kaliteli ürünler kullanmaya gayet istekli.²⁷

Tablo 7: Bazı Gıda Dışı Ürünler ve Fiyatları

Gıda Dışı Ürün	Konum	Fiyat (Dolar)
Sabun, 100 g	Süpermarket	0,36
Ampul, 2 adet, 60 vat	Süpermarket	2,04
İki dilimlik elektrikli tost makinesi	Süpermarket	44,79

²⁶ Ambargo Sonrası İran Ekonomik ve Ticari Etki Analizi", s.133

²⁷ Ambargo Sonrası İran Ekonomik ve Ticari Etki Analizi", s.138-141

Şampuan ve Krem bir arada, 400 ml	Süpermarket	4,07
Dudak nemlendirici, lüks	Zincir Mağazalar	16,29
İş takım elbisesi, iki parça, orta kilo	Zincir Mağazalar	366
Gündelik elbise	Zincir Mağazalar	163
Çocuk Ayakkabısı, spor giyimi	Zincir Mağazalar	97,73
Televizyon, düz ekran 66 cm	-	1.558

Kaynak: DEİK ve TİM

Müteahhitlik ve İnşaat Hizmetleri

İnşaat sektörü İran'ın lokomotif sektörlerinden birisidir ve İran ekonomisi üzerinde gayet önemli etkileri bulunmaktadır. Son yıllarda likiditenin hızlıca artması, büyük şehirlere hızlı bir şekilde artan nüfus, siyasi çekişmeler ve inşaat sektöründe yaşanan spekülasyonlar konut sektöründe canlılık yaşanmasına neden olmuştur. 2006-2008 yılları arasında konut fiyatlarında hızlı bir artış yaşanmış ve fiyatlar iki ila üç kat arası artış göstermiştir. 2008 yılındaki küresel finansal kriz bu artışı durdurmuştur. Bu yılın ikinci yarısında sektör gerileme trendine girmiştir. Yine de bir önceki yıla nazaran şehir alanlarında tamamlanmış ve başlamış inşaatların oranı %19 ve %5,2 büyümüştür. 2008 yılında özel sektörün kentsel bölgelerdeki yeni inşaatlarına yaptığı yatırımlar %53,9 büyümüş ve 32,9 milyar dolara çıkmıştır. Sadece Tahran'daki artış ise %70'lik bir artışla 6,7 milyar dolara yükselmiştir.

2007 ve 2008 yıllarında gayrimenkul fiyatlarındaki artış likiditeyi gayrimenkul yatırımlarına yöneltmiş ve bu durum enflasyona olumsuz bir biçimde yansiyarak üretim piyasasını etkilemiştir. 2008 yılında 601.900 adet konut üretilmiş ve toplam olarak 73,6 milyon metrekareye ulaşmıştır. 2009 yılında ise inşaat sektörü hem ekonomik kriz hem de İran'ın içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik durum dolayısıyla gelişme sağlayamamıştır. Bu nedenle yapılması planlanan birçok inşaat projesi yapılamamıştır. 2010 yılından bu yana da konut sektöründe bir durgunluğun olduğu söylenebilir. İran ayrıca Mehr Projesi olarak adlandırılan bir konut projesi ortaya koymuş ancak bu projeye de 2013 yılının Ağustos ayında göreve başlayan Cumhurbaşkanı Hasan RUHANİ tarafından oluşturulan Bakanlar Kurulunca enflasyon üzerindeki olumsuz etkiler ve verimsizlik gerekçeleriyle son verilmiştir. Ambargo dönemi boyunca İnşaat sektörünün çok iyi yönde seyretmediği bilinen bir gerçektir. Hatta döviz cinsinde yapılan sözleşmelerin Riyal cinsinde revize edilmesi konusundaki baskı, inşaat malzemelerindeki fiyat artışlarının fark olarak ödenmesine yanaşılmaması ve ödemelerin geciktirildiği görülmüştür. Ambargonun kalkması ile yeni dönemde bu alanda iş adamlarımıza şüphesiz yeni fırsatlar doğabilir. İran genelinde bu anlamda alt ve üst yapı müteahhitlik yatırımı gerekmektedir. İran'da 8 doğalgaz ve 9 petrol rafinerisine rağmen yüksek benzin kullanımı

nedeniyle yeni rafinelere ihtiyaç duyulmaktadır. İran takvim yılı olan 1388 yılında (yani 21 Mart 2009-20 Mart 2010'da) ortalama günlük 25 milyon litre benzin ve 15 milyon litre mazot ithal edildiği açıklanmıştır. Yeni rafineri konusunda İran'ın yeterli durumda olmadığı bilinmektedir. Diğer yandan İran'da Mart 2010 itibariyle toplamda 549 baraj kullanımda olup 93 barajın inşası devam etmektedir. 21 Mart 2010-20 Mart 2011'de ise 21 yeni barajın projesine başlanacaktır. Barajların yapımı ve ihaleler konusu Enerji Bakanlığına bağlı olarak çalışan İran Su Kaynakları Yönetim Şirketi yetkisi kapsamındadır. Ayrıca, Dubai'ye alternatif olarak düşünülen ancak Dubai'den mal çekilen bir yer haline gelen Kish Serbest Bölgesinde birçok projeye ağırlık verilmekte ve müteahhitlik yatırımlarının yetersiz kaldığı yerlerde yabancı yatırımlara önem verilmektedir. Bu projelerde genelde Güney Kore firmalarının yer aldığı görülmektedir. İran'da konut sektöründe yaşanan problemler daha çok toplu konut projeleriyle giderilmeye çalışılmaktadır. Bu yüzden Türk firmalarının önemi daha da artmaktadır. İranlı yetkililerde Türkiye'nin bu konudaki tecrübelerinin gayet farkındadır. Bu nedenle, İranlı yetkililer ülkemiz firmalarının üçüncü ülkelerdeki girişimlerine ortak olma ve bu firmaların inşaat malzemelerinin İran üzerinden yapılabileceğini önermektedir.

Ayrıca İran'ın 20 Yıllık Revizyon Planında ve 5 Yıllık Kalkınma Planında ekonominin petrol gelirlerine olan bağımlılığını azaltma amacı taşındığı ifade edilmiş ve Turizm sektörüne ağırlık verilmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla turizm tesislerinin kurulması, imar ve işletme projelerinde Türk firmalarına öncelik tanınmaktadır. Bu alanda ülkemiz ile İran'ın işbirliği büyük fırsatlar barındırdığı söylenebilir. İran'ın karşılaştığı bir diğer sorun ise Tahran'ın aldığı fazla göçler ve alt yapısının yeterli olmayışıdır. Tahran'da ayrıca trafik ve park sorunları da bulunmaktadır. Tahran Büyükşehir Belediyesi birçok otopark ve yol yapımı projesini gündemine almıştır. Tahran'ın kanalizasyon altyapısının da bulunmadığı bilinmektedir. Bu bağlamda yerli firmalarının teknolojik yetersizliği dolayısıyla da İran'ın yabancı taşeron firmalar ile işbirliği yapabileceği beklenmektedir. Bu tür bir işbirliği çağrısında Türk firmalarının ön planda olması gerekmektedir.²⁸

İran ile yabancı firmalar arasında yapılacak olan müteahhitlik projeleri anlaşmalarında herhangi bir sorun görünmemektedir. Ancak, Türk firmalarının İran'da aldığı müteahhitlik projelerini tamamlama oranı gayet düşüktür. Çünkü üstlenilen birçok projelerin kamu kurumlarınca bürokratik işlemleri uzun tutulmakta, devletçe verilen taahhütler zamanında ve gereğince yerine getirilememektedir. Bu yüzden firmalarımız gereğince projeleri yerine getirememektedir. Ayrıca Kamu kesiminde alınan müteahhitlik projelerinde İranlı ortağa yönlendirilmelerin yapıldığı görülmektedir. Projeler firmalarımıza verilse de projenin çizim ve makine ithalatı aşamasında sıkıntılar yaşanmaya

²⁸ T.C. Ekonomi Bakanlığı Tahran Ticaret Müşavirliği, "Müteahhitlik ve Teknik Müşavirlik Hizmetleri Ülke Profili-İran", Tahran, Temmuz 2014, s.7-10

başlandığı gözlenmektedir. Yine iç piyasa da görülen zorlu şartlar, yaşanan finansal problemler, bankacılık altyapısındaki yetersizlikler, uygulamadaki standart dışılıklar, bürokrasinin fazla olması ve benzeri nedenlerden dolayı zor bir pazar olma statüsünü devam ettirmektedir. Bu nedenle İran pazarına girmek isteyen firmalar ülkeye finans getirmeleri, teminat mektubu teminine hazır olmaları veya karlılıklarının bir miktar düşürmelerinin faydalı olabileceği düşünülmektedir. İran'daki iş kültürü ve piyasa koşulları dikkate alındığında Türk firmalarının imzalayacağı anlaşmaların ciddi bir hukuki alt yapıya sahip olması gerekmektedir. Bu yüzden firmalarımızın bilhassa fizibilite ve sözleşme aşamalarında acele etmemeleri ve projeyi detaylı olarak tahlil etmeleri, çeşitli toplantılarla tüm soruları muhataplarına sorup cevaplarına ulaşmaları ve tüm şartlarını sözleşmeyle yazılı olarak dikte ettirmeleri büyük fayda sağlayabilecektir. İran piyasasında etkili olabilecek bir diğer unsur ise üst düzey siyasilere ile birtakım imtiyazların İranlı makamlardan alınması ve bu bağlamda alınacak projelerin hızlı bir biçimde uygulanması olacaktır.²⁹ Ayrıca, İran'da taahhüt işleri üstlenmek isteyen Türk firmalarının Yol ve Kentsel Kalkınma Bakanlığı ile muhatap olması, piyasada konu ile ilgili olan aracılara itibar etmemesi ve Tahran Ticaret Müşavirliği ile irtibata geçilmesi çok önemlidir.

Bunun yanında İran inşaat malzemeleri sektörünün de önemli bir büyüme potansiyeline sahip olduğunu ifade edebiliriz. İran hali hazırdaki zengin doğal kaynakları ve ucuz iş gücü sayesinde, çimento ve seramik gibi enerji yoğun inşaat malzemelerini daha uygun fiyatlarla üretebilmekte ve ülkemizdeki enerji bağımlılığı dikkate alındığında bu durum pek de ülkemiz açısından avantajlı bir alan gibi görünmemektedir. Dolayısıyla İran'ın bu alanda önemli bir rekabet avantajına sahip olması beklenebilir. İran'ın Türkiye'ye – daha çok doğu bölgelerine- ağırlıklı olarak çimento olmak üzere çeşitli inşaat malzemeleri ihraç etmektedir. Ayrıca Irak pazarına yaptığı ihracat nedeniyle bu pazarda ciddi bir pay kaybettik. Dolayısıyla İran'ın sahip olduğu ucuz enerji avantajı Türk pazarı açısından tehdit olarak görülebilir.³⁰

Bankacılık

Yabancı bankaların da İran'da tesis veya şube açmalarına olanak tanıyan yasa 2009 yılında geçmiştir. Buna müteakip İran'da 7 adet yabancı banka şube açmak amacıyla İran Merkez Bankasına başvuruda bulunmuştur. Şuanda İran'daki yabancı bankalar temsilci düzeyinde faaliyet göstermektedir. İran'da İslam Devrimi öncesinde 34 adet banka mevcut iken bu sayı şuanda 6'sı özel olmak üzere 16'ya düşmüştür. Özel bankaların kurulmasına müsaade veren 2002 tarihli yasadaki bu yana 6 özel banka kurulmuştur. Özel bankaların kurulmasına izin verilmesi İran Merkez Bankasının yetkisindedir. Özel bankalar İran'daki bankacılık faaliyetlerinin %15'lik bir kısmına tekabül etmektedir. Bankacılık

²⁹ "Müteahhitlik ve Teknik Müşavirlik Hizmetleri Ülke Profili-İran", s.10-13

³⁰ "Ambargo Sonrası İran Ekonomik ve Ticari Etki Analizi" s.8,156

sektöründeki teknolojik yetersizliğin var olmasına rağmen temel bankacılık hizmetlerinde bir problem görülmemektedir. Devlete ait 11 bankanın 4 tanesinin özelleştirilmesi gündemdedir. Ayrıca, İran Merkez Bankası Ekim 2006 tarihinde bir tebliğ yayınlayarak Dolar bazlı akreditif yerine Avro bazlı akreditif kullanılmasını tavsiye etmiştir. Bunun sebebi olarak da enerji nedeniyle İran'a uygulanan batı ambargolarının dolar ile yapılacak olan ödemelerde sıkıntı çıkarılması olarak ifade edilmiştir. Türkiye ile olan bankacılık işlemlerinde de ambargolardan kaynaklanan güvensizlik problemleri bulunmaktadır. Örneğin ülkemizdeki bankalarca açılan birçok garanti mektupları İran bankalarının kabul görmemektedir. İki ülke arasındaki bankacılık işlemleri daha çok İran'ın Mellat Bankası üzerinden veya Tahran'da temsilciliği bulunan Türkiye Halk Bankası üzerinden yürütülmektedir. Ayrıca, 2009 yılının ilk yarısı itibariyle iki ülke arasında milli paralar üzerinden ticaretin yapılması hususundaki engeller kaldırılmış ve iki ülke bankaları yerel para birimleri üzerinden akreditif başta olmak üzere bankacılık faaliyetlerinin yolu açılmıştır.³¹

Ayrıca, 2013 yılında İran'da bankacılık işlemlerinde yaşanan problemleri hafifletecek bir gelişme yaşanmıştır. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nın 28 Haziran 2013 tarihli genelgesinde ihracatta takas dönemi başlatılmıştır. Bu düzenleme ile birlikte bankacılık sisteminin kullanılmayan durumlarda ürüne karşı ürünle ödeme yapılabilecektir. Takas ile ticaret 6 şarta bağlanmıştır. Bunlar:

1. Takas işleminde taraflar aynı gerçek ve tüzel kişi olmalı
2. Takas işlemine ilişkin ithalat ve ihracat işleminin aynı gümrük müdürlüğünden yapılmalı
3. Takas işleminin gerçekleştirileceği ihracat ve ithalat işlemlerinin yapılması planlanan gümrük müdürlüğüne dilekçe ile bildirilmesi ve takasa ilişkin sözleşmenin (Takas sözleşmesinin ithal ve ihraç edecek eşyanın cinsini, Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu 'nu, miktarını, birim fiyatını, toplam değerini ve sözleşme süresini içermesi gereklidir.) aslı ve yeminli tercüman tarafından yapılan Türkçe çevirisinin dilekçeye eklenmesi gereklidir.
4. Takas işlemi kapsamında yapılan ithalatlarda Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu (KKDF) tutarı için 4458 sayılı Gümrük Kanununun 202'inci maddesi çerçevesinde teminat verilmelidir.

³¹ "Bankacılık" T.C. Ekonomi Bakanlığı, Tahran Ticaret Müşavirliği, İran İslam Cumhuriyeti-, Aralık 2013

5. Eşya ihracatının önce yapılması halinde, ilk ihracat beyannamesinin tescil tarihinden itibaren 3 ay içerisinde takas işlemi tamamlanmalıdır.
6. Eşya ithalatının önce yapılması halinde, ilk ithalat beyannamesinin tescil tarihinden itibaren 3 ay içerisinde takas işlemi tamamlanmalıdır.

Bu sistem ile birlikte ihracat oranının artması beklenmektedir.³²

Bu arada Avrupa Birliği İran'a karşı yaptırımlarını daha etkili uygulamak amacıyla İran'ı SWIFT sisteminden çıkarmıştır.³³ Bu yaptırım ile 2012 yılında SWIFT kuruluşunun AB yaptırımlarına tabi olan İran bankalarını engellenmesini sağlamış fakat yaptırımların kaldırılması sonrasında çeşitli bankaları SWIFT'e tekrar bağlamıştır.³⁴

Ulaşım ve Telekomünikasyon

İran'ın ulaştırma ve haberleşme altyapısı mevcut gereksinimleri karşılayabilecek düzeydedir. Ülkede şuanda 316 adet havalimanı bulunmaktadır. Tahranın 48 km güneyinde yer alan İmam Humeyni Uluslararası Havaalanı'nın yenilenmesi ihalesi 2004 yılında TAV üstlenmiştir. Fakat daha sonra proje anlaşmazlıkla sonuçlanmıştır. Ülkedeki diğer havaalanları ise Bandar Abbas, Abadan, Arak, Qeshm ve Kish'te bulunmaktadır. Devlete ait İran Havayolları ise yurt içinde 30 şehrin yanı sıra Körfez, Asya ve Avrupa ülkelerine uçuşlar düzenlemektedir. Diğer yandan, toplam 8, 442 km uzunluğundaki demiryolu altyapısının 3 000 km uzatılması amacıyla birçok projenin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Tahran'dan başlayarak ülkenin güneyine Körfez'deki Bandar İmam Humeyni (Khorramshahr'a uzanıyor) ve Bandar Abbas Limanı ile Kerman'a (İsfahandan Şaraz'a uzanır) 3 ana demir yolu hattı bulunuyor. İran-Pakistan-Afganistan sınırına yakın Zahedan ile Kerman arasında da bir demiryolu bağlantısı kurulması çalışmaları ise hali hazırda devam etmektedir. İran'ın Kuzeyinde ise, Mashhad'a uzanan hat Sarakhs'a kadar geliştirilmiş olup; Gorgan'a ek bir bağlantısı bulunmaktadır. Mashhad ile Bafq, arasındaki hat da tamamlanmış bulunmaktadır. Bafq, Tahran-Bandar Abbas hattı üzerinde olduğundan dolayı, İran'ın denize kıyısı olan kesimi (kuzeydoğusu) Körfez'e bağlanmıştır. Tahran-Tebriz arasında yer alan hat ise, Türkiye ve Azerbaycan'a bağlanmaktadır. İran'daki toplam karayolu uzunluğu ise 172,927 km olup; bunun 125,908 km'si asfaltlanmış haldedir. A1 otoyolu (2 500 km) ülkenin kuzeybatısı (Barzagan) ile doğusunu, A2 otoyolu ise batısı ile doğusunu (Mirjaveh) birleştirmektedir. Tahran gibi büyük

³² Sevda Zorlu, Musa Erol, "İş Dünyası İçin İran Rehberi", s.36-37

³³ Swift: **SWIFT** (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication) Tüm dünya çapında uluslararası para transfer işlemleri için geliştirilmiş bir sistemdir. SWIFT sistemi BIC adı verilen banka tanımlama numarası aracılığı ile çalışmaktadır. BIC numarası sistemde bankayı ve kurulduğu yeri tanımlayan 8-11 haneli koddur. Bu sayede işlemler çok hızlı bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Bkz: <http://www.bankaislemleri.com/iban-swift-kodlari/iban-ve-swift-nedir/>

³⁴ <http://www.bankaislemleri.com/iban-swift-kodlari/iban-ve-swift-nedir/>

şehirlerde trafik sıkışıklığı yaşanabilmektedir. Bilindiği gibi, Tahran'daki büyük sorunlardan birisi de budur.

Ülkenin başlıca limanları ise Bandar Abbas, İmam Humeyni ve Assaluyeh'dir. Kanlı İran-İrak Savaşı'ndan bu yana geçen sürede Bandar Abbas Limanı, hâlihazırda Basra Körfezi kıyısındaki limanlardan yapılan toplam yük taşımacılığının (yıllık 20 milyon ton) dörtte üçü bu Liman vasıtasıyla gerçekleştirildiği ifade edilmektedir. Bushehr, Bandar Lengeh ve Chabahar'da da daha küçük ancak önemli limanlar da bulunmaktadır. Ancak, Basra Körfezi'ndeki Kharg Adası, başlıca petrol terminalidir. Ayrıca, Hazar Denizi kıyısındaki limanların etkisiyle son yıllarda Orta Asya ülkeleri ile olumlu ilişkiler kurulmuş ve Anzeli ve Chabahar'da yürütülen modernleştirme çalışmaları sayesinde de önemli ölçüde gelişim sağlanmıştır. Yük taşımacılığı maliyetinin düşürülmesi için Basra Körfezi'ndeki güzergâhlara ulaşan bir ulusal gemicilik hattı oluşturulmuştur. İran, bölgedeki en geniş telekomünikasyon ağına sahip olduğu ifade edilmektedir. Hükümet son dönemde bu sektörde yatırımları teşvik etmeye ve özelleştirmeye yönelik çok sayıda önlem almıştır. Telefon hatlarının, uydu iletişim sistemlerinin, mobil telefon şebekelerinin, kırsal alandaki iletişim sistemlerinin ve bilgi iletişim sistemlerinin geliştirilmesi, önemli iş potansiyeline sahip alanlar olarak belirlemiştir. Mobil telefon şirketleri ise şuanda 2G ve 2.5G hizmeti vermektedir. 3G hizmeti ise sınırlı bir erişime sahiptir. Mısır'dan sonra Orta Doğu'nun en kalabalık 2. ülkesi olması münasebetiyle ve gelişimiyle İran'daki telekomünikasyon sektörü gelişime açık bir mahiyeti bulunmaktadır. Sektörde hâlihazırda 3 adet (devlete ait olan MCI ve MTN Iran Cell ile özel Talia) cep telefonu operatörü faaliyet göstermektedir. Ayrıca, 1542 adet de internet servis sağlayıcısı lisansı bulunmaktadır.³⁵

Resim 6: Özgürlük Anıtı/Kaynak: www.dunyabizim.com

³⁵ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Tahran Ticaret Müşavirliği, İran İslam Cumhuriyeti Ülke Profili-**Ulaştırma ve Telekomünikasyon Altyapısı**, Aralık 2013

Turizm

1979 İran İslam Devrimi sonrasında ve İran-İrak savaşında büyük bir darbe yiyen turizm sektörünü daha sonra toparlamak için harekete geçilmiştir. İran'daki konaklama ve ülke içi ulaşım imkânları ve pazarlama faaliyetlerinin yetersizliği ülkede gelişimi engelleyen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. İran turist sayısını artırmak amacıyla bazı ülkelerle vize muafiyet anlaşmalarına imza atılmış, karmaşık yapıdaki vize işlemleri kolaylaştırılmış ve internet üzerinden vize işlemleri basit hale getirilmiştir. Ülkeyi ziyaret eden turistlerin çoğunluğu Japonya, eski Sovyet ülkeleri ve Körfez ülkelerindedir. Batı ülkelerinden gelen turist sayısı ise gayet azdır. Türkiye'den gelen turistlerden ise 90 güne kadar vize istenmemektedir.³⁶

Bilindiği üzere İran devrimi sonrasında tüm uluslararası otel zincirleri ülkeden ayrılmış ve ülke 30 yıldan fazla yerli otellerin hâkimiyetinde bulunmaktaydı. İran ambargolar sonrasında sahip olduğu turizm potansiyeli nedeniyle uluslararası otel zincirlerinin ilgisine muhatap olmaya devam etmektedir. Yaptırımların kalkmasının Batı ve Ortadoğu ülkelerinden artan sayıdaki turist sayısının yeni bir ivme kazanacağı, gezi ve iş amaçlı seyahatlerinde artmaya devam etmesi öngörülmektedir. 2015 yılında yabancı turistlerin İran ülkesinde yaptığı harcama 35.168 milyar İran riyaline bulmuştur. Bu rakamın 2019 yılına kadar 54.000 milyar İran riyaline çıkması beklenmektedir. Yerli turizm İran'ı yaptırımlar boyunca ayakta tutmuş olsa da siyasi istikrarsızlık ve enflasyon oranlarının istikrarlı olmayışı turizm sektörünü tehdit etmektedir. Aynı şekilde alkol kullanımının yasak oluşu ve kredi kartıyla ödemenin yapılamaması gibi dezavantajlı durumlara sahiptir.³⁷

İran Seyahat Acentaları Birliği AATAI, İran genelinde seyahat acentaları ile tur operatörleri bünyesinde bir araya getiren tek meslek örgütüdür. AATAI özel sektörü ile ilgili kamu kuruluşlarıyla yakın diyalogda olduğu gözlemlenmektedir. İran'da Turizm Bakanlığı bulunmakla birlikte turizm konusuyla ilgili olarak Kültür ve İslami İrşad Bakanlığı'na bağlı İran Turizm Teşkilatı (ITTO, Iran Tourism and Touring Organization) ve İran Kültürel Miras Teşkilatı da bu alanda İran'da aktif olarak çalışan devlet kurumlarından. İran'da oteller, seyahat acentaları ve tur operatörlerinin İran Turizm Teşkilatına kayıt yaptırma yükümlülüğü bulunmaktadır. İran Turizm Teşkilatı'nın ayrıca tüm İran'da ve önemli turizm merkezlerinde temsilcileri bulunmaktadır. İran Kültürel Miras Teşkilatı İran'ın tarihi birikiminin anlatılması ve tanıtılması hususunda görev yapmaktadır. İran Turizm Teşkilatı ve

³⁶ Sevda Zorlu, Musa Erol, "İş Dünyası İçin İran Rehberi", s.39

³⁷ Ambargo Sonrası İran Ekonomik ve Ticari Etki Analizi", s.9

Kültürel Miras Teşkilatı Kültür ve İslami İrşat Bakanlığında bir bakan yardımcısının başkanlığında görevlerini icra etmektedir.³⁸

2015 yılının ilk 5 ayına baktığımızda Türkiye'ye gelen turist sayısında %1,2'lik bir düşüş yaşanmış ve İran pazarında ise %6,3'lük bir artış sağlanmıştır. 5 ayda İranlı turist sayısı ise 656 bin kişi olarak gerçekleşmiştir. İran turizm açısından Türkiye'ye katkısının çok olabileceği bir ülkedir. İran'dan Türkiye'ye gelen turist sayısı 2 milyona vardığı dönemler görülürken son yıllarda bu seviyeye ulaşamadığı görülmüştür. 2013 yılında 1 milyon 196 bin, 2014 yılında 1 milyon 590 bin İranlı turist Türkiye'yi tercih etmiştir. Ambargonun kalkması İran'ın 4 senedir vatandaşlarının yurtdışına turizm amaçlı çıkmasını engelleme politikasından vazgeçmesini sağlayabilir. İranlıların turizm alışverişinde gittikleri ülkeye en fazla gelir bırakan turist gruplarından biri olduğunu göz önüne alırsak İran'daki turizm pazarındaki potansiyelinden istifade etme konusunda Türkiye'ye aktif gayretler düşmektedir.³⁹ Ayrıca, İranlıların seyahatlerini, birçok tatilini ve yurtdışı seyahatlerini Türkiye üzerinden yapacağı için Türkiye ekonomisine katkıları olacaktır.⁴⁰ İran'ın hali hazırda Türkiye ile turizm konusunda ilişkileri geliştirmek istediği İran Turizm Yetkilileri tarafından da ifade edilmiştir. Örneğin İranlı yetkililer Irak'ın Kerbela şehrine yönelik Hac ziyaretlerini artık Irak ve Suriye üzerinden değil, Türkiye üzerinden yapma isteklerini gündeme getirmişlerdir. Bu doğrultuda Türkiye İran vatandaşlarına din turizmi konusunda hizmet verebilir.⁴¹

Genç Turizmciler Derneği Başkanı Bulut Bağcı İranlı turistlerin Avrupa'da gördükleri muameleden çok daha iyi bir muameleyi gördüğünü ve ticari ilişkilerde yaşanacak ivmenin turizme de yansıtacağını ifade etmektedir. Ayrıca, Türk dizilerinde yaratılan Türkiye imajının turizme çok büyük katkısı olduğunu söyleyen Bağcı, "*Öncelikle İstanbul'u tercih ediyorlar. Sahil şehirleri ikinci tercihleri. Özellikle Nevruz bayramlarında tatil yaptıkları için daha çok o dönem Türkiye'ye geliyorlar. Ortalama 3,5-4 gece konaklıyorlar. Alışveriş yapıyorlar. Özellikle gelir düzeyi yüksek olan bir kesim alışveriş için hala Avrupa'yı tercih ediyor. Oysa orada alışveriş yaptıkları markalar Türkiye'de de var. Bunun için iyi bir algı yönetimi yapıp, o kesimi de Türkiye'ye çekmeliyiz. Otellerimizin de İran'a yönelik çalışmalarını arttırması gerekiyor.*" ifadelerini kullanmaktadır. Turizm Araştırmaları Derneği (TURAD) Başkanı Bahattin Yücel ise Türkiye'nin turizmde iyi bir potansiyeli olabileceğini ifade etmiştir. İran için Türkiye'nin turizmde nefes borusu işlevi

³⁸ DEİK-Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu, "İran Ülke Bülteni" Şubat 2015, s.24, lütfen bkz.

https://www.deik.org.tr/5995/%C4%B0ran_%C3%9Clke_B%C3%BClteni_%C5%9Eubat_2015.html

³⁹ Mehmet Baki Atılal, Başak Erçevik, "Her Yönüyle İran", Turkish Yatırım, Ağustos 2015

⁴⁰ İran'a ambargo kalktı, iş dünyası harekete geçti, Habertürk, 16 Temmuz 2015,

<http://www.haberturk.com/ekonomi/ekonomi/haber/1103709-irana-ambargo-kalkti-is-dunyasi-harekete-gecti>

⁴¹ DEİK-Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu, "İran Ülke Bülteni" Şubat 2015, s.23, lütfen bkz.

https://www.deik.org.tr/5995/%C4%B0ran_%C3%9Clke_B%C3%BClteni_%C5%9Eubat_2015.html

görebileceğini söyleyen Yücel Türkiye ve İranlı yetkililerin ticari meselelerde gündeme getirdikleri konulara Turizmde gündeme getirilmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Yücel ambargoların hafifletilmesiyle İran'dan gelecek turist sayısının artacağını ve gerekli altyapının bir an önce hazırlanması gerektiğini söylemiştir.⁴²

Turizmin TRB1 bölgesinde kısa vadede İran'daki ambargoların kalkmasıyla ticaret açığını kapatmasında önemli bir kolaylaştırıcı işlev göreceği söylenebilir. Bu anlamda bölgenin kültür çeşitliliği, motifleri, doğal güzellikleri ve tarihi başta olmak üzere tüm mevcut turizm potansiyelinin ele alındığı tanıtım faaliyetleri düzenlemenin önemi büyüktür. Ayrıca, çeşitli toplantılara ve organizasyonlara ev sahipliği yapmada öncü bir rol oynamamız gerekmektedir. Yerel turizm faaliyetlerini artırmanın yanında Turizm yatırımcılarının da ilgisinin bölgeye çekilmesinin önemli kazanımlarının olacağını akıldan çıkarmamakta fayda var. Diğer yandan tur organizasyonlarının artırılması yönünde girişimlerde bulunulabilir ve çeşitli eğitimler ile turizm bilincinin daha da geliştirilmesi ve bölgede bir hareketliliğin sağlanması gerekmektedir. Ama her şeyden önce kamu-kurum ve kuruluşların STK'ların turizmin gelişmesinin önünde yer alan sorunların tespiti noktasında çalıştaylar veya toplantılar düzenlemesi şarttır. Bölgemiz tarihi ve doğası ile turizm açısından fırsatlar barındıran bir bölgedir. Bu fırsatın kaçırılmaması ve diğer bölgelerle eş güdüm içerisinde hareket edilmesi gereklidir.

Tablo 8: Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı ve İranlı Turistlerin Oranı

Kaynak: Türkiye İş Bankası-İktisadi Araştırmalar Bölümü⁴³

⁴² "Turizmcinin Yüzünü İran Güldürecek", Dünya, 09.07.2015, <http://www.dunya.com/guncel/turizmcinin-yuzunu-iran-guldurecek-268130h.htm>

⁴³ Şahin, "İran'a Yönelik Yaptırımların Kaldırılmasının Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri", s.10

Sağlık

İran İslam Cumhuriyetinin nüfusunun ortalama %1’lik bir oranla arttığı ifade edilmektedir. Bu nedenle sağlık harcamalarının da %17’lik yıllık bileşik büyüme oranı elde etmesi öngörülmektedir. İran uygulanan ambargolar nedeniyle bazı özel ilaçları temin noktasında birçok zorluklar yaşamış, bu durum yurt içi üretimin artırılmasında etkili olmuştur. İran’ın yerli ilaç üretimi de çoğunlukla muadil olan ilaçlara dayalı olduğundan kısa ve orta vadede ithal ilaçlara bağlı kalınacaktır. İran ise bu açığı kapatabilmek amacıyla uluslararası şirketlerden bilgi ve teknoloji transferi yapmayı hedeflemektedir. Sanofi ve Novo Nordisk gibi önemli uluslararası şirketler İran’a yönelik yatırım yapmayı planlamaktadır. İlaç konusunda Türkiye ihracat yapmada İran’ın yerli malı korumaya yönelik aldığı önlemler nedeniyle zorluklar yaşanabilir. Keza İran’da yerli üretimin muadili bulunan ilaçların ithal edilmesini zorlaştıran bir mevzuat düzenlenmiştir. Bunun yanında İran devleti Türkiye’nin “iyi üretim uygulamaları” standartlarını da tanımamaktadır. İran ülkesindeki hekimlerin yetkinliği ve sağlık ücretlerindeki hesaplılık dikkate alındığında gerekli modernizasyon yatırımları da sağlanırsa Türkiye’ye orta ve uzun vadede sağlık turizminde rakip olması muhtemel gözükmektedir.⁴⁴

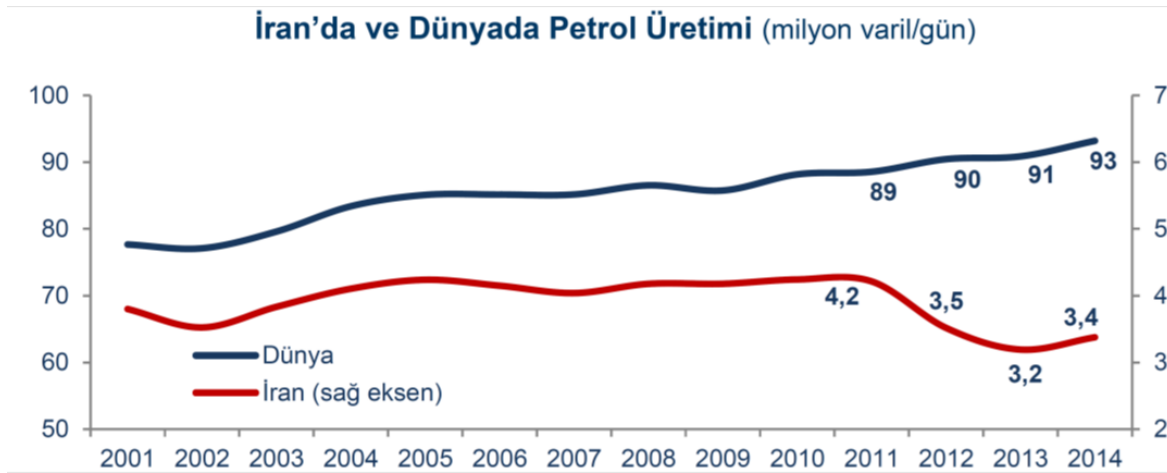
1.2.3. Enerji-Maden

Dünyanın en büyük çinko ikinci bakır ve dokuzuncu büyük demir rezervlerinin bulunduğu İran maden yönüyle zengin bir ülkedir. Ayrıca İran’da uranyum, kurşun, kromit, manganez, kömür ve altın bulunmaktadır. Madeni cevher açısından da dünyanın en zengin 15’ci ülkesi olan İran’da 68 çeşit maden, 37 milyar ton mevcut rezerv ve 57milyar tondan fazla potansiyel rezerv bulunmaktadır. Ancak yine de maden üretimindeki yeri %1,5’in altındadır. Madenin ekonomide daha etkin bir biçimde kullanılabilmesi için yabancı yatırıma ve teknolojiye ihtiyaç bulunmaktadır. Bu nedenle İran bu sektörde yatırım yapacak olanlara teşvik vermektedir. Ayrıca, İran’ın uluslararası piyasa da rekabet edebileceği madenlere yönelmesi gerektiği ifade edilmektedir. Madenler, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile Alman muadili arasında imzalanan anlaşmaya göre mevcut olan 150 bin tonluk alüminyum üretiminin 1 milyon tona çıkarılması kararı alınmıştır. Fars haber Ajansına göre 21 Mart-22 Kasım 2014 tarihleri arasında alüminyum üretiminin 262 bin tonu aştığı bildirilmiştir. Ajansa göre yine demir cevheri rezervi 90 milyon tona, kömür rezervleri 120 milyon tona ulaşmıştır. Ayrıca altın rezervlerindeki üretim 89 tondan 108 tona çıkarılmıştır. 5. Kalkınma planı ile 42 milyon ton ham çelik üretimi 500 milyon ton demir üretimi, 910.000 ton alüminyum üretimi, 455.000 ton bakır üretimi hedeflenmiştir. Türk yatırımcılar açısından ise bilhassa üretime yönelik projelerde hükümet seviyesinde destek almak çok önemli görünmektedir.

⁴⁴ Ambargo Sonrası İran Ekonomik ve Ticari Etki Analizi”, s.9

Petrol

İran'ın ham petrol rezervlerinin önemli bir bölümü Irak sınırı yakınındaki Kuzistan'da yer almaktadır. Ticaret Müşavirliği verilerine göre İran günlük ham petrol üretimini 4 milyon 106 bin civarında gerçekleştirmektedir. İran'da 32 sahada üretim yapılmakta ve 2015 yılında 5,8 milyon varil hedefine ulaşmak amacıyla Hazar Denizinde petrol kuyuları açma çalışmalarına başlanmıştır. 2009 yılında ise İran Sousangerd'de 8,8 milyar varillik yeni bir petrol sahası bulunmuştur. Bu petrol sahası son 5 yılda keşfedilen petrol sahası alanları arasında en büyüğüdür. Diğer yandan, 2010 yılında Batı Kermanshah'ta 475 milyar varillik Soumar petrol sahası keşfedilmiştir. Bakıldığında döviz girdilerinin yaklaşık olarak %80'i ve bütçe gelirlerinin de %40-50'sini petrol gelirleri oluşturmaktadır. Ayrıca ekonomik yaptırımların etkisiyle 2012'de 101,4 milyar dolar olan petrol ihracatı, 2013'te 61,9 milyar dolara gerilemiştir. İran'ın petrol tedarik ettiği ülkeler ise Çin, Hindistan, Güney Kore, Japonya ve Türkiye'dir. İran ayrıca Irak ile petrol konusunda yakın işbirliği halinde olmaya çalışmaktadır. İran'ın Abadan Rafinerisinden istifade edebilmek amacıyla günde 250,000 varil petrol taşıma kapasitesine sahip petrol boru hattının 6 mil kadar daha uzatılması konusundaki süreç devam etmektedir. 2015 yılında Irak ve İranlı yetkililer ortak sahalardan petrol ve doğal gaz çıkarma hususundaki Tahran-Bağdat işbirliğinin diğer ülkeler için model oluşturabileceğini ifade etmiştir.⁴⁵

Tablo 9: İran'da ve Dünyada Petrol Üretimi (milyon varil/gün)⁴⁶

Kaynak: Türkiye İş Bankası-İktisadi Araştırmalar Bölümü

⁴⁵ DEİK Ülke Bülteni İran 2015, s. 9-13

⁴⁶ Şahin, "İran'a Yönelik Yaptırımların Kaldırılmasının Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri" s.5

Tablo 10: Dünyadaki Kanıtlanmış Ham Petrol Rezervleri (Varil Bazında) (OPEC Ülkeleri) ⁴⁷⁴⁸

Venezuela	299.95	24.9%
Suudi Arabistan	266.58	22.1%
İran	157.53	13.1%
Irak	143.07	11.9%
Kuveyt	101.50	8.4%
Birleşik Arap Emirlikleri	97.80	8.1%
Libya	48.36	4.0%
Nijerya	37.07	3.1%
Katar	25.24	2.1%
Cezayir	12.20	1.0%
Angola	8.42	0.7%
Ekvator	8.27	0.7%
Erişim Tarihi: 06.10.2015 Kaynak: OPEC Official Website		

Doğalgaz

İran'ın kanıtlanmış olan doğalgaz rezervi 2013 yılı itibariyle 33,8 trilyon metreküp olarak belirlenmiştir. İran doğalgaz rezervlerinin %18,2 sine OPEC toplam rezervlerinin ise yaklaşık %33'üne sahiptir. İran özellikle ambargonun kalkmasıyla birlikte yabancı yatırımın artması ve doğalgaz rezervlerinin geliştirilmesi için bir fırsat sağlayacak ve ileride toplam işlenebilir rezerv miktarı artış gösterecektir. İran'ın en önemli doğalgaz sahası Güney Pars'ta yer almaktadır. Katar'ın kuzey sahasının devamında bulunan Güney Pars gaz sahası İran'ın toplam rezervlerinin yaklaşık olarak %40'ını oluşturmaktadır. Bu bölgedeki rezerv miktarı ise 14 trilyon metreküp olarak ifade edilmektedir. Ayrıca, Kish, Pars, Lavan, Gülşen ve Firdevs önemli olan diğer sahalardır. 2011 yılında ise Madar, Cengel, Hayyam ve Firuz B sahaları keşfedilmiştir. Lavan sahasının geliştirilmesi ise 2015-2016 yılları arasında tamamlanması planlanmaktadır. Fakat Kish, Gülşen, Firdevs ve Kuey Pars sahalarında üretimin 2020 yılından önce gerçekleşmesi olası görünmemektedir. 1990 yılında keşfedilen Güney Pars sahası ise İran'ın sahip olduğu en önemli doğalgaz rezervi olmakla birlikte saha 24 aşamaya ayrılmıştır ve şuana dek 12 fazdan üretim gerçekleştirilmektedir. Bu faz ise 2014 yılının Şubat ayında üretime başlamıştır. Yine Arab Oil and Gas Journal verilerine göre bu sahaya yapılacak olan yatırımlar 100 milyar doları geçecektir. 2012 yılında ise dünyadaki doğalgaz üretiminin %5'lik bir kısmı İran tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu üretilen gazın %12,2'lik bir kısmı

⁴⁷ 2014 yılının sonu temel alınarak hazırlanmıştır.

⁴⁸ Organization of the Petroleum Exporting Countries (OPEC) Official Website, **OPEC Share of World Crude Oil Reserves**, 2014, lütfen bkz. http://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/330.htm

petrol kuyularına enjekte edilme amacıyla iç piyasada kullanılmıştır. Enjekte amacıyla kullanılan doğalgaz miktarı ise 2012 yılı için 28,3 milyar metreküptür. Her ne kadar önemli bir doğalgaz üretim kapasitesi olsa da İran'ın önemli bir doğalgazı iç piyasa da artan oranda tüketilmektedir. Hatta mevsimsel doğalgaz arz sıkıntıları İran'ın doğal gaz ithal etmesine dahi neden olmaktadır. Doğalgazın %34'lük bir kısmı konutlarda tüketilmektedir. %28'lik bir kısmı ise elektrik üretiminde, %25'lik kısmı sanayi de, %5'lik oranı ulaşımda ve %8'lik kısmı ise diğer faaliyetlerde kullanılmaktadır. Doğalgaz üretiminin ciddi oranda artması yapılacak olan yatırımların artırılmasıyla ilintilidir. Özellikle ambargoların kaldırılması hususunda P5+1 ülkeleri ile İran arasındaki müzakerelerin olumlu sonuçlanmasıyla birlikte bu yatırım oranının artması beklenmektedir. İran 1997 yılı itibariyle net ithalatçı konumundadır. İran Türkmenistan'dan büyük miktarda doğalgaz ithal etmektedir. İran Türkmenistan'dan aldığı gazı Türkiye'ye ihraç etmektedir. Türkmenistan'ın yanında İran Azerbaycan'dan da gaz almaktadır. İran herhangi bir LNG⁴⁹ terminaline sahip olmadığı için doğalgaz ihracat ve ithalatını boru hatları ile gerçekleştirmektedir.⁵⁰

Petrokimya Sanayi

İran petrol sektörüne bağımlılığı azaltmak amacıyla petrol gelirlerinin bir kısmını petrokimya gibi diğer alanlara aktarılmaktadır. İran petrokimya sanayisini ekonominin ağırlık merkezi olarak oluşturmak istemekte ve kalkınmanın en büyük dürtüleyicisi olarak görmektedir. İran 11 petrokimya kompleksine sahiptir ve bu kompleksler Basra Körfezi petrokimya üretiminin yüzde %13'ünü gerçekleştirmektedir. Petrokimya sektörü daha çok Körfez kıyısında yer alan Pars Özel Ekonomik Bölgesinde yer almaktadır. Son yıllarda hızlı bir büyüme gerçekleşmekle beraber Pars Özel Ekonomik Bölgesi'nin daha da geliştirilmesi İran'ın dış yatırımı ülkesine çekebilme kabiliyetine bağlıdır. İran petrol gelirlerinden bir fon oluşturarak bu gelirlerin yatırıma dönüştürülmesi için uğraşmaktadır. 5. Kalkınma Planı kapsamında 64 proje 50 milyon ton kapasite ile 44 milyar dolarlık yatırımla hayata geçecektir. Bu projelerle İran 2015 yılı sonuna kadar 100 milyon ton petrokimya ürünü üretmeyi hedeflemektedir. Bu da İran'ı Dow Chemical'dan sonra dünyanın en büyük üreticisi haline getirmektedir

Elektrik

İran'ın mevcuttaki kurulu kapasitesi 75 GW olarak nitelendirilmektedir. Elektrik üretimi hızla büyümektedir. 2014/5 yılında 272 terewatt (tWs) elektrik üretimi sağlanmış, ihracat yapacak durumda olmasına rağmen yurtiçindeki talebin yüksek ve dalgalı olması elektrik ithalatına kayda değer bir bütçe ayırmasına neden olmaktadır. Bu arada Avrupa'daki kişi başına düşen (Kw/kişi)

⁴⁹ LNG: Sıvılaştırılmış Doğalgaz

⁵⁰ Emin Akhundzada, Seray Özkan, "İran Enerji Görünümü", Hazar Strateji Enstitüsü, Aralık 2014, s.3-6

kapasite ve toplam kapasitenin İran'ın 2 katı kadar olduğu ifade edilmektedir. İran ulusal enerji politikası doğrultusunda 2021'e kadar 100 GW kapasiteye ulaşabilmek için 800'den fazla proje planlamaktadır. İran'ın doğal fosil kaynaklar bakımından zengin olduğu doğru olmakla birlikte üretilen enerjinin yenilenebilir enerji kaynaklarıyla ikame edilmesi gerekliliği söylenmektedir. Bu bağlamda İran kırsal alanların alt yapısını geliştirmek için yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapma arzusu bulunmaktadır. Özel şirketler, modernizasyon ve yeni tesis yatırımı yapmaları için teşvik edilmektedir. Bu doğrultuda İran, kolaylaştırılan bürokrasi, daha basit lisans alma süreci ve daha cazip teşvik olanaklarıyla yenilenebilir enerji 'de ulaşmak istediği seviyeye gelmeye çalışmaktadır. Bu kapsamda Enerji Bakanlığı hedeflerine ulaşabilmesi için 2014 yılı başlarında yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen elektriğe yönelik beş yıllık bir tarife garantisi sistemini yürürlüğe sokmuştur.

Türk yatırımcılar için elektriğin ortalama tüketici fiyatı yatırımcılarımız için önemli bir unsur olsa da, enerji santrali modernizasyon projeleri ve yenilenebilir enerji fırsatları bulunmaktadır. diğer yandan Türkiye'de atıl durumda olan doğalgaz santrallerinin, İran'a taşınması da değerlendirilebilir. Bunun yanında unutulmamalıdır ki yüksek oranlı yatırımlar yapıldığında yine İran bürokrasinin uzun ve karmaşık bir süreç yaşanmaktadır. Ayrıca tarife garantisi sisteminin karmaşık yapısı nedeniyle yatırım maliyetlerinin karşılanmaması gibi bir durumla karşılaşılabilir.⁵¹

1.2.4. Tarım ve Hayvancılık

İran'ın 23,6 milyon hektarı bulan ekilebilir alanları bulunmakta ve dünyadaki tarım çeşitliliği (çiftlik ve bahçe üretimi dâhil) açısından ise dünyada üçüncü sırada bulunmaktadır. Ancak İran'daki tarım alanlarının yaklaşık olarak %56-%60'lık kısmı düzenli olarak sulanamamaktadır. Son yıllarda tarım sektöründe artış olduğu görülmektedir. Ülkede farklı iklim özellikleri nedeniyle çok çeşitli tarım ürünlerinin yetiştiği görülse de İran GSYİH'nin yalnızca %10,6'sını tarım sektörü oluşturmaktadır. Kısacası İran tarım ve gıda ürünlerinde dış ithalata bağımlı durumdadır.⁵² Son yıllarda ise İran'ının tarım alanında yatırımlarını arttığı görülmektedir. Tarımsal üretimdeki liberalleşme paketleme ve pazarlama alanındaki gelişmeler yeni ihraç pazarlarının yaratılmasına olanak sağlamaktadır. Geniş ölçekli sulama programlarıyla birlikte çiçek ve fıstık gibi ihracata yönelik tarımsal mal gruplarında artan üretim sağlanmıştır. İran'ın yetiştirdiği en önemli tarım ürünleri buğday şekerpancarı, arpa, pirinç, şekerkamışı, Şam fıstığı, keten tohumu ve çaydır. İran dünyanın birinci Şam fıstığı tedarikçisidir. Pirinç üretiminde ise İran 2014-2015 yıllarında %53'lük bir artışla 2,3 milyon tonluk bir üretim sağlamıştır. Ayrıca İran Ortadoğu'nun ve Kuzey Afrika'nın en büyük süt üreticisidir. Süt

⁵¹ "Ambargo Sonrası İran Ekonomik ve Ticari Etki Analizi" s.7

⁵² DEİK Ülke Bülteni İran 2015, s.8

tüketiminin ise 2015 yılına kadar 3,3 milyon tona ulaşması beklenmektedir. Diğer yandan İran'da kümes hayvancılığının ise %30,9 artarak 1,9 milyon tona ulaşması öngörülmektedir. Hazar denizinden elde edilen havyar ise dünya pazarında önemli bir yere sahiptir. İran Tarım Bakanlığı verilerine göre İran'ın gıda ihtiyacının %80'ni ülke sınırları içerisinde üretilmektedir. İran'da yaklaşık olarak 62 milyon ton tarımsal üretim yapılmaktadır ve bu rakamın 20 yılda iki katına çıkması planlanmaktadır. İran hükümetince tarıma elverişli alanlarda ıslah ve sulama projeleri için 625 milyon dolar tutarında kredi sağlanacağı ilan edilmiştir. Birleşmiş Milletler FAO (Gıda ve Tarım Örgütü)'nün raporuna göre İran'ın miktar bazında en çok ihraç ettiği ürünler sigara, sebze, baharat, ipek böceği kozası, elma suyu, bebek maması, et, konserve mantar, kakao ezmesi ve yağsız süttür. En fazla ithal ettiği ürünler ise mısır, işlenmemiş şeker, işlenmiş pirinç, soya fasulyesi, soya fasulyesi yağı, palmiye yağı, arpa, buğday, patates ve ayçiçeği yağı gelmektedir. İran Beşinci Yıllık Kalkınma Planına göre her yıl 4,5 milyon ile 5 milyon ton tarım ürünü işlenecek ve palmiye ürünleri, meyve ve sebze üretimine daha fazla önem verilecektir.⁵³

2. İRAN PAZARI VE TÜRKİYE

2.1. İran İslam Cumhuriyeti'nin Dış Ticareti, Yatırımı ve Vergi Uygulamaları

2.1.1. Dış Ticareti

Son beş yılda İran'ın petrol ihracatından kaynaklanan nedenlerden dolayı ticaret fazlası vermektedir. Örneğin 2012 rakamlarına göre İran'ın ihracatının yaklaşık olarak %80'ini petrol ve petrol ürünleri oluşturmaktadır. Yani 2012 yılında toplam 83,1 milyar dolar olan ihracatın 68,7 milyar dolarını petrol ve petrol ürünleri ihracatından gelmektedir. İhracat gelirlerinde 2009 yılındaki dünya ekonomik krizi ve yaptırımlarıyla ani düşüşler yaşanmış, 2014 yılının sonlarına doğru ise kayda değer bir değişim görülmemiştir.

⁵³ Sevda Zorlu, Musa Erol, "İş Dünyası İçin İran Rehberi", s.30-31

Tablo 11: İran'ın İhracatında Yer Alan Beş Ülke (2013)

Ülke	İran'ın İlgili Ülkeye Olan İhracat Performansı (Milyar dolar)	İlgili Ülkenin İran İhracatındaki Payı (%)
1) Çin	25,40	35,27
2) Türkiye	10,38	14,41
3) Hindistan	10,03	13,93
4) Japonya	6,93	9,62
5) Güney Kore	5,56	7,72

İran'ın 2013 Yılındaki Toplam İhracatı:72 milyar dolar

Kaynak: Trademap, EIU ve T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği (Ticaret Müşavir Yrd. Alper Çakıroğlu), Erişim Tarihi: 08.10.2015

Tablo 12: İlk 5 Ürünün İhracatı (Yüzde Olarak Toplam İhracatına Oranı)

En Çok İhraç Edilen Ürünler	2010	2011	2012	2013	2014
Petrol Yağları	%65	%64	%60	%55	%59
Polimerler	%2	%2	%3	%4	%4
Demir Cevheri	%2	%2	%2	%3	%3
Meyve ve Çerezler	%2	%1	%2	%2	%2
Alkoller, Fenoller	%2	%1	%2	%3	%2

Kaynak: DEİK ve TİM

Tablo 13: İlk 5 Ürünün İthalatı (Yüzde Olarak Toplam İthalat Oranı)

En Çok İthal Edilen Ürünler	2010	2011	2012	2013	2014
Değerli Taş ve Mücevherler	%1	%3	%2	%3	%4
Motorlu Taşıtlar	%3	%3	%3	%3	%3
Telekom Ekipmanı	%2	%2	%2	%2	%3
Pirinç	%2	%2	%2	%4	%2
Demir	%4	%4	%2	%2	%2

Kaynak: DEİK ve TİM

Her şeyden önce Çin ham petrol ihtiyacının önemli bir kısmını İran'dan almaktadır. Çin'in İran'da enerji sektöründe önemli yatırımları mevcuttur. Ayrıca, Çin ve İran'ın İran'da petrol ve doğalgaz

sahaları geliştirilmesi hususunda anlaşmalar imzalamaktadır. İran, Hindistan'ın devamlı büyüyen enerji ihtiyacı için önemli bir tedarikçi olarak karşımıza çıkmaktadır. İran Hindistan'ın Suudi Arabistan'dan sonra 2'ci büyük tedarikçisidir. Ancak İran üzerindeki yaptırımlar nedeniyle Hindistan İran'daki enerji ithalatını düşürmüştür. Ambargoların kalkmasıyla enerji ithalatının artması beklenmektedir. Türkiye İran'dan petrol ve doğalgaz ithalatı yapmaktadır. İran'ın toplam ithalatımızdaki oranı ise %5,1'dir.⁵⁴

Tablo 14: İran'ın İthalatında Yer Alan İlk Beş Ülke (2013)

Ülke	İran'ın Ülkeye İthalat Performansı (Milyar Dolar)	Ülkenin İthalat Payı (%)
1) Birleşik Arap Emirlikleri	21,24	31,84
2) Çin	14,39	21,57
3) Hindistan	5,43	8,14
4) Güney Kore	4,48	6,17
5) Türkiye	4,119	6,28
İran'ın 2013 Yılı Toplam İthalatı: 66,7 milyar dolar		
Kaynak: Trademap, EIU ve T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği (Ticaret Müşavir Yrd. Alper Çakıroğlu), Erişim Tarihi: 08.10.2015		

İran'ın dış ticaret oranlarına bakarsak 2012 yılında 84 milyar dolar ihracat, 53 milyar dolar ise ithalat gerçekleştirdiğini görürüz. 2013 yılında ise ambargonun etkisiyle dış ticaret hacminde ciddi bir azalma gerçekleşmiştir. 2013 yılı içinde 64,5 milyar dolar ihracat gerçekleşmişken, ithalat ise 45,8 milyar dolar düzeyine gerilemiştir. 2014 yılında ise ihracat 65,5 ithalat oranı ise 55,6 milyar dolara yükselmiştir.

Tablo 15: İran'ın Başlıca İhracat Ürünleri / Dolar

GTİP	Ürün Adı	2012*	2013*	2014*
2709	Ham petrol (petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar)	52 680 753	37 693 033	41 263 782
9999	Başka yerde belirtilmemiş ürünler	11 064 241	9 342 390	9 149 754
3901	Etilen polimerleri (ilk şekillerde)	2 274 582	2 646 654	2 830 823

⁵⁴ Sevda Zorlu, Musa Erol, "İş Dünyası İçin İran Rehberi", s.39-40

2601	Demir cevherleri ve konsantreleri	1 824 957	2 395 249	1 866 278
2905	Asiklik alkoller vb. Halojenlenmiş, sülfolanmış, nitrolanmış/nitrozalanmış türevleri	1 626 721	1 802 636	1 415 529
0802	Diğer kabuklu meyveler (taze/kurutulmuş) (kabuğu çıkarılmış/soyulmuş)	760 193	642 026	973 789
2902	Siklik hidrokarbonlar	892 754	823 172	720 665
2710	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen	2 635 630	1 713 014	519 506
2703	Turb (turb döküntüleri dahil)	51 754	378 803	498 275
3102	Azotlu mineral/kimyasal gübreler	1 090 098	819 567	438 859
7208	Demir/çelik sıcak hadde yassı mamulleri-genişlik 600mm. Fazla	175372	203 713	415 725
2814	Saf amonyak/amonyanın sulu çözeltileri	405 412	263 415	385 441
2713	Petrol yağlarının/bitümenli minerallerden elde edilen yağların kalıntıları	192 706	220 480	274 926
2523	Çimento	126 633	245 553	229 506
2503	Her nevi kükürt (süblime, presipite ve koloidal kükürt)	234 580	132 808	213 062
3902	Propilen ve diğer olefinlerin polimerleri (ilk şekillerde)	64 768	140 133	210 379
7601	İşlenmemiş alüminyum	315 923	247 825	180 375
7403	Arıtılmış bakır, işlenmemiş bakır alaşımları	250 207	110 616	178 565
2716	Elektrik enerjisi	82 833	70 684	162 573
2711	Petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar	2 415 873	443 058	150 614
0806	Üzümler (taze/kurutulmuş)	185 719	202 650	133 664
2610	Krom cevherleri ve konsantreleri	109 016	101 338	124 071
5701	Düğümlü, sarmalı halılar, yer kaplamaları	160 119	151 985	121 102
2714	Bitümen ve tabii asfalt katranlı kumlar asfaltit ve asfaltlı kayalar	111 809	113 200	119 313
7901	İşlenmemiş çinko	208 444	98 854	103 634
2515	Mermer ve traverten, ekosin su mermeri, kireçli taşlar	131 396	122 358	98 849
2712	Vazelin, parafin, yağlı mum, ozakerit, linyit mumu, turb mumu vb.	72 463	79 211	93 649
0804	Hurma, incir, avokado ve guava armudu, mango, mangost (taze/kurutulmuş)	83 227	91 178	91 145
0707	Hıyarlar ve kornişonlar (taze/soğutulmuş)	76 798	87 833	82 443
0104	Koyun ve keçiler	53 510	66 811	80 976
0504	Hayvan bağırsak, mesane ve midesi (taze/soğutulmuş/dondurulmuş vs.)	87 729	77 978	75 138
0910	Zencefil, safran, zerdeçal, kekik, defne yaprakları, köri ve diğer baharat	80 556	75 190	71 818
2603	Bakır cevherleri ve konsantreleri	360 638	102 918	68 887
3907	Poliasetaller, diğer polieterler, epoksit-alkid reçineler vb (ilk şekilde)	166 684	79 671	58 568
2901	Asiklik hidrokarbonlar	456 458	94 112	58 034
7209	Demir/çelik yassı mamul, soğuk haddelenmiş kaplanmış (600mm. Den geniş)	12 518	10 224	57 851
3904	Vinil klorür/halojenli diğer olefin polimerleri (ilk şekilde)	51 616	67 080	56 563
2607	Kurşun cevherleri ve konsantreleri	59 332	40 900	54 177
3817	Karışım halinde alkalibenzenler, alkalinaftalenler	31 339	83 723	53 761

Toplam (Diğerleri Dahil)	84 123 010	64 461 359	65 711 781
--------------------------	------------	------------	-------------------

Erişim Tarihi: 08.10.2015

Tablo 16 : İran'ın İthalat Oranları/Dolar

GTİP 4'lü	Ürün Adı	2012*	2013*	2014*
1001	Buğday ve mahlut	1 709 863	1 301 464	1 995 432
1006	Pirinç	981 629	2 464 641	1 312 168
1005	Mısır	1 221 361	953 623	1 193 820
8517	Telli telefon-telgraf için elektrikli cihazlar	422 840	589 282	1 184 423
2304	Soya fasulyesi yağı üretiminden arta kalan küspe ve katı atıklar	929 166	1 531 155	1 084 040
9405	Diğer aydınlatma cihazları, lambalar, ışıklı tabela, plaka	92 453	388 836	1 066 192
8703	Otomobil, steysin vagonlar, yarış arabaları	614 257	553 967	1 007 330
7208	Demir/çelik sıcak hadde yassı mamulleri-genişlik 600mm. Fazla	710 092	607 345	994 480
8708	Kara taşıtları için aksam, parçaları	984 844	610 357	965 432
7113	Kıymetli metaller ve kaplamalarından mücevherci eşyası	13 337	18 404	844 527
3004	Tedavide/korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar (dozlandırılmış)	727 015	883 194	714 500
8414	Hava-vakum pompası, hava/gaz kompresörü, vantilatör, aspiratör	582 129	499 082	692738
4202	Deri ve kösele vb. Den seyahat eşyası	72 696	305 703	587 520
1511	Palm yağı ve fraksiyonları (kimyasal olarak)	797 712	787 338	564 710
8528	Televizyon alıcıları, video monitörleri ve projektörler	300 573	564 315	530 122
8481	Muslukçu, borucu eşyası-basınç düşürücü, termostatik valf dahil	717 406	449 169	513 453
7210	Demir/çelik yassı mamul, kaplı, sıvanmış (600mm. Den geniş)	479 838	436 266	493 271

3926	Plastikten diğer eşya	171 652	260 739	480 522
7304	Demir/çelikten (dökme hariç)dikişsiz tüp, boru, içi boş profil	597 541	350 871	473 608
4011	Kauçuktan yeni dış lastikler	288 270	255 250	460 313
8302	Adi metallerden donanım, tertibat vb. Eşya	95 374	199 651	450 074
8418	Buzdolapları, dondurucular, soğutucular, ısı pompaları	525 701	349 904	430 062
9999	Başka yerde belirtilmemiş ürünler	389 267	402 804	418 620
1003	Arpa	440 463	198 930	417 584
3002	İnsan ve hayvan kanı, serum, aşı, toksin vb. Ürünler	316 921	310 722	405 538
5407	Sentetik iplik, monofil, şeritlerle dokumalar	219 673	359 972	397 380
9018	Tıp, cerrahi, dişçilik, veterinerlik alet ve cihazları	362 698	375 265	395 904
8413	Sıvılar için pompalar, sıvı elevatorleri	410 268	306 580	375 020
7209	Demir/çelik yassı mamul, soğuk haddelenmiş kaplanmış (600mm. Den geniş)	256 971	88 693	360 365
8701	Traktörler	297 886	41 037	342 898
4411	Lif levha, orta yoğunlukta	409 507	275 664	339 717
8415	Klima cihazları-vantilatörlü, ısı, nem değiştirme tertibatlı	358 118	266 614	326 571
0202	Sığır eti (dondurulmuş)	463 063	403 063	323 917
6910	Seramik musluk taşları, lavabolar, küvetler, bideler vb.	5 178	98 601	322 655
8421	Santrifüjle çalışan kurutma, filtre, arıtma cihazları	203 714	213 493	305 168
8704	Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar	324 291	106 122	303 806
8479	Kendine özgü fonksiyonlu makine ve cihazlar	225 927	162 156	291 118
9403	Diğer mobilyalar vb. Aksam, parçaları	159 208	205 419	290 538
6402	Ayakkabı; dış tabanı, yüzü kauçuk ve plastik diğer	6 580	66 748	284 954
	Toplam (Diğerleri Dahil)	53 348	45 807	55 554

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı ve Trademap⁵⁵, Erişim Tarihi: 08.10.2015

2.1.2. Yatırım ve Serbest Yatırım Bölgeleri

İran yabancı yatırımlar için de elverişli bir iklim yaratmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda yabancı yatırımlar için sınırlamalar ve ithalat vergileri azaltılmakta ve serbest ticaret bölgeleri yaratılmaktadır. İran özellikle petrol doğalgaz ve madencilik sektörlerinde yapılacak yatırımlara odaklanmıştır. Bu sektörlerin dışında kalan yatırımlar genel itibariyle küçük ölçeklidir. Hükümetin yabancı yatırıma bir şüphesi bulunmaktayken bu durum değişmekte bilhassa ambargoların kaldırılmasıyla daha da artması gündeme gelebilecektir. Özellikle İran sermaye ve teknolojik kaynaklara ulaşılmasını sağlayan yatırımları ekonomik kalkınmanın bir parçası olarak görmektedir. İran'da yedi adet serbest bölge bulunmaktadır. Bunlar; Kiş Serbest Bölgesi, Keşm Serbest Bölgesi, Çabahar Serbest Bölgesi, Enzeli Serbest Bölgesi, Aras Serbest Bölgesi, Maku Serbest Bölgesi ve Arvand Serbest Bölgesi'dir.⁵⁶

Kiş, Keşm ve Çabahar Serbest Bölgeleri için vergi muafiyeti 15 yıldır. Kiş Serbest Bölgesinde de hammaddeler ve endüstriyel üretim makinelerinde Keşm Bölgesinde üretilen malların anakaraya ihraç edilmesi durumunda bölgeye üretilen katma değer oranında, Çabahar Bölgesinde ise üretilen

⁵⁵ T.C. Ekonomi Bakanlığı, "Dış Ticaret/İran", www.ekonomi.gov.tr

⁵⁶ DEİK-Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu, "İran Ülke Bülteni" Şubat 2015, s.23,

malların anakaraya ihracı durumunda bölgede üretilen katma değer ve kullanılan yerli malzeme oranında gümrük vergisi muafiyeti sağlanmaktadır. İthalat-ihracat olanakları noktasında ise Kiş Bölgesinde üretilen malların asgari formaliteyle ihracı, katma değer endeksi ile bağlantılı olarak üretilen malların anakaraya ihraç edilmesinde ve İslam kurallarına karşı gelen ya da serbest bölge yönetmeliklerini ihlal edenler dışında emtia girişinde sınırlama olmaması gibi imkânlar sağlanmaktadır. Keş Bölgesinde ise re-export (tekrar ihraç) olanağı, üretim hattı makinelerinin ithal edilmesi ve en son teknoloji olan versiyonlarıyla değiştirilmeleri ile üreticiler için hammadde, makine ve yedek parça ithalatı konusunda tüm gümrük hakları ve ticari çıkarlarından muafiyet gibi imkânlar sağlanmaktadır. Çabahar Bölgesinde ise re-export olanağı, belirli endüstriler için ihracat ve ithalat teşvikleri (örneğin; otomobil montaj hatları ve elektronik aletler), emtiaları ticari olarak ithal etmek için uygun tesisler sağlanması ve inşaat için serbestçe makine, yedek parça, taşıma yöntemleri, hammadde, materyal ithal edilmesi gibi olanaklar bulunmaktadır. Bunun yanında Kiş, Keşm ve Çabahar Bölgelerinde arsa temini de yapılmaktadır. İstihdam konusunda ise Kiş bölgesinde yapılan kontratlar bazında çalışan-işveren ilişkilerinde ana kuralların belirlenmesi, Keşm bölgesinde işgücü için basit ve uygun yönetmelikler ve Çabahar Bölgesinde ise toplam işgücünün %10'nuna kadar yabancı işçi çalıştırma olanakları sağlanmaktadır.

Enzeli, Aras, Arvand ve Maku Serbest Bölgeleri için ise çeşitli avantajlar mevcuttur. Enzeli Bölgesi için 30 yıl, Aras, Arvand ve Maku Bölgeleri içinde 20 yıllık vergi muafiyetleri sağlanmaktadır. Bunun yanında yukarıda saydığımız tüm 4 bölgede de vizesiz giriş imkânı ve yatırımcının korunması konularında güvence sağlanmaktadır. Ayrıca, gümrük vergisi muafiyeti konusunda Enzeli Bölgesinde Hammaddeler ve endüstriyel üretim makineleri, Aras Bölgesinde yine hammaddeler ve makineler konusunda, Arvand Bölgesinde mal ihracatı ve Maku Bölgesinde de üretilen malların bir kısmının anakaraya transfer edilmesi ile mal ihracat ve ithalatında çeşitli imkanlar sağlanmaktadır. İthalat ve ihracat olanakları noktasında ise Re-export (tekrar ihraç edilen) mallarda çok düşük ücretler ve kolay prosedürler, sınırlamaya tabi olmayan kargo transit ve tekrar ihraç ile üretim amaçlı ithal edilen hammadde ve makinelerde vergi ve gümrük muafiyeti konularında kolaylık sağlanmaktadır. Aras Bölgesinde ise üretilmiş malların asgari seviyede formaliteyle ihraç olanağı, serbest bölgelerden anakaraya ithal edilen malların CIF değerinin %15'i kadar gümrük masrafı, 3 milyar dolara kadar ithalat olanağı ile İslam kurallarına karşı gelenler dışında emtia girişine sınırlama olmaması gibi avantajlar varken Arvan Bölgesinde de ihracat, ithalat ve gümrük işlemleri konusunda ayrıcalıklı koşullar sağlanmaktadır. Bunların yanında yukarıda ifade ettiğimiz 4 bölgede de arsa temini noktasında da İran hükümeti gereken desteği sağlamaktadır. İstihdam konusunda ise Enzeli Bölgesinde esnek ve basitleştirilmiş istihdam yönetmeliği, Aras Bölgesinde yabancılara çalışma izni,

Arvand Bölgesinde istihdama ilişkin özel hükümler ve yetkin işgücüne erişim ve serbest bölgede özel sigorta ve sosyal güvence hükümleri ve son olarak Maku Bölgesinde iş ilişkileri istihdam ve sosyal güvenceye dair basitleştirilmiş kural ve yönetmelikler konularında yardımcı olunmaktadır.⁵⁷

Resim 7: www.enerjienstitusu.com

2.1.3. FIPPA Kapsamında Yapılacak Yatırımlar

FIPPA kapsamında gerçekleştirilecek yatırımlarda prosedür İran Ekonomi Bakanlığı'na bağlı İran Ekonomik ve Teknik Yardımlar ve Yatırım Kurumu (Organization for Investment Economic And Technic Assistance of Iran, OIETA) internet sitesinde yer alan ve yatırım şekline göre değişiklik arz eden formların doldurulması ve OIETA'ya başvurulması ile başlatılır. Kuruma sunulan evraklarda hata ve noksan olmaması halinde başvuru tarihinden itibaren 45 günlük bir sürede yabancı yatırım talebi kesin karara bağlanır. Başvuru tarihinden itibaren 15 günlük süre içerisinde anılan kurum, gereklilik hallerinde ilgili bakanlık veya bakanlıklardan gerekli koordinasyonu sağlayarak başvuruyu Yabancı Yatırım Kuruluna sunar. Yabancı Yatırım Kurulu başvuruyu inceleyerek kabul veya ret kararı verir. Ret kararı verilmesi halinde yabancı yatırımcı tarafından kuruma karşı itiraz hakkı doğmakta ve dosyanın tekrar incelenmesini talep edebilmektedir. Kuruldan yabancı sermaye yatırımının kabulü yönünde karar çıkması halinde İran Ekonomi Bakanı imzalı Yabancı Yatırım İzni düzenlenerek yatırımcıya tebliğ edilir. FIPPA Kapsamındaki Teşvik ve Himayeler;

⁵⁷ "Ambargo Sonrası İran Ekonomik ve Ticari Etki Analizi" s.19-20

- Genel kamu yararının gerektirdiği haller istisna teşkil etmek üzere kamulaştırma yapılamaması ve kamu yararı sebebi ile kamulaştırma gerektiren hallerde ise, kamulaştırma bedeli ile uygun miktarda tazminatın İran Devletince ödenmesi tazminatı.
- Yabancı yatırım kapsamında mutabakata varılan projelerinin uygulamasının yasaklanması veya durdurulmasından ötürü ortaya çıkabilecek zararların tazmini.
- Devletin tek alıcı olması veya üretime konu ürünlerin sübvanseli fiyattan dağıtıcısı olması hallerinde ürün ve hizmet alım garantisi.
- Yabancı yatırımcıların yerli yatırımcılar ile aynı haklara sahip olması garantisi.
- Ana sermaye ve ona bağlı nakdi ve ayni hakların transferi garantisi. - %100 yabancı sermaye yatırımı izni.
- Yabancı yatırımda ortaya çıkabilecek sorunların uluslararası kuruluşlara yansıtılabilmesi.
- Ortak yatırımlarda İran'da kurulmuş şirket adına gayrimenkul iktisabı.
- Yabancı yatırımcılara, yabancı yatırım kapsamındaki yönetici, uzman ve diğer çalışanlar ile bunların ailelerine temdit edilebilir 3 yıllık oturma ve çalışma izni verilmesi.
- FIPPA kapsamında makineler, teçhizatlar, ayni haklar, nakdi değerler, hammadde teknik bilgi ve manevi mülkiyet hakları sermaye olarak gösterilebilir.
- Gelişmiş bölgelerde faaliyet gösteren maden yatırımları ile üretim birimleri 4 yıl süre ile gelirlerinin %80'inde gelir vergisinden muaftırlar.
- Gelişmekte olan bölgelerde faaliyet gösteren maden yatırımları ile üretim birimleri 10 yıl süre ile gelir vergisinden muaftırlar.
- Turizm yatırımları ödemekle mükellef oldukları yıllık vergiden %50 oranında muaftırlar.
- Sanayi, tarım, dönüşüm endüstrileri alanında faaliyet gösteren yabancı yatırımcıların anılan sektörlerdeki ihracattan elde ettikleri gelirlerinin tamamı vergiden muaftır.⁵⁸

2.1.4. İran'ın Vergi Uygulamaları

İran Dünya Ticaret Örgütü üyeliğine kabul alabilmek için vergi uygulamalarında birtakım değişikliklere gitmiştir. İran İslam Cumhuriyeti Dünya Ticaret Örgütünde (DTÖ) gözlemci statü de

⁵⁸ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Tahran Ticaret Müşavirliği, "İran İslam Cumhuriyeti Ülke Profili", Haziran 2015, s.19-21

bağını devam ettirmektedir. İran DTÖ'ye üyelik başvurusunu 19 Temmuz 1996 tarihinde gerçekleştirmiş ve 26 Mayıs 2005 tarihinde bir çalışma grubu oluşturulmuştur. İran DTÖ'ye tam üyelik hedefi doğrultusunda birçok ürünün ithalatındaki tarife dışı engelleri kaldırmış ve bazı yasaklı ürünlerin ithalatına müsaade etmiştir. Ayrıca yerli sanayiye korumak amacıyla yaptığı ithalatta uygulanan Yüksek Ticari Kazanç Vergisi uygulaması da 2005 yılının Mart ayında kaldırılmıştır. Ayrıca önceleri ithalatta uygulanan özel kur serbest piyasa kuru ile eşitlenmiş ve ithalatta alınan gümrük ve diğer vergilerin hesaplanmasında serbest piyasa kurunun göz önünde bulundurulması kararı alınmıştır. İthalatta alınan vergilerin hesaplanmasında göz önünde bulundurulan kur 4,5 kat artmış ve vergi oranlarında yapılan vergi indirimlerinin etkisi sınırlı olmuştur. Diğer yandan yerli Sanayi'yi koruma amaçlı olarak tekstil otomotiv gibi sanayi dallarında ithalatta uygulanan Gümrük Vergisi yüksek uygulanmaktadır. Ayrıca İran'a ihraç edilecek mallarda birtakım süreçlerden geçmek suretiyle pazara sokulabilmektedir. Her şeyden önce ithal edilecek mallar niteliğine göre İran Ticaret Bakanlığı'na müracaat ederek kaydedtirilmesi ve ilgili diğer bakanlıklardan ithalat ön izninin alınması gerekmektedir. İran ithal edeceği ürünlere lüks tüketim malları, dinen sakıncalı içecekler, gıda maddeleri, hayvansal besinler, yayın ve bantlara yasak koyabilmektedir. İthalat ürünlerinde ayrıca İran Sanayi ve Ticaret Odasından geçerli ticaret lisansına sahip olmak gerekmektedir. (Kartı Bazargani) İhracat ve İthalat Mevzuatı Kanun Yönetmeliğinde yer alan listede yazalı malların ithal şartlarına göre düzenlenmesi için gerekli evrakların tamamlanmış olması gerekmektedir. Bunların yanında Ticaret Bakanlığına kayıt yaptırmak, ilgili bankaların birinde hesap açtırmak, standartların yanı sıra hayvansal, bitkisel ve sağlık karantinalarını konu alan ilgili mevzuatlar ile ilgili yasalara uymak, mal denetleme şirketi tayin etmek ve malın gümrükten çıkarılmasında gerekli onay belgesini almak, gümrük harç ve vergileri ödemek gerekmektedir. İran devleti yerli üretimi artırmak amacıyla birtakım düzenlemeler yapmaktadır. Örneğin İran'a makine veya ekipman ihraç eden yabancı firmalar İran'da resmi temsilcilikler buldurmak zorundadır. Sigara, tütün, puro, sigara kâğıdı ve ipek böceği yumurtası ithalatı devletin tekeline aldığı ürünlerdendir. İran'a gönderilecek mallar eğer 500.000 İran Riyalını aşıyorsa ilgili şirket uluslararası gözetim şirket tarafından menşe ülkede sevkiyat öncesi ihracatçının ülkesindeki İran Büyükelçiliği ve Ticaret Odası tarafından miktar ve kalite gözetimine tabi tutulmalıdır.⁵⁹

İran'daki ticari işletmeler ve ortaklıkların mali kazançlarında %25'lik kurumlar vergisi ile %0,3 oranında Ticaret Odası kesintileri uygulanabilmektedir. Yabancı müteahhitler tarafından üstlenilen projelerden elde edilecek kazançlarda da firmanın İran'da kayıtlı olup olmadığına bakılmaksızın vergilendirilebilmektedir. 21 Mart 2003 tarihinden önce imzalanmış projeler için oran %12 iken bu

⁵⁹ Ümit Ateşgaoğlu, "İran Ülke Raporu", T.C. Ekonomi Bakanlığı s.15-16

tarikh sonrasındaki projeler için %20'dir. İran'da yabancı şirketler adına ticari faaliyette bulunmayan kayıtlı şube ve temsilciliklerle İran'da yapılan pazarlama ve pazar araştırması faaliyetlerinin genel müdürlüklerden alınan faturalarının ibrazı durumunda vergilerde düşmeye gidilebilmektedir. Diğer yandan vergilendirilebilir gelirlerin %3'lük bir oranı Yerel Yönetim Vergisi olarak alınmaktadır. İran'a yapılacak olan ihracatta dikkate alınması gereken unsurlar bunlarla sınırlı değildir.⁶⁰ İran'a yapılacak olan sevkiyatlarda ve yazışmalarda "Arabian Gulf" yerine "Persian Gulf" ifadesi yazılmalıdır. Bitki tohum ve canlı hayvan ithalatında ise Tarım Bakanlığında ön izin alınması gerekmektedir. Bitki, hayvan, bitkisel ve hayvansal ürün ithalatında menşe ülkedeki yetkili makamlar tarafından onaylanmış sağlık sertifikası talep edilmektedir. Ayrıca, gıda maddeleri, medikal ekipmanlar, eczacılık ürünleri ve kozmetik ithalatı için test sertifikası ve İran Sağlık Bakanlığında da ön izinin alınması şarttır. Diğer yandan, bilgisayar yazılımı ve donanımı ithalatı için İran Enformasyon Yüksek Konseyinden gerekli izinlerin alınmış olması gereklidir. Yine İran Enformasyon ve Haberleşme Teknolojileri Bakanlığında da özel izin alınması gerekmektedir. Lastik ithalatında ise ürün standartlarını sağladığını gösteren imalatçı sertifikası gerekmektedir. İran Endüstriyel Araştırma ve Standartlar Enstitüsü ise ithal ve ihraç edilen malların kalitesini kontrol etmekle yükümlüdür. Bu kuruluş sağlık, güvelik ve çevre yönetmenlikleri açısından tüketici haklarını ve yerel imalatçıların düşük nitelikli ithal mallarına karşı İran vatandaşlarının haklarını korumayı amaç edinmektedir. Zorunlu standartlar programına tabi olan malların gümrükten geçişi ve İran piyasasına girmesi için bu kuruluşça düzenlenmiş Uygunluk Sertifikasının alınması gereklidir. 8548 standardın geçerli olduğu İran'da 485 ürün zorunlu standart uygulamasına tabi olduğunu belirtmekte fayda var.⁶¹

Bu arada İran malların sınıflandırmasında Harmonize Emtia Kodlama ve Tanımlama Sistemi (HS kodları) kullanılmaktadır. İran'da tüm ithalatlar, malların gümrük değerinin %4'ü kadar bir gümrük vergisi, ayrıca bu değer üzerinden %0 ile %100 arasında gümrük tarifeleri ve KDV'ye tabi tutulmaktadır. Ancak ihraç emtialarının üretilmesinde kullanılan hammaddelerin ithal edilmesi için ödenen gümrük tarifeleri geri ödenebilmektedir. Aslında Gümrük vergileri hakkında spesifik bir rakamın verilmesi doğru olmayacaktır. Çünkü gümrük vergileri hakkındaki yönetmelikler sıklıkla değişiklik göstermektedir.⁶²

⁶⁰ Ateşagaoglu, "İran Ülke Raporu", s.16-17

⁶¹ T.C. Ekonomi Bakanlığı, "Dış Ticaret Politikası ve Vergiler", www.ekonomi.gov.tr

⁶² "Ambargo Sonrası İran Ekonomik ve Ticari Etki Analizi" s.24

2.2. Türkiye-İran Ticareti İlişkileri

İran, Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı tarafından 2014-2015 döneminde hedef ülkelerden biri olarak seçilmiştir. İran ile olan ticaretimiz 1996 yılında 1 Milyar dolar civarında iken 2008 yılı itibariyle 10 Milyar Doları aşan bir seviyeye yakalamıştır. Esasen Türkiye aleyhine giden dış ticaret dengesi İran'dan yapılan doğalgaz ithalatı ile daha da artmış ve 2013 yılında 14,6 Milyar Dolar üzerinde gerçekleşmiştir. 2014 yılında ise 13,7 Milyar Dolarlık bir dış ticaret hacmi yakalanmıştır. Yine TÜİK verilerine göre 2014 yılında İran'a yaptığımız ihracat bir önceki seneye nazaran %7,8 azalarak 3 milyar 888 milyon ABD doları olmuşken, ithalatımız %5,2 azalarak 9 milyar 833 ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılı için ise İran ile yapılan ihracat 3,2 milyar dolar iken, ithalat 5,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. (TUİK, 2015)

Tablo 17: Türkiye-İran Dış Ticaret Rakamları (Milyar Dolar)

	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2010	3.044	7.645	10.689	-4.601
2011	3.590	12.461	16.051	-8.871
2012	9.922	11.964	21.886	-2.042
2013	4.192	10.383	14.575	-6.191
2014	3.888	9.833	13.721	-5.945

Kaynak: TUİK ve DEİK, Erişim Tarihi: 09.10.2015

2014 yılı rakamlarına bakıldığında ülkemizin toplam ithalatındaki %4.05'lik payı ile İran en çok ithalat yapılan 6'cı ülke olurken; toplam ihracatımızdaki %2.46'lık bir payla da en çok ihracat yaptığımız 10'cu ülke olmuştur. Diğer yandan İran'ın ülkemizden ithalatını demir ve çelik, tekstil elyafı ve mamulleri ile otomotiv yan sanayi ürünlerini oluştururken, ülkemiz İran'dan çoğunlukla ham petrol ve doğalgaz ithal etmektedir. Komşu İran ile ülkemiz arasında kültürel benzerlikler, İran nüfusunun önemli bir kısmının Türkçe konuşuyor olması, Türkiye'ye duyulan sempati, Avrupalı firmaların İran pazarında yeterince yer bulamaması İran pazarını Türkler için cazip hale getirmektedir.⁶³ Ayrıca İran, Türk özel sektörü için geniş fırsatların olduğu bir ülkedir. Komşu ülke olarak yakınlığının yanı sıra, genç nüfusuyla da artan tüketim talebiyle gelecek vaat eden bir pazar olarak karşımızda durmaktadır. İran'da ihracat yapmak ve hammaddeleri İran'dan almak koşuluyla sanayi amaçlı %100 yabancı sermayeli şirket kurulabilir. İranlılar ülkeye teknoloji ve sermayeyi çekebilmek için yabancı ortaklarla işbirliğine sıcak bakmaktadır. İran ekonomisi büyük ölçüde KOBİ'lere dayanmakta ve bu alanda Türkiye-İran ilişkilerinde işbirliği imkânları bulunmaktadır. Örneğin Türkiye'nin bankacılık sektöründe elde ettiği deneyimi İran'a aktarması işbirliğimizin yeni

⁶³ DEİK-Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu, "İran Ülke Bülteni" Şubat 2015, s.21, 22 lütfen bkz. https://www.deik.org.tr/5995/%C4%B0ran_%C3%9Cİke_B%C3%BCİteni_%C5%9Eubat_2015.html

bir halkasını oluşturabilir. Demir çelik ürünlerinde Türk ürünlerinin Rus ve Ukrayna demir çeliği ile rekabet etmesi zor olmakla birlikte bilhassa otomotiv sektöründe büyük bir pazar olanağı bulunmaktadır. İran pazarında bu sektörde Güney Kore, Tayvan ve Hindistan etkinliği mevcuttur. Ayrıca İran'ın Çulha Özel Bölgesinde yatırım yapan yabancı firmalara getirdikleri katma değer kadar mal ithal etme hakkı tanınmamakta ve yer satılmamaktadır ancak %51 oranında bir İranlı ortakla yatırım yapılması halinde bir yer temin edilebilmektedir.⁶⁴ Ancak, dışa kapalı bir ekonomi olarak İran ekonomisinde sık bir şekilde dış ticaret kontrolleri, yüksek gümrük tarifeleri, tarife dışı engeller, bankacılık ve ödemeye ilişkin sorunlar, iki ülke arasındaki ulaşım ağlarının yetersizliği ve son olarak da sınır kapılarında karşılaşılan sorunlar Türkiye-İran ilişkilerini etkileyen önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunlar 2003 yılına dek iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesini engellemiştir. Hala sorunların tam anlamıyla çözüldüğünü söylemek zordur.

Türkiye'nin İran pazarındaki durumu Avrupa'daki rakiplerine göre daha güçlü durumdadır. Örneğin Otomotiv gibi bazı sektörlerin, verimliliklerini artırmak ve teknolojilerini yükseltmek için tesislerini modernize etmeleri gerekiyor. Ayrıca Makine ürünlerine sağlanan gümrük vergisi indirimi (Yaklaşık %4) diğer sektörlerle nazaran daha da düşük. Türk şirketler bunun yanında araştırma ve geliştirme veya mühendislik gibi hizmetlerde İran pazarına satabilir. Bunun yanında İran'da üretim tesisleri kurmak ve İran'ı Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine yapılacak ihracatlar da bir üs olarak kullanmakta düşünülebilir.⁶⁵ Ayrıca, Türkiye'nin İran ile sözünü ettiğimiz kültürel ve geleneksel bağlarını koruyarak mevcut Türk malı imajını daha da geliştirilmesi ve diğer ülkelerle olan rekabet avantajını daha da artırılmasını sağlayabilir. Unutulmamalıdır ki İran Türkiye'nin Orta Asya pazarına çıkış kapısı olduğu gibi Türkiye de İran'ın Avrupa'ya ve Batı'ya çıkış kapısıdır. İki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi iki ülke 'ye de büyük kazanımlarının olacağı söylenebilir. Türkiye'nin İran pazarında önemli başlıca ürünleri; altın, çelik, lif kevha, otomotiv yan sanayi ürünleri, sentetik iplik, cam mutfak eşyası, mobilya ve beyaz eşya gibi sanayi ürünleridir.

Bu arada 2012 yılında BOTAŞ'ın İran'ın doğalgaz fiyatlarının çok yüksek olması nedeniyle uluslararası tahkim mahkemesine başvurmuş ve dava BOTAŞ lehine sonuçlanmıştır. Netice olarak Türk şirketlerinden alınan ekstra ödemeleri tazmin etmek üzere İran'ın cezayı ödemeyi kabul etmiştir. Esasen bakıldığında bu konuda en önemli davalardan birisi de Turkcell'in başlattığı yasal süreçtir. Türkiye'nin en önemli telekomünikasyon şirketlerinden olan Turkcell, İran'ın mobil sektöründeki ilk özelleştirme ihalesini kazanmış ve 2004'te de antlaşma imzalanmıştı. Turkcell İran'da daha hiçbir faaliyete dahi girişmeden parlamento ihaleye itirazda bulundu. Hükümet bunun

⁶⁴ DEİK, "İran Ülke Bülteni", 2015, s.25-26

⁶⁵ "Ambargo Sonrası İran Ekonomik ve Ticari Etki Analizi" s.169

üzerine hem parlamento hem de Turkcell ile Telekom özelleştirmesi konusunda müzakereler başlattı. Parlamento antlaşmanın sadece Turkcell’ın %49’luk bir pay alması durumunda kabul etmesi üzerine Turkcell antlaşmayı erteledi. Hükümet daha sonra Güney Afrikalı bir şirket olan MTN ile aynı koşullarda anlaşma imza edince Turkcell haklarının ihlal edildiğini ifade ederek rakiplerine ve İran hükümetine dava açtı. Şirket İran hükümetine olan davaları kazanmamıştır. Ancak Turkcell’in MTN ile olan davaları hali hazırda devam etmektedir.⁶⁶ Bu örneklerin yanında yatırım yönüyle ikili ilişkilerde karşılaşılan en önemli sorunlardan birisi de TAV İnşaat’ın yaşamış olduğu sorundur. İran’ın Ahmedabad bölgesinde 1975 yılında başlayan alternatif bir havaalanı inşa etme projesi 2003 yılı itibariyle tamamlanamayınca İran hükümeti bir ihale açtı ve bu ihaleyi TAV İnşaat kazandı. Şirket inşaatın ilk kısmını bitirdikten sonra 2004 yılında açılış seremonisini yaptı. Ancak 6 Mayıs 2004 yılında havalimanının işletmeye girmesine iki gün kala TAV İnşaat haklarının elinden alındığının haberini aldı. Buna rağmen havalimanı beklenen günde açılışı yapıldı. Ancak bu seferde Devrim Muhafızları havalimanının kontrolünü ele geçirerek hava trafiğine engel olmuştur. Bu tür yatırımlarda İran devletinde bu konuda karar alıcı olmaması ve birçok makamın söz sahibi olmasının sıkıntısı yaşanmış ve Hatemi hükümeti havalimanının haklarını almaya çalışsa da, parlamento ile muhafazakar askerler böyle önemli bir stratejik varlığın yabancıların ortak olmasına karşı gelemeyerek boyun eğdi. Bunun üzerine TAV İnşaat İran devletlerinden tazminat ödemesini istedi ve yapılan müzakereler sonrasında da yapmış olduğu harcamaları geri almayı başardı. Ancak İran devletinden kaynaklanan sıkıntıların yanında başarılı olarak addedebileceğimiz örneklerde bulunmaktadır. Örneğin 2008’de bir Türk gübre üreticisi siyasi bir engele takılmaksızın İran’ın en büyük petrokimya tesisini satın alabilmiştir. Hali hazırda başarılı bir şekilde tesisi işletmektedir. Bu olaylara bakınca İran ve yatırımcılarımız arasında gereken hukuki prosedürün sağlam bir şekilde sağlanması gerekliliği açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.⁶⁷

Tablo 18: Türkiye’nin İran’a İhraç Ettiği Bazı Önemli Ürünler

GTİP	Ürün Adı	2012	2013	2014
4lü				
7113	Kıymetli metaller ve kaplamalarından mücevherci eşyası	12 102	17 779	818 503
4411	Lif levha, orta yoğunlukta	116 663	86 860	112 550
8708	Kara taşıtları için aksam, parçaları	167 766	62 197	78 254
8302	Adi metallerden donanım, tertibat vb. Eşya	29 813	41 285	76 988
2402	Tütün/tütün yerine geçen maddelerden purolar, sigarillolar ve sigaralar	37 557	49 908	68 590
9999	Başka yerde belirtilmemiş ürünler	106 916	74 744	65 414

⁶⁶ “Ambargo Sonrası İran Ekonomik ve Ticari Etki Analizi” s.22

⁶⁷ “Ambargo Sonrası İran Ekonomik ve Ticari Etki Analizi” s.31

2403	Homonize edilmiş tütün ve tütün yerine geçen madde hülusalari	63 745	63 097	64 502
4811	Kağıt/karton, selüloz vatka ve selüloz liften tabakalar	33 631	48 153	60 661
4418	Bina, inşaat için marangozluk, doğrama mamulleri	9 436	13 688	59 704
8481	Muslukçu, borucu eşyası-basınç düşürücü, termostatik valf dahil	26 812	47 245	59 164
7216	Demir/alaşimsız çelikten profil	96 353	59 706	55 670
5407	Sentetik iplik, monofil, şeritlerle dokumalar	47 152	40 399	55 495
8455	Metalleri haddeleme makineleri, bunların silindirleri	33 538	48 620	52 896
3004	Tedavide/korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar (dozlandırılmış)	40 564	84 782	43 171
3506	Diğer müstahzar tutkallar, yapıştırıcılar	71 599	64 350	42 842
8307	Adi metalden eğilip bükülebilen borular	957	792	37 395
9619	Bebek bezleri, kadın hijyenik ürünleri	11 610	18 304	37 076
3921	Plastikten diğer levhalar, yaprak, pelikül, varak ve lamalar	48 722	30 426	34 757
3916	Plastikten monofil, çubuk, profiller-enine kesiti > 1mm.	26 110	30 100	33 648
8536	Gerilimi 1000 voltu geçmeyen elektrik devresi teçhizatı	18 319	22 970	33 353
8409	İçten yanmalı, pistonlu motorların aksam-parçaları	16 402	21 756	29 169
3919	Plastikten, yapışkan levha, yaprak, şerit, lam vb. Düz şekilde	15 029	20 589	27 846
5603	Dokunmamış mensucat (emdirilmiş)	9 539	19 733	27 823
3925	Plastikten inşaat malzemesi	18 170	14 610	26 343
8431	Ağır iş makine ve cihazlarının aksamı, parçaları	30 386	24 108	26 229
6006	Diğer örme mensucat	2 348	1 649	25 955
8544	İzole edilmiş tel, kablo; diğer izole edilmiş elektrik iletkenleri; fiber optik kablo	14 937	15 057	25 900
4703	Sodalı ve sülfatlı odun hamuru	405	20 125	25 546
8418	Buzdolapları, dondurucular, soğutucular, ısı pompaları	32 130	7 057	24 989
3209	Sentetik polimerler esaslı; sulu ortamda eriyen/dağılan boya ve vernik	41 703	25 743	24 695
0802	Diğer kabuklu meyveler (taze/kurutulmuş) (kabuğu çıkarılmış/soyulmuş)	6 668	7 341	24 474
7013	Masa, mutfak, tuvalet, ev tezyinatı vb için cam eşya	14 392	11 565	24 391
9403	Diğer mobilyalar vb. Aksam, parçaları	27 777	19 956	24 098
8479	Kendine özgü fonksiyonlu makine ve cihazlar	16 423	14 529	24 090
4413	Yoğunluğu artırılmış ağaç (bloklar, levhalar, şeritler/profil halinde)	10 306	14 470	23 424
8516	Elektrikli su ısıtıcıları, elektrotermik cihazlar (şofbenler)	10 762	16 670	22 161
8414	Hava-vakum pompası, hava/gaz kompresörü, vantilatör, aspiratör	12 287	10 295	21 192
7604	Alüminyum çubuk ve profiller	15 250	15 699	20 514
3402	Yıkama, temizleme müstahzarları-sabunlar hariç	19 772	13 860	19 901
	Toplam (Diğerleri Dahil)	9 922 580	4 192 511	3 888 292

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı, Erişim Tarihi: 09.10.2015

Tablo 19: İki Ülke Arasındaki Ticaretin Altyapısını Düzenleyen Anlaşma Ve Protokoller

Anlaşma / Protokol	Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı	İmza Tarihi
1) Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması	-	12.05.1980
2) Ekonomik, Sınai ve Teknik İşbirliği Anlaşması	-	09.03.1982
3) Ticaret Anlaşması	11.06.1997 (23016)	21.12.1996
4) Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YKTK)	25.02.2005 (25738)	21.12.1996
5) Deniz Ticaret Seyrüsefer Anlaşması	15.06.1997 (23020)	21.12.1996
6) Gümrük Konularında İşbirliği ve Karşılıklı İdari	01.08.2001 (24480)	23.11.2000
7) Türk Eximbank-İran İhracat Garanti Fonu (EGFİ)	-	14.06.2001
8) Türkiye- İran 16. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat	17.04.2002 (24729)	26.12.2001
9) Çifte Vergilendirmeyi Önleme (ÇVÖ) Anlaşması	09.10.2003 (25254)	17.06.2002
10) Karma Ulaştırma Komisyonu Mutabakat Zaptı	22.01.2003 (25001)	26.09.2002
11) Veterinerlik Alanında İşbirliği Anlaşması	15.01.2003 (24994)	02.10.2002
12) Türkiye-İran 19. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat	-	21.02.2007
13) Ortak Ticaret Komitesi 3. Dönem Toplantısı	-	13.12.2007
14)Türkiye-İran Sınır Ticareti Ortak Komitesi 4. Dönem	-	31.05.2008
15)Türkiye-İran Sınır Ticareti Ortak Komitesi 5. Dönem	-	12.10.2008
16)Enerji Mutabakat Zaptı	-	17.11.2008
17)Türkiye-İran 20. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat	-	26.11.2008
18)Türkiye-İran 4. Dönem Ortak Ticaret Komitesi	-	27.04.2009
19)Türkiye-İran Sınır Ticareti Ortak Komitesi 6. Dönem	-	07.2009
20)Türkiye-İran 20. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat	-	03.02.2010

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı/ Erişim Tarihi: 09.10.2015

Bunların yanında 24 Mayıs 2007 tarihinde Resmi Gazete 'de yayınlanan Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) Ticaret Anlaşması ile iki ülke arasındaki ticaretin artırılarak ekonomik olarak bölgede bir entegrasyon sürecinin başlatılması sağlanmak istenmiştir. Ayrıca, Van Gölü Kuzey Geçişi Projesi'nin ilerleyen yıllarda tamamlanması ile iki ülke arasındaki taşımacılığın geliştirilerek süresinin kısaltılması ve taşınan yük miktarında artırıma gidilmesi hedeflenmektedir. Bu sayede bölge içerisindeki lojistik imkânlar artacak, ticaret ve yatırım koridorları geliştirilebilecektir. Diğer yandan, İran ile ihracat potansiyeli olabilecek başlıca sektörleri ifade etmek yerinde olur. Bilhassa turizm, enerji, bankacılık, petrokimya, telekomünikasyon, ulaştırma ve otomotiv sektörlerinde İran pazarında büyük fırsatların olduğunu ifade etmek gereklidir. Özellikle Turizm konusunda İran'ın kapasitesi geniş bir turist kitlesini ağırlayacak seviyede değildir. Türkiye'nin özellikle havaalanı, karayolu, otel ve konaklama tesislerinin inşası, modernizasyon ve işletilmesi konularındaki iş imkânlarını değerlendirebilir ve deneyimlerini paylaşabilir. Yatırım anlamında da İran ile kayda

değer münasebetlerimiz bulunmaktadır. 1983 yılında İran’da faaliyetler gösteren Türk müteahhitler ve müşavirlik firmaları, 20 yıl aradan sonra 2004 yılında İran pazarına yeniden giriş yapmıştır. Türkiye firmaları 531 milyon dolar değerinde 22 adet proje üstlenmiştir. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPOA), İran Enerji Bakanlığı ile 14 Temmuz 2007 tarihli imzaladığı Ortak Mutabakat Zaptı uyarınca Güney Pars Doğal Gaz Sahası’nın Geliştirme ve Üretim Projesinin 22-23-24 no’lu fazlarını üstlenmiştir. Ayrıca, Tahran’da ithalat ve ihracat ile ilgilenen 100’e yakın Türk firması bulunmaktadır. Tebriz’de 2005 yılında kurulan ilk ve tek Serbest Yabancı Yatırımcı Bölgesi’nde Türk işadamlarına ait 38 yatırım bulunmaktadır ve bunların 2’si %100 de %100 Türk sermayelidir. Türkiye ve İran arasında ortak sanayi bölgesinin kurulması da gündemdedir.⁶⁸

Tablo 20: Türkiye’nin Petrol İthal Ettiği Ülkeler ve İthal Edilen Oranlar

Türkiye’nin Ham Petrol İthal Ettiği Başlıca Ülkeler

	Miktar (1.000 Ton)					Pay (%)				
	2011	2012	2013	2014	2015*	2011	2012	2013	2014	2015*
Irak	3.071	3.739	6.000	5.483	10.312	17	19	32	31	45
İran	9.287	7.561	5.256	5.195	5.111	51	39	28	30	23
Rusya	2.131	2.113	1.462	607	2.638	12	11	8	3	12
Suudi Arabistan	1.965	2.823	2.754	2.014	2.218	11	14	15	12	10
Kazakistan	1.186	1.414	1.545	1.525	563	7	7	8	9	2
Nijerya	0	397	478	1.719	531	0	2	3	10	2
İtalya	116	258	264	177	241	1	1	1	1	1
Diğer	336	1.180	795	758	1.053	2	6	4	4	5
Toplam	18.092	19.485	18.554	17.478	22.667	100	100	100	100	100

Tablo 21: Türkiye’nin Doğalgaz İthal Ettiği Ülkeler ve İthal Edilen Oranlar

Türkiye’nin Doğalgaz İthal Ettiği Başlıca Ülkeler

	Miktar (milyon m3)					Pay (%)				
	2011	2012	2013	2014	2015*	2011	2012	2013	2014	2015*
Rusya	25.406	26.491	26.212	26.975	23.963	58	58	58	55	56
İran	8.190	8.215	8.730	8.932	6.954	19	18	19	18	16
Azerbaycan	3.806	3.354	4.245	6.074	5.574	9	7	9	12	13
Cezayir	4.156	4.076	3.917	4.179	3.517	9	9	9	8	8
Nijerya	1.248	1.322	1.274	1.414	1.071	3	3	3	3	2
Diğer	1.069	2.464	892	1.689	2.006	2	5	2	3	5
Toplam	43.875	45.922	45.270	49.262	43.086	100	100	100	100	100

Kaynak: Türkiye İş Bankası, ITC, EPDK (2015 verileri Ocak-Kasım dönemini kapsamaktadır)⁶⁹

⁶⁸ T.C. Ekonomi Bakanlığı, “Türkiye ile Ticaret/İran” www.ekonomi.gov.tr

⁶⁹ Şahin, “İran’a Yönelik Yatırımların Kaldırılmasının Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri”, s.8

28-29 Ocak 2014 tarihinde dönemin Başbakanı Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'ın Tahran ziyaretiyle birlikte 10 yıldır müzakere süreci devam eden 'Tercihli Ticaret Anlaşması' iki ülke liderleri huzurunda Ekonomi Bakanımız Sayın Nihat Zeybekçi ve İran Sanayi, Maden ve Ticaret Bakanı Muhammed Rıza Nematzade tarafından imzalanmıştır. Bu anlaşma ile birlikte Türkiye bazı tarım ürünlerinde İran'a tarife indirimi sağlaması ve buna karşılık İran'da bazı sanayi ürünlerinde Türkiye'ye tarife indirimi sağlaması kararlaştırılmıştır. İran'ın Türkiye'ye tarife indirimi sağlayacağı ürünler arasında; temizlik ürünleri, ilaç, kozmetik, plastik malzemeler, orman ürünleri, tekstil, hazır giyim, ev tekstili, mobilya, çelik ürünleri, demir ve demir dışı metaller, buzdolabı, bulaşık makinaları gibi beyaz eşya ürünleri, klimalar ve elektrik ve elektronik ürünleri gibi birçok ürün bulunmaktadır. Yukarıda saydığımız bu ürünlerde Türkiye 2012 yılında dünyaya 38,9 milyar ABD Dolar ihracat yapmıştır. Bu oran Türkiye'nin aynı yıl gerçekleştirdiği toplam ihracatın %25,5'lik bir oranına denk gelmektedir. Diğer yandan İran'ın Türkiye'ye tarife indirimi yapmayı kabul ettiği sanayi ürünlerinde 2012 yılında Türkiye'nin İran'a yaklaşık 830 milyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. Bu anlaşma ile birlikte tarife indirimi sağlanan bu ürünlerde ihracatımızın 3 yıl sonra iki katına çıkacağı öngörülmüştür. Ayrıca, bu anlaşma kapsamında İran'a taviz verilen tarım ürünlerinin İran'dan yapılan toplam tarım ürünleri ithalatı içindeki payı %57 seviyesindedir. İfade etmek gerekir ki Türkiye-İran Tercihli Ticaret Anlaşması ülkemizin Serbest Ticaret Anlaşmaları dışında ticaretin artırılmasına yönelik yaptığı ilk önemli anlaşmadır. Türkiye-İran Tercihli Ticaret Anlaşması yeni dönemde iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerde önemli kazanımları olacak ve artan ekonomik işbirliğinin temelini oluşturacaktır. Türkiye-İran Tercihli Ticaret Anlaşması'nın Onaylanmasına İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı ve söz konusu anlaşma metni, 4 Kasım 2014 tarihli Resmi Gazete 'de yayımlanmış ve Türkiye-İran Tercihli Ticaret Anlaşması 1 Ocak 2015'den itibaren yürürlüğe girmiştir.

Diğer yandan Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) bünyesinde Türkiye, Afganistan, İran, Pakistan ve Tacikistan arasında tarife dışı engellerin kaldırılması ve tarifelere duyarlı olan bir ticaret rejiminin oluşturulması konusunda oluşturulan 17 Temmuz 2003 tarihli ECOTA'nın yürürlüğe girebilmesi için taraf ülkelerin ürün listelerini hazırlayarak Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Sekretaryasına vermeleri gerekmektedir. Tacikistan dışındaki dört ülke listeleri Sekretarya 'ya vermiştir. Ancak İran Tacikistan'ın da liste vermesi şartıyla listelerini Sekretarya 'ya verebileceğini ifade etmiştir. 19 Ocak 2011 tarihinde İran'daki ECOCCI Genel Kurulu'nda dört ülkede İran'dan Tacikistan şartını kaldırmasını talep etmiş ve hâlihazırdaki haliyle uygulamaya konulabileceğini ifade etmişlerdir. Anlaşmanın yürürlüğe girmesi için Tacikistan'ın listeleri Sekretarya'ya vermesi gerekmektedir. Benzer biçimde İslam Ülkeleri Arasında Tercihli Ticaret Sistemi Anlaşması da

imzalanmıştır. İslam Kalkınma Örgütü Tercihli Ticaret Sistemi Çerçeve Anlaşmasını da onaylayarak müzakerelere katılmaya hak kazanan ülkeler Bangladeş, Kamerun, Mısır, İran, Ürdün, Lübnan, Libya, Malezya, Pakistan, Senegal, Tunus, Türkiye ve Uganda'dır. Anlaşmayı imzalamış olmasına rağmen onay işlemlerini tamamlamamış olan ülkeler ise Irak, Kuveyt, Nijerya, Katar, Suudi Arabistan, Sudan, Suriye, BAE'dir.

2003/6401 sayılı kararname ile Serbest Ticaret Merkezlerinden yapılacak olan ithalat ve ihracatlar konusunda yönetmelik yürürlüğe girmiş ve STM'lerde ithal edilecek olan ürünlerde %40, sanayi ürünlerinde ise %100 vergi muafiyeti getirilmiştir. Bu sayede Türk-İran sınır ticaretinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, Artvin, Ardahan, Ağrı, Kars, Iğdır, Van, Hakkâri, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Gaziantep, Kilis ve Hatay illerindeki gümrük hatlarında Sınır Ticaret Merkezleri Kurulmasına İlişkin 25.3.2003 tarihli ve 2003/5408 sayılı Kararname 10 Nisan 2003 tarihli Resmi Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Ayrıca, bu illere komşu Erzurum, Muş, Bitlis, Siirt, Diyarbakır, Batman ve Adıyaman İllerinin de "mücavir il" kapsamında uygulamadan yararlandırılması öngörülmüştür.⁷⁰

Ayrıca, 2001 yılında Iran Chamber of Commerce, Industries, Mines and Agriculture (ICCIMA) ile imzalanan anlaşma ile DEİK çatısı altında kurulan Türkiye – İran İş Konseyi de bu bağlamda değerlendirilmesi gereken bir diğer önemli inisiyatiftir. Bu İş Konseyi ikili ekonomik ilişkilere bir ivmenin kazandırılması ve iki ülke arasındaki ilişkilerin önündeki engellerin kaldırılması; bankacılık, taşımacılık, taahhüt ve karşılıklı yatırım alanlarında işbirliğinin arttırılması başta olmak üzere ticari ve ekonomik ilişkilerin temelini oluşturan konularda girişimlerde bulunulması; somut işbirliği alanlarının tespit edilmesi gibi konularda çalışmalar yapmayı hedeflemektedir. İş Konseyi, İran ile ikili ekonomik ilişkilerin gelişmesini sağlamak adına iki ülke işadamlarının var olan ya da potansiyel fırsatlar konusunda bilgilendirilmesini hedefleyerek yeni bir döneme hazırlanmaktadır.⁷¹

⁷⁰ DEİK-Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu, "İran Ülke Bülteni" Şubat 2015, s.24-27, lütfen bkz.

https://www.deik.org.tr/5995/%C4%B0ran_%C3%9Clike_B%C3%BClteni_%C5%9Eubat_2015.html

⁷¹ DEİK, İş Konseyleri/Türkiye-İran İş Konseyi, https://www.deik.org.tr/Konsey/112/T%C3%BCrkiye_%C4%B0ran.html

Resim 8: www.aljazeera.com.tr

2.3. Türk-İran Ticaretindeki Öncelikli Hususlar

Öncelikle iki ülkenin gümrük kapılarında personel eksikliğinden kaynaklanan bazı sorunlar yaşanmaktadır. Ayrıca, 2009 yılından beri ithalatı İran Bitki Koruma Kurumunun izin, onay veya denetimine bağlı ürünlerin ticaretinde sıkıntılar yaşanmaktadır. Ülkemizce düzenlenen sağlık sertifikaları bazen İran tarafından kabul edilmemekte ve ülkemizden çıkış esnasındaki son kontrol merkezindeki denetim ile ilgili orijinal onay aranmaktadır. Diğer yandan ülkemiz için uzun kerte de büyük önemi bulunan pamuk ihracatı ile ilgili İran üzerinden gerçekleştirilecek transit geçişlerde İran tarafı büyük sıkıntılar yaratmakta ve TIR'larımızın geçişinde büyük sorunlar çıkarılmaktadır. Bir diğer sorun ise yabancı personelden alınan vergi oranlarıdır. İran Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı İran'da çalışan yabancı uyruklu personele %33 ilave vergi tahakkuk ettirmekte ve ayrıca matrahı da düzeye göre (genel müdür, müdür, mühendis vb.) kendisi belirlemektedir. Alınan bu vergiler birkaç bin dolara çıkmakta ve büyük tepkiler çekmektedir. İran mevzuatında herhangi bir değişikliğin yaşanmamış olmasına rağmen %33'lük bir ek vergi uygulaması bir kenara bırakılmıştır. Bu hususta bir istikrar bulunmadığını söylememiz mümkündür. Çalışma ve oturma izinlerine gelince işadamlarımızın bu izinleri alması gereğinden çok uzun sürmektedir. İzinler için birçok formalitenin varlığı da dikkate alınır ise bu süreçte (yaklaşık 6 ay) işleri nedeniyle İran'dan ayrılırlarsa başvuruları iptal edilmekte ve aynı prosedürün tekrar uygulanması istenmektedir. İran mevzuatınca belirlenen kurallara göre çalışma iznine sahip olan yabancıların çalışma izni alabilmeleri için özel çıkış vizesi (*exit visa*) almaları gerekmektedir. İran'da gerçekleştirilen girişlerin ve İran'da bulunulan sürenin belirli bir miktarı aşması durumunda ise kendilerine kaçak çalışılmış gibi işlem yapılarak çok fazla vergi cezaları kesilmekte ve anılan cezalar tahsil edilmeden ülkeden çıkışına da müsaade

edilmemektedir. Ayrıca, bankalar da akreditif konusuna sıcak bakmamaktadırlar. Bu meselenin çözülmesi önemli ve acil bir konudur.

2.4. Türkiyeli İş Adamlarının İran Pazarında Dikkat Etmesi Gereken Hususlar

Türk iş adamlarının İran pazarında dikkat etmesi gereken bazı hususlarda söz konusudur. Her şeyden önce İran'da iş ilişkileri resmi ve detaylıdır. İranlı işadamlarının birçoğunun kravat takma alışkanlıkları yoktur. Yabancı şirketlerle iş yapan İranlılar Batı değerlerine daha fazla aşına olan kişilerdir. Bayanlar muhafazakâr bir şekilde giyinmekte ve başlarını örtmektedir. İranlılar ayrıca iş görüşmelerinde hediye vermeyi severler. Alkol ithalatı ve tüketimi yasaktır. İran nüfusunun çoğunluğunun Türkiye'ye olumlu bakışı bulunmaktadır. Türkiye üniversitelerinden mezun birçok İranlı iş adamı ve meslek sahibi bulunmaktadır. Bu Türkiye'nin İran pazarına girişinde önemli bir kolaylaştırıcı faktör olarak görülebilir. İran'da kredi kartları geçerli olmadığı gibi para çekme makineleri de bulunmamaktadır. Bu yüzden İran'a gidecek Türk iş adamlarının yanlarına gereken nakit parayı yanlarına almaları gerekebilir. İran Riyali dışında konvertibl bir para birimi yoktur ancak otel faturalarını öderken veya yüksek tutarlı alımlarda kullanılacak tek para birimi bulunmaktadır o da Avro para birimidir. İran'da yıl 21 Mart günü başlamaktadır. İlk 6 ay 30 gün ve 12'ci ay 29 gündür. Hicri takvime göre 1434 yılı Miladi takvime göre 2013 yılına denk gelmektedir. İran'daki tatil günleri İslami yıla göre düzenlenmiştir. Tek istisna 21-24 Mart'ta kutlanan Yeni Yıl (Nevruz)'dur. İran'da kamu kurumları perşembe ve cuma günleri, özel şirketler ve bankalar yalnızca Cuma günü kapalıdır. Firmaların açık olduğu saat aralığı 08.30-16.00'dir. Kamu kurumları ise 08.00-14.00 arasında açıktır. İran'a varıldığında otele giderken taksi kullanılması tavsiye edilmektedir. Binmeden önce de şoför ile pazarlık yapılmalıdır. Yerel saat farkına bakılırsa İran GTM'den 3,5 saat, Türkiye saatinden ise 1,5 saat ileridedir. İran'ın uluslararası telefon kodu +98'dir ve dolayısıyla Türkiye'den İran'a yapılacak olan aramalarda +98 alan kodu telefon numarası şeklinde tuşlama yapılmalıdır. Ülkenin iklim yapısına bakılırsa İran ülkesi genellikle kurak ve yarı-kurak iklimin hâkim olduğu bir yerdir. Ancak Hazar Denizi kıyılarında da subtropikal iklim görülmektedir. İran'da en sıcak ay ise Temmuz ayıdır ve ortalama olarak hava sıcaklığı 22-37 °C arasında seyretmekte ve ortalama olarak yağış miktarı 3mm iken en soğuk ay olan Ocak'ta ortalama hava sıcaklığı eksi 3-7 °C arasında seyretmektedir. Ortalama yağış miktarı ise 46mm'dir ve Tahran'da yazları sıcak ve kurak geçmekte, kışları ise hava sıcaklığı 0-15°C arasında değişmektedir. Ülkenin yüksek kesimlerinde kar yağışı görülebilmektedir.⁷²

⁷² T.C. Ekonomi Bakanlığı, "İşadamlarının Pazarda Dikkat Etmesi Gereken Hususlar", www.ekonomi.gov.tr

2.5. TRB1 Bölgesinden İran'a İhracat Potansiyeli Olan Ürünler

İran'a çokta uzak bir bölgede yer almayan TRB1 bölgesi yatırım açısından olduğu gibi ihracat açısından da fırsatlar barındırmaktadır. İhracat odaklı düşünen, yeni pazarlar arayan, pazarını çeşitlendirmek isteyenler için TRB1 bölgesinde İran'a ihracat için uygun bazı şartlar bulunmaktadır. Diğer yandan, TRB1 bölgesi açısından İran ile ticari ilişkilerde önemli bir ticaret açığı bulunmaktadır. Bu açık 2014 rakamlarına göre iki katından fazla bir orana tekabül etmektedir. Dolayısıyla, bu oranı kapatmak için ihracatta uygun alanlar belirlenerek belli bir strateji dâhilinde ilerlemek gerekmektedir.

Tablo 22: TRB1 Bölgesinin İran'a Yaptığı Dış Ticaret Oranları (Milyon Dolar)

2014 yılı/Dolar Cinsinden	İhracat Oranı	İthalat Oranı
TRB1 Bölgesi (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli)	1.109.548	2.533.913

Kaynak: TUİK, Erişim Tarihi:10.10.2015

2.5.1. Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri

Hububat grubu, beslenme için en önemli gıdalardan birisini oluşturur. Bu gıdalar arasında yer alan hububat grubu; buğday, mısır, pirinç arpa, yulaf, çavdar, darılar ve diğer hububatlardan oluşmaktadır. TRB1 Bölgesinin sahip olduğu iklim ve topografik koşullar bölgede illere göre değişmekle birlikte belirli ürünlerin yetiştirilmesine olanak sağlayabilmektedir. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere buğday oranının tahıllar arasında önemli bir yerinin olduğu görülür.⁷³

Tablo 23: Bazı Ürünlerin Üretim Oranları / Ton (Türkiye-TRB1)

BÖLGE	Toplam Tahıl	Buğday	Çavdar	Arpa	Mısır (Dane)	Çeltik	Mısır (Hasıl)
TRB1	642.703	174.233	-	146.748	269	203	10.657
Türkiye	288.506.45	15.700.000	300.000	5.819.000	5.950.000	830.000	251.645

Kaynak: TUİK-2014, Erişim Tarihi:10.10.2015

Bölge	Patates	Kuru Baklagiller	Şeker Pancarı	Toplam Yağlı Tohumlar	Ayçiçeği
TRB1	3.367	510,217	73.368	88.799	-
Türkiye	4.166.000	4.946.929	16.742.968	237.616	1.480.000

Kaynak: TUİK-2014/Ton/ Erişim Tarihi:10.10.2015

⁷³ Fırat Kalkınma Ajansı, "TRB1 Bölgesi Bitkisel Üretim Sektörü Stratejisi ve Eylem Planı", Nihai Rapor, s.56

Dünya hububat üretiminde 17. sırada yer alan ülkemiz, hububatta önemli bir ihracat potansiyelini içinde barındırmaktadır. İran ise hububat, kuru baklagiller ve mısır gibi ürünlerde ihracat potansiyelimizin olduğu ürünlerdir. Ancak Türkiye'nin hububat ve baklagiller ihracatında ilk 10 ülkeden 5'i Ortadoğu ülkeleriye İran bu ülkeler arasında yer almamaktadır. İran'a ihracat potansiyelimizin olduğu bu alanda Türkiye'nin ticareti yeterli değildir. TRB1 bölgesinin bu ürünlerin ihracatı amacıyla yapacağı girişimlerin faydalı olabileceği düşünülmektedir.⁷⁴ Tablo 7'de de ifade edildiği üzere İran kayda değer bir Buğday ve Mahlut, Pirinç, Mısır ve istikrarsızda oranlarda da olsa Arpa ürünleri ithal etmektedir.

Ancak, TRB1 bölgesi ise bu alanda İran'a ihracat yapma açısından yeterli bir potansiyelinin olduğunu söylememiz pek mümkün görünmemektedir. Hatta bazı ürünlerin bölgeye ithal edildiğini dahi görebiliriz. Bu bağlamda, gelişmiş tarım yöntemlerinin kullanılarak potansiyel olan bölgelerde üretimin artırılması ve gerekli desteklemelerin yapılması zaruridir. Keza, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 2010 yılından itibaren "Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modelini" uygulamaya koymuştur. Bu kapsamda TRB1 bölgesinde bitkisel ürünlere verilen havza bazlı desteklere bakarsak Van Gölü Havzası içerisinde yer alan Bingöl ilçeleri Adaklı, Karlıova, Kiğı, Yayladere, Yedisu ve Tunceli ilçeleri Çemişgezek, Hozat, Mazgirt, Merkez, Nazımiye, Pertek de arpa, aspir, buğday, çavdar, dane mısır, kuru fasulye, nohut, yağlık ayçiçeği desteklenen ürünler içerisinde yer alırken Fırat Havzası içerisinde yer alan Bingöl ilçeleri Genç, Merkez, Solhan, Elazığ'ın Ağın, Alacakaya, Arıcak, Baskil, Karakoçan, Keban, Kovancılar, Maden, Palu, Sivrice ilçeleri ve Malatya'nın Akçadağ, Arapgir, Arguvan, Battalgazi, Darende, Doğanşehir, Doğanşol, Hekimhan, Kale, Kuluncak, Merkez, Pötürge, Yazıhan, Yeşilyurt ilçelerinde Arpa, Buğday, Çavdar, Dane Mısır, Kanola, Kuru Fasulye, Kütlü pamuk, Mercimek, Nohut, Tritikale, Yağlık ayçiçeği, Zeytinyağı desteklenmesi kararı alınmıştır. Yukarı Fırat Havzasında yer alan Tunceli ilçelerinden Ovacık ve Pülümür de ise Arpa, Buğday, Çavdar, Dane Mısır, Kuru Fasulye, Nohut, Tritikale ve Yulafın desteklenmesi kararlaştırılmıştır. Bunun gibi yapılan destekler ve gerekli girişimlerle hububat sektöründe TRB1 bölgesinin ihracat yapılabilecek seviyeye tam anlamıyla gelmesi durumunda TRB1 bölgesi açısından artan nüfusuyla İran pazarının potansiyel bir ihracat bölgesi olması içten bile değildir.⁷⁵

Genel olarak İran pazarında rekabet açısından kuru baklagiller ile ilgili şunları söylememiz mümkündür: Kuru Baklagiller grubunda dünyada Türkiye'nin payı %2,4'dür. İran'ın bu ürün grubunda toplan yaptığı ithalatında ise %9'luk bir payımız bulunuyor. Bunun yanında Türkiye'nin

⁷⁴ Sevda Zorlu, Musa Erol, "İş Dünyası İçin İran Rehberi", s.48

⁷⁵ Fırat Kalkınma Ajansı, "TRB1 Bölgesi Bitkisel Üretim Sektörü Stratejisi ve Eylem Planı", Nihai Rapor, s.161-163

bu üründeki ihracat birim fiyatı (Ton/bin TL) 1,12'dir. Rakip ülkelerin ise ortalama birim ihracat fiyatları 0,8-1,27 arasında değişmektedir. Bu üründe kısmen rekabet avantajımızın olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 24: Kuru Baklagillerde İran Pazarındaki Hâkim 3 Ülke ve Türkiye'nin Payı⁷⁶

Birleşik Arap Emirlikleri	%81,3
Pakistan	-
Çin	-
Değerlendirme: Türkiye ilgili ürün grubunda ihracatı %56 azalmış (2010-2015), dünyaya olan ihracatı ise %4 azalmıştır. Ancak İran'ın ilgili gruptaki genel ithalatı %5 artmıştır. Dünyada İran'ın söz konusu üründeki ithalat payı %1,1'dir. Ambargoların kaldırılmasıyla sahip olduğu nüfusuyla İran, kuru baklagiller ürününde bölgemiz için ihracat avantajları barındırmaktadır.	

2.5.2. Tekstil ve Hazır Giyim

İran ile yapılan Tercihli Ticaret Anlaşmasının 1 Ocak 2015 tarihinden itibaren yürürlüğe girmesiyle Türkiye ve İran arasındaki ticaret son altı ayda ciddi bir ivme kazanmıştır. Bu anlaşma ile birlikte bazı ürünlerde gümrük vergileri çok aşağıya çekilirken bazıları neredeyse sıfırlanmıştır. Ambargoların kalkmasıyla Türk tekstil sektörü artık gözünü tekrar İran'a yöneltmiştir. İran'a Türk Ticaret Merkezinin de kurulması gündemde olup zamanla tekstil sektöründe İran'la olan işbirliğini daha da üst seviyelere çıkarma amacı güdülmektedir. 80 milyonu aşkın nüfusuyla Türk hazır giyim sektörü açısından fırsatlar barındıran bu ülkeye bilhassa tercihli ticaret anlaşmasıyla ihracatın daha da artması beklenmektedir. Ancak, İran'ın deri ve deri mamullerine yüzde 75'e varan vergiler uyguladığı ifade edilmektedir. Buna rağmen İran'a ihracat bu alanda yüzde 146,7'lik bir artış yaşanmıştır. Özellikle ambargonun kalkmasıyla da bu ihracat oranlarının daha da artacağı belirtilmiş ve deri ihracatında hedeflerin 100 milyon dolar olarak belirlenmiştir. Ayrıca, İran pazarına 3 yılda 500 mağazanın gireceği ve toplam olarak 500 mağazanın açılacağı ifade edilmiştir. Hazır giyimcilerimizin ise ambargonun kalkmasıyla birlikte hedefi 1000 mağazadır.⁷⁷ Şuanda İran tekstil pazarında Türkiye %27'lik bir payla ikincidir. İran pazarında tekstilde birinci sırayı Çin

⁷⁶ Daha fazla detay için lütfen bkz. Murat KARAPINAR, M.Şadi Keleşoğlu, Dr. Sinan ATA, Özge UZUNDUMLU, "Ambargo Sonrası Potansiyelleriyle İran Hedef Pazar-Ürün Analizi", Doğu Anadolu İhracatçılar Birliği, s.47

⁷⁷ İTKİB Hedef, "Komşumuz İran'ı Yeniden Keşfediyoruz", İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri Aylık Dergisi, 15 Ağustos-15 Eylül 2015, s.44-47

korumaktadır. Bütün konfeksiyon yan sanayi ürünleri ihracatına baktığımızda ise İran, Türkiye'nin konfeksiyon yan sanayi ürünleri ihraç ettiği ülkeler sıralamasında 7. sırada yer almaktadır.⁷⁸

Tablo 25: İran'ın Tekstil'de En Çok İthal Ettiği Ürünler

Sentetik Devamsız Lifler (Karde Edilmemiş, Taranmamış veya İplik İmalı İçin Diğer Surette Hazırlanmamış)
Sentetik Filament İpliklerinden Dokunmuş Mensucat
Suni Devamsız Lifler (Karde Edilmemiş, Taranmamış)
Parça Şerit veya Motif Halindeki İşlemeler
Sentetik Filament İplikleri
Plastik Emdirilmiş Sıvanmış Kaplanmış veya Plastikle Lamine Edilmiş Mensucat

Kaynak: Birleşmiş Milletler Uncomtrade Ocak 2009

Tablo 26: TRB1 bölgesinin Tekstil Ürünlerindeki İhracatı (Dolar)

Örölmeye elverişli bitkisel maddeler, tarifinin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan bitkisel ürünler	18.520
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	317.161
Deri-saraciye eşyası, eyer-koşum takımları, seyahat eşyası, el çantaları vb mahfazalar, hayvan bağırsağından mamul eşya	16.691
Kürkler ve taklit kürkleri, bunların mamulleri	240
Yapağı ve yün, ince veya kaba hayvan kılı, at kılından iplik ve dokunmuş mensucat	2.780.736
Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	6.995.313
Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	5.676
Sentetik ve suni devamsız lifler	341.495
Vatka, keçe ve dokunmamış mensucat, özel iplikler, sicim, kordon, ip, halat ve bunlardan mamul eşya	33.729
Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	1.336.373
Özel dokunmuş mensucat, tuftedilmiş dokunabilir mensucat, dantela, duvar halıları, şeritçi ve kaytancı eşyası, işlemeler	63.146
Emdirilmiş, sıvanmış, kaplanmış veya lamine edilmiş dokunabilir mensucat, dokunabilir maddelerden teknik eşya	10.628
Örme eşya	10.372.631
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	1.598.548
Örölmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	349.578
Dokunabilir maddelerden hazır eşya, takımlar, kullanılmış giyim ve dokunmuş diğer eşya, paçavralar	1.157.972

⁷⁸ Sevda Zorlu, Musa Erol, "İş Dünyası İçin İran Rehberi", s.59

Ayakkabılar, getrler, tozluklar ve benzeri eşya, bunların aksamı	441.106
Başlıklar ve aksamı (şapka, kasket, koruyucu başlıklar vb.)	2.332
Çeşitli mamul eşya (hijyenik havlu, bebek bezi, kalem, çakmak, fermuar, fırça vb.)	1.926.510
TOPLAM:	27.768.385

Kaynak: TÜİK

Başta da ifade ettiğimiz gibi İran ile TRB1 bölgesinin ticaretinde ciddi bir dengesizlik vardır. Ancak İran'ın tekstil 'de hızla artan bir ihtiyacı söz konusudur. Bu anlamda Malatya ve artan potansiyeli ile Bingöl şehirlerinden İran'a ihracat artırılabilir. Bu fırsatlardan yararlanma adına daha fazla inisiyatif alarak bölgedeki ürünlerin İran'a satışında daha aktif bir lobi faaliyeti güdülmeli ve pazar araştırması yapılmalıdır. Şüphesiz, TRB1 bölgesinin İran ile ticaret açığını kapatılmasında en fazla yardımı dokunacak alanlardan biriside tekstildir. Dolayısıyla, yukarıda ifade ettiğimiz tablodaki ürünlerin satış oranının ve çeşitliliğinin artırılmasının bölge açısından büyük getirilerinin olabileceği düşünülmelidir.

Bu arada tekstil ürünleri ve hazır giyim eşyası ihracatında birkaç şey daha söylemek yerinde olur. Bu alanda ihracatımız daha çok bavul ticaretiyle yapılıyor. Bu nedenle istatistiki rakamlar olduğundan daha da düşüktür. Bu ürün grubunda Türkiye'nin dünya ticaretindeki payı%4,2'dir. Bu oranla dünyanın en büyük 4'cü ihracatçısıyız. Bunun yanında Türkiye'nin tekstil ürünleri ve hazır giyim eşyası ihracatında birim fiyatı (ton/bin \$) 15 iken; dünyadaki ortalama ihracat fiyatı 14,37 olarak ifade edilmektedir. Rakip ülkelerin bu ürün grubundaki fiyatları 5-41 arasında seyretmektedir. Ürün birim fiyat bazında dünya ortalama fiyatına yakın olduğumuzu söyleyebiliriz.

Tablo 27: Tekstil ürünleri ve Hazır Giyim Eşyası Ürünlerinde İran Pazarındaki Rakip 3 Ülke ve Türkiye'nin Payı

Çin	-
Almanya	-
Birleşik Arap Emirlikleri	-
Değerlendirme: Türkiye ilgili ürün grubunda İran'a ihracatı %7 artmış, Dünya'ya olan ihracatı ise %6 artmıştır. İran'ın ilgili gruptaki genel ithalatı %7 artmıştır. (2010-2014) İran'daki ambargoların kaldırılmasıyla bu üründe önemli bir ithalat artışının yaşanması beklenmektedir. Türkiye'nin İran'daki kalite imajı çok yüksektir. Her ne kadar yakın Pakistan, Hindistan ve Uzakdoğu ülkelerine göre Türk ürünleri pahalı olsa da İranlılar kaliteli Türk mallarını tercih etmektedir. Bunun yanında İran'ın tekstil'de demode olmuş yöntemleri kullanmaktadır. Makine parkı ve üretim teknolojisi ok eski olan İran'da teknoloji ve makine yenileme konusunda yeni yatırımlara başlanmıştır. Bu anlamda Türkiye'den İran'a tekstil makinesi satışı ve çok önemli olarak yerinde yatırımların yapılması	

düşünülebilir. İran'a ihracatın yapılması kadar yerinde yatırımların yapılması da önemli görünmektedir. İran'ın ileri de Türkiye'ye rakip olması durumuna karşın oradaki yatırımlar ile rekabet yerine işbirliği ortamı sağlanabilir. TRB1 bölgesinin de İran'a ihracat konusunda en önemli kalemlerinden birisi de tekstil'dir. Bölgemizden ihracatın artırılması için ilgili tüm kurum ve kuruluşlarla koordineli bir çalışma yürütülmesi gerekmektedir.⁷⁹

2.5.3. Kozmetik ve Kişisel Bakım Ürünleri

İran pazarında fırsat yaratan bir diğer alan ise kozmetik ve kişisel bakım ürünleridir. İran Kozmetik Ürünler İthalatçılar Birliği Başkanı Buturabi'ye göre İran yılda 2 milyar dolar civarında kozmetik ürün ithal etmektedir. İran'da bazı kozmetik ürünlerin var olduğu ve hatta fiyatının daha uygun olduğu bilinmekle beraber kalite düşüklüğü dolayısıyla İranlıların ithal ürünleri daha çok tercih ettiği ifade edilmektedir. Ayrıca, İran'ın kozmetik ürünleri tüketiminde 7'ci sırada olduğu söylenmektedir. İthal edilen ülkelerin başında ise Çin, Türkiye ve Tayland gelmektedir.⁸⁰ Türkiye İran'ın ithalatında %18'lik bir paya sahiptir. Ortadoğu'nun en fazla ikinci kozmetik tüketicisi olarak İran'daki kozmetik tüketim alışkanlığı pazarın canlı kalmasını sağlayarak bir rekabet ortamı sağlamaktadır. Daha çekici ambalajlardaki renkli kozmetik ürünlerde Türk firmalarının yüksek vergilere rağmen şanslarının yüksek olabileceği ifade edilmelidir. Ülkemizde ise Koşan Kozmetik, Pinkar Kimya, Erkul Kozmetik ve Evyap'ın ürünleri İran pazarında yer almaktadır. Bölgede Türkiye'nin bu konudaki birikiminden de istifade ederek yatırımların yapılması için çabalamalı ve bu konuda yeni teşebbüslerin kurulması sağlamalıdır.⁸¹ Bunun yanında Güzellik, makyaj ve cilt bakımı ürünlerinde Türkiye'nin ihracat birim fiyatı 9,29'dur. (ton/bin \$) Dünya ortalama ihracat fiyatı ise 14,25 olarak görülmektedir. Rakip ülkelerin ise ortalama ihracat birim fiyatı 14,39-21,49 civarında seyretmektedir. Dolayısıyla ihracat birim fiyatı bazında önemli bir rekabet avantajına sahip olduğumuz söylenebilir.

Tablo 28: Güzellik Makyaj ve Cilt Bakımı Ürünlerinde İran Pazarındaki Rakip 3 ülke ve Türkiye'nin Payı

Birleşik Arap Emirlikleri	% 40,2
Fransa	%28,2
Almanya	-

⁷⁹ "Ambargo Sonrası Potansiyelleriyle İran Hedef Pazar-Ürün Analizi", s.127

⁸⁰ Fortune Türkiye, "İranlılar Kozmetiğe Servet Harcıyor" <http://www.fortuneturkey.com/iranlilar-kozmetige-servet-harciyor-5219-25.12.2014> (Erişim: 16.10.2015)

⁸¹ Sevda Zorlu, Musa Erol, "İş Dünyası İçin İran Rehberi", s.59

Değerlendirme: Türkiye ilgili ürün grubunda İran'a ihracatı %19 artmış, Dünya'ya olan ihracatı ise %11 artmıştır. İran'ın ilgili gruptaki genel ithalatı %14 artmıştır. (2010-2014) Türkiye ise bu grupta dünya ticaretindeki %0,4'lük payıyla 29'cu sırada yer almaktadır. İran ithalatından aldığımız pay ise %13,8'dir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu ürün grubunda önemli bir rekabet avantajımızın olmasına rağmen yeterince pay almadığımız görülüyor. Bu konuda gereken önlemlerin alınmasında fayda görülmektedir.

Tablo 29: Tıraş Banyo Ürünleri ve Vücut Deodorantlarında İran Pazarındaki Hâkim 3 ülke ve Türkiye'nin Payı

Birleşik Arap Emirlikleri	% 38,7
Çin	-
Hollanda	-
Değerlendirme: Bu ürün grubunda Türkiye olarak dünya ticaretinde %2,3'lük bir pay ile 14'cü sıradayız. İran ithalatından aldığımız pay ise %47,1 dolaylarındadır. Ülkemizin bu ürün grubundaki ihracat birim fiyatı (ton/bin \$) ise 3,31 iken; Dünya'daki ortalama birim fiyatı 4,66'dır. Rakip ülkelerin birim ihracat fiyatları ise 1,58-17,86 dolaylarında seyretmektedir. Bu bağlamda önemli bir rekabet avantajına sahip olduğumuz söylenebilir. Bunun yanında İran'a ihracatımız %11 artmıştır. İran'ın ise genel ithalatının artış oranı %4'tür. ⁸²	

2.5.4. İnşaat Malzemeleri

Önümüzdeki beş yılda büyümeyi tetikleye unsurlarda göz önüne alınırsa gelişmekte olan ülkelerde inşaat sektörünü parlak bir dönemin beklediğini söylememiz mümkündür. Konut talebi, artan kentsel dönüşüm projeleri, doğrudan yabancı yatırım beklentisi, yenilenebilir enerji alanında yapılması planlanan altyapı yatırımları ve büyük enerji projelerinin Türkiye'den geçmesi şüphesiz Türkiye'de bu alanda büyümeyi tetiklemektedir. Diğer yandan gayrimenkul yatırım ortaklıklarının sayısında görülen artışla birlikte finansmanı güç projelerin gerçekleşmesinin önünün açılmasını sağlamaktadır.⁸³ İran'ın ilgili bölümde bahsettiğimiz üzere ülke genelinde alt ve üst yapı müteahhitlik yatırımlarına ihtiyaç duymaktadır. Toplu konut, rafineri kuruluşu, baraj yapımı, turistik tesislerin yapımı ve restorasyonu gibi inşaat konularında şirketlerimiz için fırsatlar bulunmaktadır.

⁸² "Ambargo Sonrası Potansiyelleriyle İran Hedef Pazar-Ürün Analizi", s.79

⁸³ Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), "Türkiye İnşaat Malzemeleri Sektör Görünüm Raporu", 2011, s.1

Tablo 30: Türkiye'nin İran'a İhraç ettiği İnşaat Malzemeleri (Dolar)

1) Ağaç ve ahşap eşya, odun kömürü	209.102.927
2) Taş, alçı, çimento, amyant, mika veya benzeri maddelerden eşya (Mermer ve Traverten ve su mermeri yontulmuş/kesilmiş, işlenmemiş/yontulmamış olan ürünler bu maddenin alt başlığına dâhildir.)	21.811.370
3) Tuz, kükürt, topraklar ve taşlar, alçılar, kireçler ve çimento (Mermer ve Traverten ham/yontulmuş ve blok, kalın dilimler halinde kesilmiş olan ve mermerin granül parçacık ve tozları da ürünler de bu maddenin alt başlığına dâhildir)	.185.796
4) Cam ve cam eşya	29.984.520
5) Demir ve çelik	101.014.404
6) Demir veya çelikten eşya	115.506.144
7) Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	483.801.284
8) Mobilyalar, yatak takımları, aydınlatma cihazları, reklam lambaları, ışıklı tabelalar vb, prefabrik yapılar	43.931.930
9) Tuz, kükürt, topraklar ve taşlar, alçılar, kireçler ve çimento	3.185.796
10) Seramik mamulleri	16.243.4143

Kaynak: TUİK, Erişim Tarihi: 02.11.2015

TRB1 Bölgesi ve yakın çevresinde bulunan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki iç piyasadaki inşaat yatırımları ve İran başta olmak üzere Orta Doğu ülkelerindeki yeniden yapılanma süreci inşaat malzemeleri bu alandaki ticareti artırmıştır. Çimento, cam, gaz beton, taşıyıcı, seramik, yapı kimyasalları, granit ve mermer bölgede gerek hammaddeye, gerekse pazara yakınlık avantajları nedeniyle yatırım yapılabilecek yapı malzemeleri olup yatırımcıların bu yönde teşvik edilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir. Listede yer alan 2, 3 ve 7'ci maddedeki ürünler bölgemiz açısından önemli ihraç kalemleri olabilecek ürünler olarak görülmektedir. TRB1 bölgesinin bu alanda aktif olarak yer alabilmesi oranlarda dikkate alındığında önemli getirileri olacağı şüphesizdir. Ayrıca, önemli yapı malzemeleri hammaddeleri ve buldukları bazı ilçeler aşağıda sıralanmıştır;

- Mazgirt: Tuğla-kiremit, Kum-çakıl

- Bingöl Merkez: Kaolen, Doğaltaş, Profilit, kum, çakıl
- Genç: Profilit, Çimento hammaddesi
- Elazığ merkez: Kireçtaşı, mermer
- Baskil: Mermer, kireçtaşı, kuvars
- Pütürge: Profilit, mermer, kum-çakıl
- Yazıhan: Kum-çakıl, kireçtaşı
- Doğanşehir: Kum-çakıl, Kireçtaşı, mermer
- Akçadağ: Mermer, kum-çakıl, kireçtaşı
- Darende: vermikülit, çimento hammaddesi, mermer, kum-çakıl
- Kuluncak: vermikülit, maden artığı
- Pülümür: alçıtaşı
- Hekimhan: maden artığı
- Kovancılar: maden artığı
- Maden: maden artığı

Benzer şekilde boru, profil, mobilya, boya, yapı kimyasalları, tesisat malzemeleri, bina makine aksamaları (kazan, asansör vb.) gibi ikincil yapı malzemeleri için de bölge imkânları elverişli olup, gelişmekte olan baştan İran olmak üzere Ortadoğu ülkelerine yakın olmanın avantajı değerlendirilmelidir.

2.5.5. Meyvecilik

Meyvecilik bölgenin önemli olabilecek potansiyellerinden biridir. Bölge illerinin iklim özellikleri ve sulama imkânları başta ceviz, üzüm, elma, badem, alıç, çilek, armut, kiraz olmak üzere birçok meyvenin yetiştiriciliğine uygundur. Kırsal alanda alternatif gelir kaynaklarının artırılması ve katma değeri yüksek meyve suyu, reçel vb. ürünlerin üretimi için hammadde sağlaması açısından bölgede meyveciliğin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması önem arz etmektedir. TRB1 bölge planında da kapama meyve bahçelerinin yaygınlaştırılması, modern meyvecilik tekniklerinin yaygınlaştırılması ve sertifikalı fidan kullanımının yaygınlaşması gibi proje ve faaliyet hedefleri

ortaya konulmuştur.⁸⁴ 110.960 hektarlık alanda meyvecilik yapılmaktadır. Bundan dolayı TRB1 Bölgesinin bitkisel üretim katma değerinin artırılmasında meyvecilik lokomotif bir alt sektör görevi üstlenebilecektir. Nitekim ülkemiz kayısı üretiminin yaklaşık %70'ini tek başına Malatya ili gerçekleştirmektedir. TRB1 Bölgesinde örtü altı yetiştiriciliği yaygın değildir. Malatya, Tunceli, Elazığ ve Bingöl İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlükleri 2011 yılı verilerine göre Malatya ve Bingöl illerinde örtü altı tarımı yapılmamaktadır. Elazığ ilinde ise 52 adet işletme 88 da alanda örtü altı tarımı yapmaktadır. Örtü altı tarımda domates, salatalık ve biber ön plana çıkmaktadır. Bunların dışında karnabahar, kırmızı lahana, marul, maydanoz ve taze soğan da yetiştirilmektedir. Tunceli ilinde 23 adet işletme, 13,8 da alanda domates, hıyar, biber ve taze soğan üretimini örtü altında yapmaktadır.⁸⁵ Bu bağlamda, İran'a yapılan ihracat ürünleri de dikkate alındığında özellikle kayısı, elma, çilek ve armut başta olmak üzere belli ürünler bölge açısından ihracat odaklı ürünler olabilir.

2.5.6. Madencilik

Bingöl'deki başlıca endüstriyel hammadde ve metalik maden yatakları demir, kurşun-çinko, fosfat ve disten olarak sayılabilir. Bingöl ilindeki maden yatakları çoğunlukla Genç ilçesinde bulunmaktadır. Demir yatak ve zuhurları Genç ilçesinde yer almakta olup, genellikle beraberinde apatit de içermektedir. Endüstriyel hammaddeler bakımından Genç-Halveliyan sahasında düşük-orta sıcaklık refrakter ve seramik hammaddesi olarak kullanılmaya elverişli ve 140.000 ton disten rezervi belirlenmiştir. İlde bilinen temel enerji kaynağı Karlıova ilçesindeki alt ısı değerleri 1458 ve 1663 kcal/kg olan ve toplam 83.662.000 ton görünür rezerve sahip linyit sahasıdır (MTA, 2013a). Elazığ ili ve çevresi, özellikle metalik maden yatakları açısından Türkiye'nin en önemli bölgelerinden bir tanesidir. Bölgedeki başlıca endüstriyel hammadde ve metalik maden yatakları başta krom ve mermer olmak üzere, bakır, kurşun, çinko, demir, manganez, şelit, florit ve kireçtaşıdır. 26 milyon ton olan (%20 Cr₂O₃ ve üzeri) Türkiye krom potansiyelinin %45'lik bölümü Guleman bölgesinde bulunmaktadır. Türkiye'de bulunan iki ferro krom tesisinden biri Guleman'da yer almaktadır. Bölgedeki en önemli kurşun-çinko yataklarından biri Keban-Simli Kurşun-Çinko yatağıdır. Bu yatakta, 86.800 ton görünür, 48.000 ton muhtemel ve 1.000.000 ton mümkün rezerv belirlenmiştir. Metal içeriği olarak ise 77.119 ton Pb ve 90.277 ton Zn tespit edilmiştir. İldeki önemli demir zuhurları Keban ve Baskil ilçelerinde bulunmaktadır. Baskil-Karakaş demir zuhurunda 126.270 ton görünür rezerv, Keban Aşvan demir zuhurunda ise 23.798 ton görünür demir rezervi tespit edilmiştir. Bölge endüstriyel hammadde açısından da başta mermer olmak üzere önemli oluşumlara sahiptir. Elazığ, endüstriyel hammadde açısından da başta Alacakaya ilçesindeki Elazığ vişnesi olarak

⁸⁴ Fırat Kalkınma Ajansı, "2014-2023 TRB1 Bölge Planı ", Temmuz 2014, s.153

⁸⁵ Fırat Kalkınma Ajansı, "2014-2023 TRB1 Bölge Planı Taslağı", Temmuz 2013, s.49-50

adlandırılan mermer olmak üzere önemli oluşumlara sahiptir. Yöredeki mermer yatakları kişiler ve özel kuruluşlarca işletilmektedir. Mermer dışında ildeki diğer endüstriyel hammaddeler florit ve kireç- taşıdır. Keban-Karamadara sahasında 604 ton görünür rezerve sahip florit ile Sivrice-Örençay'daki 36.250.000 ton muhtemel rezerve sahip kireç taşlarıdır. Türkiye'nin tek, dünyanın da sayılı profillit yataklarından biri Malatya Pütürge'de bulunmaktadır. Metalik maden açısından, bu yöre demir ve bakır yönüyle zengindir. Ayrıca ilde dolomit, florit, vermikülit, tras, mermer ve çimento hammaddeleri bulunmaktadır. Türkiye'nin en önemli demir yataklarından biri olan Hekimhan-Hasançelebi demir yatakları, Malatya'dadır. Bu yataklarda 865 milyon ton görünür ve muhtemel rezerv, Hekimhan-Deveci'de, 40 milyon ton, Hekimhan-Karakuz'da 14,5 milyon ton rezerv bulunmaktadır. Türkiye'deki Demir yataklarının toplam potansiyelinin yarısından fazlasını oluşturan Hasançelebi Demir Yatağı yüksek titan içeriği nedeniyle işletilememiştir (MTA, 2013a). Yakın gelecekte bu rezervler üretime açılacaktır. Tunceli ili gerek metalik gerek endüstriyel hammaddeler bakımından çok zengin potansiyele sahip değildir. Bakır-kurşun-çinko ile ilgili yapılan çalışmalarda Ovacık-Kakbil zuhurunda küçük boyutlu bir cevherleşme bulunmaktadır. Kromla ilgili yapılan çalışmalarda Pülümür-Bağderesi sahasında 16.000 ton muhtemel rezerv tespit edilmiştir. Yatak geçmiş yıllarda işletilmiştir. Madencilik alanında yaşanan sorunlar genel itibariyle; kısıtlı işletme sermayesi nedeniyle düşük verimlilik, nitelikli eleman bulamama, ara iş gücü sıkıntısı, ileri teknolojiye sahip makineleri kullanacak vasıflı iş gücü eksikliği, enerji ve limanların uzaklığı sebebiyle ulaşım maliyetlerinin yüksek olmasıdır.⁸⁶

Tablo 31: İran'a İhraç ettiğimiz Maden Ürünleri ve İhracat Rakamları (Dolar)

Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	820.228.959
Demir ve çelik	101.014.404
Demir veya çelikten eşya	115.506.144
Bakır ve bakırdan eşya	19.533.413
Nikel ve nikelden eşya	3.115.384
Alüminyum ve alüminyumdan eşya	44.328.422
Kurşun ve kurşundan eşya	123.632
Çinko ve çinkodan eşya	81.693
Kalay ve kalaydan eşya	1.783
Diğer adi metaller (tungsten, molibden, tantal, magnezyum, kobalt, bizmut, kadmiyum, vb.),	215.397

⁸⁶ Fırat Kalkınma Ajansı, "2014-2023 TRB1 Bölge Planı ", Temmuz 2014, s.65-66

sermetler, bunlardan eşya)	
Adi metallere aletler, bıçakçı eşyası ve sofrata takımları, adi metallere bunların aksam ve parçaları	17.351.796
Adi metallere çeşitli eşya (kilit, kasa, mobilya tertibatı, vb.)	131.035.532

Kaynak: TUIK, Erişim Tarihi: 02.11.2015

İran'ın, Tercihli Ticaret Anlaşması ile Türkiye'ye tarife indirimi sağlayacağı ürünler arasında çelik ürünleri, demir ve demir dışı metaller de bulunmakta ve İran'a demir ve alaşımsız çelikten yarı mamuller, demir veya alaşımsız çelikten yarı mamuller, demir veya alaşımsız çelikten profiller, metalleri haddeleme makinaları ve bunların silindirleri, demir veya alaşımsız çelikten çubuklar, adi metallere donanım, tertibat vb. eşya (mobilya, kapı, pencere, bavul, askılık vb. için), borular, kazanlar, tanklar, depolar ve benzeri diğer kaplar için musluklar, valfler (Vanalar) ihracatı yapılmaktadır.⁸⁷ Görüldüğü gibi bölgemizde de yukarıda sıraladığımız bu ürünlere uygun demir, çelik gibi ürünler bulunmaktadır. İhracatımız açımızdan bu ürünlere odaklanılmasında fayda görülmektedir.

2.5.7. Diğer Ürünlerin Analizi ve Pazar İmkânları

Pamuktan Dokunmuş Mensucat: Bu ürün grubunda Türkiye dünya ticaretindeki %6,4'lük payıyla dünyanın en büyük 4'cü ihracatçısı unvanını taşımaktadır. Bu ürün grubunda İran ithalatının %55,6'luk payını alıyoruz. Türkiye'nin birin ihracat fiyatlarına bakıldığında ise ihracat birim fiyatı (ton/bin \$) 6,7 iken; dünya ortalama ihracat birim fiyatı ise 5,2'dir. Rakip ülkelerin ihracat birim fiyatı ise 3,95-4,64 civarında seyretmektedir. Bu ürün grubunda İran pazarında önemli avantajlardan istifade etsek de rekabetçi olduğumuzu söyleyemeyiz.

Tablo 32: Pamuktan Dokunmuş Mensucat Grubunda İran Pazarındaki Hâkim 3 Ülke ve Türkiye'nin Durumu

Pakistan	-
Çin	-
Hindistan	-

⁸⁷ Ege Bölgesi Sanayi Odası, "İran Ülke Raporu", 2012, s.4-5

Değerlendirme: Türkiye ilgili ürün grubunda İran'a ihracatı %21 artmış (2010-2015), Dünya'ya olan ihracatı ise %4 artmıştır. İran'ın ilgili gruptaki genel ithalatı ise %10 artmıştır. Bu ürün grubunda bavul ticareti de dâhil edilirse İran'ın tekstil sanayisi petrol üretimini ile de doğru orantılı olarak ağırlıklı olarak sentetik elyaf ve iplik üretimine dayanmaktadır. Giyim sektörüne yönelik kumaş üretimi, elyaf ve iplik üretimine göre daha az bir oranı var. İran'daki rejimin kadınlara çarşaf giyme zorunluluğu koyması nedeniyle moda sektörünün geliştiğini söylememiz pek mümkün değil bu nedenle bu hazır giyime yönelik kumaş üretimini ciddi etkiliyor. İran'daki üretim tesisleri genellikle tek tip kumaş üretimi (çarşaftan ötürü) yapıyor. Ancak İran'da son dönemde hızla giyim ve moda sektörüne ilgi ve alakanın arttığı görülüyor. Kumaş üreticileri de talepler doğrultusunda ev tekstiline yönelmiştir. Ambargoların etkisi ile mevcut üretim tesisleri modernize edilmemiş ve yatırımlar yapılamamıştır. İran'da bilhassa boyalı ve baskılı kumaş üretiminde önemli bir açık bulunuyor. Sentetik elyaf ve iplik sektörünün gelişmiş olduğu İran'da pamuk ithalatı genellikle Özbekistan'dan yapılıyor. Pamuk üretiminin kısıtlı olması pamuklu kumaş üretiminde İran'ın geride kalmasına neden oluyor. İran'da hazır giyim ve moda sektörü artık devlet tarafından önceliklendirilmiş ve devlet sanayi politikası kapsamında teşvik edilmeye başlanmıştır. Ambargo döneminde istihdam yaratabilmek amacıyla hazır giyim üretimine ağırlığını veren İran'da ortalama bin adet hazır giyim üretimi yapan tesis ve atölyelerin olduğu söyleniyor. Tekstil ve hazır giyimde en gözde şehirler Tahran ve İsfahan'dır. Bu arada Çin mallarının kalitesi nedeniyle İranlılarda bu mallara karşı önemli bir tepki oluşmuş durumdadır. Özellikle kadınlar devletin kadınları kapatma konusundaki taleplerine daha fazla ses yükseltir olmuş ve çarşaf yerine moda uygun ve şık giyinmeyi yeğlemeye başlamışlardır. Dolayısıyla TRB1 bölgesinin tekstil bölümünde de ifade ettiğimiz gibi ihracatını artırmak amacıyla gerekli önlemleri alması zaruridir.⁸⁸

Beyaz Et: Bu ürün grubunda Türkiye yaklaşık olarak %2,2'lik bir payla dünyadaki en büyük 10. İhracatçısıdır. Türkiye'nin bu üründeki ortalama birim fiyatı (ton/bin TL) 2,76 iken; dünya ortalama birim fiyatı 2,31'dir. Rakip ülkelerin ise ihracat birim fiyatı ise yaklaşık olarak 2,2'dir. Dolayısıyla ürün biri fiyatı bakımından dünya ülkelerine nazaran dezavantajlı konumdayız.

Tablo 33: Beyaz Et Grubunda İran Pazarındaki Hâkim 3 Ülke ve Türkiye'nin Durumu⁸⁹

Brezilya	%55 (Brezilya dünya pazar payının %24,6'sına sahiptir)
Birleşik Arap Emirlikleri	(%32 payla)

⁸⁸ "Ambargo Sonrası Potansiyelleriyle İran Hedef Pazar-Ürün Analizi", s.39

⁸⁹ "Ambargo Sonrası Potansiyelleriyle İran Hedef Pazar-Ürün Analizi", s.39

Güney Kore Cumhuriyeti	-
<i>Değerlendirme:</i> Türkiye ilgili ürün grubunda İran'a ihracatı %15 azalmış (2010-2015), dünyaya olan ihracatı ise %32 artmıştır. Ancak İran'ın ilgili gruptaki genel ithalatı %21 azalmıştır. Kısa ve orta vadede önemli bir ihracat potansiyeli olan bu ürün grubundaki payımız çok düşüktür. Brezilya gibi uzak bir ülkenin bu oranda İran pazarına hâkim oluşu gayet dikkat çekici olduğu kadar bizim içinde ders vericidir. Söz konusu ürüne ihracatımızın artması beklenmektedir. İran bölgesine yakın olan TRB1 bölgesi de bu alanda Türkiye'de kısa vadede önemli bir ihracat avantajına sahip olabilir.	

Tablo 34: TRB1 bölgesindeki Kanatlı Hayvan Sayısı

Yıl	Düzyey2 Kodu	Hayvan Adı	Mevcut Sayı
2012	TRB1	-Et Tavuğu	3.426.907
		-Yumurta Tavuğu	993.981
2013	TRB1	-Et Tavuğu	5.397.284
		-Yumurta Tavuğu	1.113.547
2014	TRB1	-Et Tavuğu	5.596.228
		-Yumurta Tavuğu	1.174.336
2015	TRB1	-Et Tavuğu	6.145.966
		-Yumurta Tavuğu	1.428.216

Kaynak: TÜİK

Yumurtacılık: Bu ürün grubunda %8,8'lik payla dünyanın en büyük 3. İhracatçısıyız. Ayrıca Yumurtacılıkta İran ithalatından aldığımız pay malesef %1'dir. Bunun yanında Türkiye'nin söz konusu ürünlerdeki ihracat birim fiyatı 8,6 (ton/binTL) iken; dünya ortalama ihracat birim fiyatı ise 23'dür. Rakip firmalarının ise ihracat birim fiyatı 18-42 civarında seyretmektedir. Bu anlamda ciddi bir rekabet avantajına sahip olduğumuz söylenebilir.

Tablo 35: Yumurtacılık Grubunda İran Pazarındaki Hâkim 3 Ülke ve Türkiye'nin Durumu

Fransa	%64,5 (Fransa dünya pazar payının %6'sına sahiptir)
Yeni Zelanda	%16,9
Birleşik Arap Emirlikleri	-

Değerlendirme: Türkiye ilgili ürün grubunda ihracatı %55 azalmış, dünyaya olan ihracatı ise %25 artmıştır. Ancak İran'ın ilgili gruptaki genel ithalatı %33 azalmıştır. Bunu İran'ın da kendi içinde kanatlı hayvan ve yumurtacılık sektöründe yaptığı yatırımlara bağlamamız mümkündür. Tüketim ürünlerinin ambargo sonrası artacağı ve üründe fiyat avantajımız dikkate alınırsa pazar fırsatından faydalanmamız mümkün olabilir. Yine TRB1 bölgesi için beyaz et grubunda olduğu gibi yumurtacılık sektöründe de benzer şeyleri söylememiz mümkündür.

Tablo 36: Türkiye'de Üretilen Tavuk Yumurtası Sayısı (Bin adet)

Yıl	Yumurta Sayısı (Bin Adet)
2012	14.910.774
2013	16.496.751
2014	17.145.389
2015	16.726.332

Kaynak: TÜİK

Yüzeyaktif Temizlik Ürünleri ile Sabun, Islak Mendil Vb. Temizlik Ürünleri: Yüzey Temizlik ürünlerinde ülkemiz dünya ticaretinde %1,4'lük bir pay ile 16'cı sırada yer almaktadır. İran pazarından ise aldığımız pay %17,1 olarak ifade edilmektedir. Bu ürün grubunda Türkiye'nin ihracat birim fiyatı (ton/bin) 3,3 iken, dünya ortalama ihracat birim fiyatı 3,27'dir. Rakip ülkelerin bu ürün grubundaki fiyat aralığı 2,5-5,12 aralığındadır.

Tablo 37: Yüzeyaktif Temizlik Ürünlerinde Rakip Ülkeler ve Türkiye'nin Payı

Birleşik Arap Emirlikleri	%22
Çin	-
Hindistan	-

Değerlendirme: Türkiye'nin bu ürün grubundaki İran'a yaptığı ihracat %2 azalırken, genel ihracatı %19'luk bir artış göstermiştir. İran'ın ise söz konusu gruptaki genel ithalatı %7'lik bir artış göstermiştir. Ambargo sonrası tüketim üründe bir atışın yaşanması beklenmektedir. Dolayısıyla ilgili ürün grubundaki ihracatın artması beklenmektedir.

Bir diğer grup ise sabun, ıslak mendil vb. temizlik ürünleridir. Bu ürün grubunda ise Türkiye'nin dünya ticaretinde %4,9'luk bir payı bulunuyor ve bu payıyla dünyanın en büyük 7'ci ihracatçısıdır. Türkiye'nin bu gruptaki ihracat birim fiyatı (ton/bin\$) 2,13 iken; dünya ortalama ihracat birim fiyatı

ise 1,68'dir. Rakibimiz olan ülkelerin ise ortalama ihracat birim fiyatları 0,9-2,2 civarında seyretmektedir.

Tablo 38: Sabun, Islak Mendil vb. Temizlik Ürünlerinde Rakip Ülkeler ve Türkiye'nin Payı

Malezya	-
Birleşik Arap Emirlikleri	-
Fransa	-
Değerlendirme: Türkiye'nin bu ürün grubundaki İran'a yaptığı ihracat %10 artarken, genel ihracatı %7'lik bir artış göstermiştir. İran'ın ise söz konusu gruptaki genel ithalatı %5'lik bir artış göstermiştir. ⁹⁰	

Demir ve Çelikten Profiller ve Borular: Bu ürün grubunda ise Türkiye'nin dünyadaki payımız %2,9 ve bu oranla dünyadaki en büyük 9'cu ihracatçıyız. İran ithalatından aldığımız pay ise %23,8'dir. Ülkemizin ihracat birim fiyatı ise (ton/ bin \$) 2,17'dir. Dünya ortalaması ise 2,03 iken rakip ülkelerin ortalamaları 1,36-2,55 civarında seyretmektedir. Bu bağlamda dünya ürün birim fiyatına yakın olduğumuzu söyleyebiliriz.

Tablo 39: Demir ve Çelikten Profiller ve Borular grubunda Rakip Ülkeler ve Türkiye'nin Payı

Çin	%59,8
Birleşik Arap Emirlikleri	-
Almanya	-
Değerlendirme: Türkiye'nin bu ürün grubundaki İran'a yaptığı ihracat %6 artarken, genel ihracatı %12'lik bir artış göstermiştir. İran'ın ise söz konusu gruptaki genel ithalatı %3'lük bir artış göstermiştir. Adi metallerden donanım, tertibat gibi eşyalarda İran büyüyen bir Pazar olmuş ve Türkiye'de bu pazardaki payını muhafaza etmiştir. Adi metallerden donanım, tertibat gibi eşya ihracatı yapan firmalarımızın İran pazarındaki payının ambargolar sonrası artırması beklenmektedir. ⁹¹ Bu alanda İran'ın da ihtiyaç analizi yapılarak bölgedeki firmalarımızın pazara yönlendirilmesi ve ihracatlarında önlerine çıkan çeşitli engellerin kaldırılması önemli olacaktır.	

Medikal Tıbbi Cihaz ve El Aletleri: Türkiye'nin bu ürün grubunda dünyadaki pay oranı %0,2'dir. Bu oranla dünyanın en büyük 22'ci ihracatçısıyız. İran pazarındaki ithalatından aldığımız pay ise %2,6 civarındadır. Bunun yanında Türkiye'nin ilgili üründe ihracat birim fiyatı 78,15 (ton/bin \$)

⁹⁰ "Ambargo Sonrası Potansiyelleriyle İran Hedef Pazar-Ürün Analizi", s.87

⁹¹ "Ambargo Sonrası Potansiyelleriyle İran Hedef Pazar-Ürün Analizi", s.142

iken; dünya ortalama fiyatı 88,41'dir. Rakip ülkelerinin ise ortalama fiyatları 16,25 ile 494,92 dolaylarındadır. Bu haliyle dünya fiyat ortalamasına yakınız.

Tablo 40: Medikal Tıbbi Cihaz ve El Aletleri Grubunda Rakip Ülkeler ve Türkiye'nin Payı

Birleşik Arap Emirlikleri	-
İsviçre	-
Hollanda	-
Değerlendirme: Türkiye'nin bu ürün grubundaki İran'a yaptığı ihracat %28 artarken, genel ihracatı %22'lik bir artış göstermiştir. İran'ın ise söz konusu gruptaki genel ithalatı %4'lük bir artış göstermiştir. İran'ın sürekli büyüyen nüfusu ile sağlık sektörünün çok parlak bir geleceğin beklediğini tahmin etmek zor değil. Genç nüfusuyla bu ürün grubunda sürekli bir yatırımın olması beklenmektedir. İran tıbbi cihazlar endüstrisinde %88'den fazla bir oran ile ithalata bağımlıdır. İran temel sarf malzemelerin üretimi yapacak durumdadır. Ancak sarf malzemeleri konusunda yine ithalatın yapılacağı ve tanısız görüntüleme araçları cihazlarında ithalata bağımlıdır. Dolayısıyla bu alandaki eksikliklerin giderilmesi amacıyla önemli oranda ithalatın yapılması beklenmektedir. ⁹²	

Ev-Mofis Mobilyaları ve Parçaları: Türkiye'nin bu alanda dünya ticaretindeki payı %1,7'dir. Bu oran ile dünyanın en büyük 19'cu ihracatçısı unvanını taşıyoruz. İran pazarındaki ithalatından aldığımız pay ise yaklaşık %33,6 civarındadır. Bunun yanında Türkiye'nin ilgili üründe ihracat birim fiyatı 5,14 (ton/bin \$) iken; dünya ortalama fiyatı 4'dür. Rakip ülkelerinin ise ortalama fiyatları 2,74-7,32 dolaylarındadır. Bu haliyle dünya fiyat ortalamasına yakınız.

Tablo 41: Ev-Mofis Mobilyaları ve Parçaları Grubunda Rakip Ülkeler ve Türkiye'nin Payı

Çin	-
Birleşik Arap Emirlikleri	-
İtalya	-
Değerlendirme: Türkiye'nin bu ürün grubundaki İran'a yaptığı ihracat %46 azalırken, genel ihracatı %19'lik bir artış göstermiştir. İran'ın ise söz konusu gruptaki genel ithalatı %44'lük bir azalış göstermiştir. Mobilya sektöründe iç tüketim ihtiyacının önemli bir kısmını ithalat ile karşılayan İran'ın ambargo sonrası İranlıların şatafat ve gösteriş alışkanlığı mobilya sektörü için fırsat oluşturması beklenmektedir. Özellikle İnşaat sektöründeki gelişmeler mobilya sektöründeki gelişimi tetikleyecektir. ⁹³	

⁹² "Ambargo Sonrası Potansiyelleriyle İran Hedef Pazar-Ürün Analizi", s.174

⁹³ "a.g.r", s.180

3. İRAN HAKKINDA BAZI BİLGİLER

3.1. İran'ın Resmi Tatil Günleri

- 1) 09.01.2015- Hz. Muhammed'in Doğum Günü
- 2) 09.01.2015- Hz. İmam Jafar'ın Doğum Günü
- 3) 11.02.2015- Devrim Yıldönümü
- 4) 20.03.2015- 20.02.2015 Petrolün Millileştirilmesi
- 5) 21.03.2015- 24.03.2015 Nevruz (4 gün)
- 6) 24.03.2015 Hz. Fatemeh Zehra'nın Ölüm Yıldönümü
- 7) 01.04.2015 İran İslam Cumhuriyeti Günü
- 8) 02.04.2015 Doğa Günü
- 9) 01.05.2015 Emek ve Dayanışma Günü
- 10) 02.05.2015 Hz. İmam Ali'nin Doğum Yıldönümü
- 11) 16.05.2015 Hz. Peygamber'in Peygamberliğe Atanması
- 12) 03.06.2015 Hz. Mehdi'nin Doğum Yıldönümü
- 13) 04.06.2015 İmam Humeyni'nin Ölüm Yıldönümü
- 14) 05.06.2015 15 Hordad Ayaklanması
- 15) 08.07.2015 Hz. Ali'nin Ölüm Yıldönümü
- 16) 11.08.2015 Hz. İmam Jafar Sadegh'in Ölüm Yıldönümü
- 17) 02.10.2015 Ghader-e Khom Bayramı
- 18) 23.10.2015 Tasooa
- 19) 24.10.2015 Ashoora
- 20) 02.12.2015 Arbain (İmam Hüseyin'in Ölümünün 40. Günü)

- 21) 10.12.2015 Hz. Peygamberin Ölüm Yıldönümü
- 22) 12.12.2015 Hz. İmam Rıza'nın Ölüm Yıldönümü
- 23) 29.12.2015 Hz. Muhammed'in Doğum Yıldönümü
- 24) 29.12.2015 Hz. İmam Jafar'in Doğum Yıldönümü⁹⁴

3.2. *İran'daki Bankalar*

Devlet Bankaları:

Bank-e Tejarat (Ticaret Bankası) : <http://www.tejaratbank.ir>

Bank-e Refahe Kargaran (işçi Refahı Bankası) : <http://www.bankrefah.ir>

Bank-e Sepah : <http://www.banksepah.ir>

Sherkate Dolatie Post Bank : <http://www.Postbank.ir>

Bank-e Saderat İnan (İnan İhracat Bankası) : <http://www.saderbank.com>

Bank-e Mellat : <http://www.bankmellat.ir>

Bank-e Melli İnan : <http://www.bmi.ir>

Devlet İhtisas Bankaları:

Bank-e Toseeye Saderat İnan (İhracat) : <http://www.edbi.org>

Bank-e Sanat o Maedan (Sanayi ve Maden) : <http://www.bim.ir>

Bank-e Keshavarzi : <http://www.agri-bank.com>

Banke Maskan (Emlâk) : <http://www.bank-maskan.ir>

Özel Bankalar:

Bank-e Eghtesade Novin : <http://www.enbank.ir>

Bank-e Parsian : <http://www.parsian-bank.com>

⁹⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı, Tahran Büyükelçiliği Web sitesi, "Tatil Günleri"
<http://tahran.be.mfa.gov.tr/MissionHolidays.aspx> (Erişim:16.10.2015)

Bank-e Pasargad : <http://www.bankpasargad.com>

Bank-e Saman : <http://www.sb24.com>

Bank-e Sarmaye : <http://www.sbank.ir>

Bank-e Karafarin : <http://www.karafarinbank.com>

Türk Bankalarının İran'daki Temsilcilikleri

Halk Bankası Tahran Temsilciliği

Tel: (98-21) 88 30 47 15, 88 30 89 90, 88 84 22 75

Faks: (98-21) 88 30 10 00

Ziraat Bankası Tahran Temsilciliği

Tel: (98-21) 88 78 34 17-20

Faks: (98-21) 88 78 35

3.3. Türkiye'nin İran'daki Diplomatik Misyon Temsilcilikleri

1) Tahran Büyükelçiliği:

Görev Bölgesi: Tebriz Başkonsolosluğu ile Urumiye Başkonsolosluğu görev çevreleri dışında kalan tüm bölgeler

Adres: FERDOWSI AVE., NO: 337 P.O.BOX: 11365-8758 TEHRAN

Tel: 00 98 21 3 311 89 97 - 3 311 52 99 00 98 21 3 311 53 51 - 3 311 12 02 00 9821 35 95 11
00-99(santral)

Faks: 00 98 21 3 311 79 28

e-Posta: embassy.tehran@mfa.gov.tr

Web: <http://tahran.be.mfa.gov.tr>

2) Tebriz Başkonsolosluğu:

Görev Bölgesi: Doğu Azerbaycan, Erdebil ve Zencan Eyaletleri

Adres: KUYE VALE-YE ASR KHIYABANI FORUGHİ FELEKE-I HOMA FER KUÇE-I
FERHENGİYAN NO:8 TEBRİZ

Tel: 00 98 411 300 10 70 00 98 411 300 10 71

Faks: 00 98 411 332 49 07

e-Posta: consulate.tebriz@mfa.gov.tr

Web: <http://tebriz.bk.mfa.gov.tr>

3) Urumiye Başkonsolosluğu:

Görev Bölgesi: Batı Azerbaycan, Kürdistan, Hamedan ve Kirmanşah Eyaletleri

Adres: KHIYABANI-I DR. BEHESHTI NO: 30 OUROUMIEH 57. 159 AZARHBAIJAN-I
KHARBI IRAN

Tel: 0098 44 3347 87 70

Faks: 0098 44 3346 95 95

e-Posta: consulate.urmia@mfa.gov.tr

Web: <http://urumiye.bk.fscnet.net>

4) Meşhed Başkonsolosluğu :

Adres: Turkish Consulate General, Bulvar-i Sajjad Khyaban-i Gelayol NO: 45, Posta Kodu:
9187783593, Mashhad-Iran

Tel: 00 98 51 376 451 50

Faks: 00 98 51 376 200 31 *e-Posta:* consulate.mashhad@mfa.gov.tr⁹⁵

3.4. İran'da Düzenlenen Bazı Fuarlar

Milli Katılımda Devlet Desteği Olan Fuarlar

- 1) İran Kapı, Pencere ve Aksesuarları Fuarı (Tahran-Ocak/her Yıl)

⁹⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı, **Dış Temsilcilikler**, <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa> (Erişim:16.10.2015)

- 2) İran Pack Print Uluslararası Ambalaj Paketleme, Baskı Ürünleri Matbaa Ekipmanları ve Makinaları Fuarı (Tahran-Ocak/Her Yıl)

Bireysel Katılımda Devlet Desteği Olan Fuarlar

- 1) Agrovet-Uluslararası Tarım Makinaları, Hayvancılık ve Veterinerlik Ekipmanları (İsfahan-Ocak/Her Yıl)- Tarım, Ormancılık, Çiçekçilik, Bağcılık, Hayvancılık
- 2) Hofex-19. Uluslararası Ev ve Ofis Mobilyaları, Dekorasyon ve İç Dizayn Fuarı (Tahran-Şubat/Her Yıl)-Mobilya, Mobilya Makineleri, Dekorasyon Malzemeleri, Mefruşat
- 3) İran Agro-Uluslararası Gıda Fuarı (Tahran – Mayıs/Her Yıl)- Su Arıtma, Balıkçılık Ekipmanları, Traktörler, Tarım Makineleri, Hayvancılık, Tohumlar, Bitki Koruma, Zirai İlaçlar
- 4) İran Med & Lab (Tahran-Haziran/Her Yıl)-Medikal
- 5) İran Oil & Gas Show (Tahran – Nisan/Her Yıl)- Petrol, Doğalgaz, Kimyasallar ve Petrokimyasallar
- 6) İran Telecom (Tahran – Kasım/Her Yıl)- Telekomünikasyon ve Bilgi Teknolojileri
- 7) IRANCONMIM (Tahran – Temmuz/İki Yılda Bir)
- 8) IRANPLAST (Tahran – Temmuz/Her Yıl)- Plastik
- 9) IRANTEX (Tahran –Ekim/Her Yıl)- Tekstil Makineleri, Ham madde, Ev Tekstil ve Tekstil Ürünleri
- 10) Tehran Confair (Tahran – Ağustos/Her Yıl)
- 11) Tekstil ve Deri Ürünleri ve Makineleri (Tahran – Ağustos/İki Yılda Bir)- Tekstil Deri ⁹⁶

⁹⁶ Sevda Zorlu, Musa Erol, “İş Dünyası İçin İran Rehberi”, s.81-82

SONUÇ

İlk olarak Türkiye'nin bölgesinde daha güçlü olabilmesinin yollarından biriside çevre ülkeleriyle olan ekonomik münasebetlerinin güçlü olmasından geçiyor. İran ise Türk iş camiası açısından hem ticari hem de yatırım anlamında önemli bir ülke konumundadır. Uzun süredir İran Batılı ülkelerin ağır yaptırımları altında yaşamıştır. Ekonomisi de hali hazırda petrol gelirlerine muhtaçtır. P5+1 (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimi üyeleri ve Almanya) ve İran arasında uzun zamandır devam eden süreç 14 Temmuz 2015'te alınan bir karar sonlandırıldı. P5+1 ülkeleri ile İran bu anlaşma ile ambargonun kaldırılması karşılığında nükleer faaliyetlerinde kısıntıya gideceğini kabul etti. Bu anlaşmadan sonra dünya piyasası hareketlenmiş ve İran pazarı dünya devletlerinin yakın markajına alınmıştır.

İran 80 milyonu aşkın bir genç bir nüfusa sahiptir. Bununla beraber giderek artan bir biçimde özelleştirmeler yapılmakta ve yabancılara ayrıcalıklar tanınmaktadır. Bu oranın ambargonun kalkması ile daha da artması beklenmektedir. İran tarih, coğrafya, kültür ve medeniyeti ile Türkiye ile çok yakın bir ülkedir. İran pazarı Türk mallarını kalitesi ile tanımakta ve güven duymaktadır. Bu imajın daha da geliştirilmesi için fuar, ticari heyetler ve tutundurma faaliyetleri aracılığıyla devam ettirilmesi mümkündür. Avrupa ve Asya'nın yakın ilgisine muhatap olmakla birlikte İran pazarındaki payları yeterince yüksek olmaması Türkiye açısından fırsatlar doğurabilir. Ancak İran ambargosunun kalkmasıyla dünya ülkeleri İran pazarındaki yerlerini almak amacıyla harekete geçmiş durumdadır. Türkiye'nin bu ülkeler İran pazarında yerlerini almadan evvel ürünlerini İran tüketicilerinin beğenisine sunmalı ve gerekli yatırımları derhal yapmalıdır. İran'da özellikle turizm, enerji, bankacılık, petrokimya, telekomünikasyon, ulaştırma ve otomotiv sektörlerinde fırsatlar bulunmaktadır. Ülke de enerji ve istihdam maliyetlerinin düşük olması ve gelişmiş altyapı hizmetlerinin sunulması yatırımcı için bir avantajdır. İran önümüzdeki yıllarda toplu konut projelerinden tutun baraj yapımına kadar birçok alanda projeler gerçekleştirmek istemektedir. Bu konuda tecrübeli ve başarılı Türk müteahhit firmalarının bu iş fırsatlarından istifade etmesi gerekmektedir. Elektrik santralleri de kurmayı hedefleyen İran, elektrik üretimini de özel firmalara devretmeyi düşünmektedir. Bu konuda Türk firmalarına fırsat doğabilecektir. İran'da maden sektörü de yabancı yatırıma ihtiyaç duyan bir diğer önemli yatırım alanıdır. Yatırım yapılabilecek bir diğer alan ise telekomünikasyon alanıdır. 80 milyonu aşkın genç bir nüfusu olan İran'ın bu alanda büyük bir potansiyeli içinde barındırmaktadır. İran ekonomik büyümesi ve teknolojisini geliştirmesi için mutlaka dış desteğe ihtiyaç duymaktadır. Bu alanda da yaklaşık olarak 250 milyar dolarlık bir yabancı yatırıma ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla İran'ın teknolojik altyapı eksikliği dikkate alınırca bu alanda İran'a destek olabilecek ülkelerin pazar yarışını önde götürme

olanağı daha fazladır. Bunun yanında nüfus potansiyeli de dikkate alınırsa istihdam yaratacak yatırımların şans oranı da yüksek görünmektedir. İran pazarı iş yapmanın zor olduğu bir pazardır. Bu nedenle iş yapmadan İran pazarına has özellikleri analiz etmek ve İranlı karar vericilerle yakın diyaloga sahip olmak çok önemlidir. Özellikle izin ve onay süreçleri, teknolojiye erişim konuları da dikkate alınarak detaylı bir analiz çalışmasının yürütülmesi şarttır. Bunun yanında ihracatta ödemeyi zamanında almak çok önemli olduğundan iki taraf açısından en risksiz ödeme yönteminin seçilmesi çok önemlidir. Diğer hayati bir konu ise kamu kuruluşlarımızın İran'a yapılacak olan ihracatı desteklemek amacıyla ihracat işletme sermayesi finansmanını desteklemesi olacaktır. Bu sayede ihracatta elde edilen finansal alacakların teminat altına alınması kolaylaşacağı gibi ihracattaki riskleri de elimine edecektir. Bu bağlamda kamu kuruluşlarımızın Türk yatırımcıları ve ihracatçıları desteklemek için finansal ve siyasi riskleri MIGA, Türk Exim Bank ve İslam Kalkınma Bankası gibi kurumların enstrümanları ve ürünleri aracılığıyla da azaltması önerilebilir.⁹⁷

İran'ın bankacılık yapısının hantal oluşu ve gelişmemiş oluşu, bazı ürünlerde ithalat vergilerini gereğinden fazla yüksek tutması, kalifiye eleman bulma zorluğu, Dünya Ticaret Örgütüne üye olmamasından ötürü gümrük uygulamalarını keyfi olarak değiştirebilmesi, bürokrasinin ağır işlemesi ve uygulama ile mevzuattaki farklılıklar İran ile iş yapmayı zorlaştıran etkenlerdir. İranlılar ihracat yapmak ve hammaddeyi İran'dan almak koşuluyla %100 yabancı sermayeli şirketlere müsaade etmektedir. Diğer yandan İran'daki Serbest Bölgelerde ucuz enerji, insan kaynakları, yakıt ve elektriğin yirmi yıllık vergi muafiyeti, gümrük vergilerinden muafiyet ve daha bir dizi avantajı ile yatırımcıyı çekebilmektedir.⁹⁸ TRB1 bölgesi de bu bağlamda sahip olduğu potansiyelleri seferber ederek İran'a ihracatını artırması çok önemlidir. İran ile TRB1 bölgesindeki hali hazırdaki ticaret rakamları aleyhimize gitmektedir. İhracat oranlarımızın artırılması ve gerekli yatırım fırsatlarının değerlendirilmesinin ülkemiz açısından çok önemli kazanımları olacaktır.

⁹⁷ Ambargo Sonrası İran Ekonomik ve Ticari Etki Analizi", s.9

⁹⁸ Sevda Zorlu, Musa Erol, "İş Dünyası İçin İran Rehberi", T.C. Serhat Kalkınma Ajansı, Şubat 2014, 70-71

KAYNAKÇA

“Ambargo Sonrası İran Ekonomik ve Ticari Etki Analizi”_DEİK ve TIM, Haziran 2016, s.7

Akhundzada Emin, Özkan, Seray “İran Enerji Görünümü”, Hazar Strateji Enstitüsü, Aralık 2014

CIA-The World Factbook/ “Middle East: Iran”, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html>

Derin Ekonomi “Ambargo Kalkıyor her şey İran’a bağlı” 17 Ağustos 2015

<http://www.derinekonomi.com/ambargo-kalkiyor-her-sey-irana-bagli/>

DEİK, İş Konseyleri/Türkiye-İran İş Konseyi,

https://www.deik.org.tr/Konsey/112/T%C3%BCrkiye_%C4%B0ran.html

DEİK-Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu, “İran Ülke Bülteni” Şubat 2015,

https://www.deik.org.tr/5995/%C4%B0ran_%C3%9Cİke_B%C3%BCİteni_%C5%9Eubat_2015.htm

Dünya “Turizmcinin Yüzünü İran Güldürecek”, 09.07.2015,

<http://www.dunya.com/guncel/turizmcinin-yuzunu-iran-guldurecek-268130h.htm>

Ege Bölgesi Sanayi Odası, “İran Ülke Raporu”, 2012,

Fırat Kalkınma Ajansı, “TRB1 Bölgesi Bitkisel Üretim Sektörü Stratejisi ve Eylem Planı”, Nihai Rapor,

Fırat Kalkınma Ajansı, “Bingöl Yatırım Fırsatları”, FKA Bingöl Yatırım Destek Ofisi, Kasım 204, s.31

Fırat Kalkınma Ajansı, “Malatya’da Öne Çıkan Sektörler” FKA Malatya Yatırım Destek Ofisi, s.5-6

Fırat Kalkınma Ajansı, “2014-2023 TRB1 Bölge Planı Taslağı”, Temmuz 2013,

Fırat Kalkınma Ajansı, “2014-2023 TRB1 Bölge Planı ”, Temmuz 2014, s.153

Fırat Kalkınma Ajansı, “Bingöl Tekstil Kent Projesi Fizibilite Çalışması”, Akdan Danışmanlık, 2013

Fortune Türkiye, “İranlılar Kozmetiğe Servet Harcıyor” <http://www.fortuneturkey.com/iranlilar-kozmetige-servet-harciyor-5219> 25.12.2014 (Erişim: 16.10.2015)

Gündoğan, Ünal “**Geçmişten Bugüne İran** Baki Mehmet Atılal, Erçevik, Başak “Her Yönüyle İran”, Turkish Yatırım, Ağustos 2015

Habertürk, “**İran’a ambargo kalktı, iş dünyası harekete geçti**”, 16 Temmuz 2015,
<http://www.haberturk.com/ekonomi/ekonomi/haber/1103709-irana-ambargo-kalkti-is-dunyasi-harekete-gecti>

İran’a Uygulanan Ambargoların Tarihçesi” TIME TURK 14.07.2015,
<http://www.timeturk.com/iran-a-uygulanan-ambargonun-tarihcesi/haber-28499>

İTKİB Hedef, “**Komşumuz İran’ı Yeniden Keşfediyoruz**”, İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri Aylık Dergisi, 15 Ağustos-15 Eylül 2015, s.

Organization of the Petroleum Exporting Countries (OPEC) Official Website, OPEC Share of World Crude Oil Rezerves, 2014, lütfen bkz. http://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/330.htm

ORSAM Analiz “**İslam Devrimi: Genel Değerlendirme**” Mayıs 2011 Cilt:1 Sayı:29

Şahin, İlker “**İran’a Yönelik Yaptırımların Kaldırılmasının Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri**” Türkiye İş Bankası Yayını, 2016,

Tahereh Ahin, “**İran İslam Cumhuriyeti’nde Devlet Yapısı**” Amme İdaresi Dergisi, Cilt:43, Sayı:2 2010,

T.C. Ekonomi Bakanlığı- Tahran Ticaret Müşavirliği, “**İran İslam Cumhuriyeti Ülke Profili**” , Haziran 2015, s.5-7 raporun pdf hali için bkz.
<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-207426;jsessionid=qYYKPAobmQG6CmlzYCzjOX1OBKe29oXpDFs6sFK5euA9bsrxj5j4!-2073704324>

T.C. Ekonomi Bakanlığı-Genel Ekonomik Durum/İran, <http://www.ekonomi.gov.tr>

T.C. Ekonomi Bakanlığı-Dış İlişkiler-Ülkeler-İran-Genel Bilgiler, <http://www.ekonomi.gov.tr>

T.C. Ekonomi Bakanlığı Tahran Ticaret Müşavirliği, “**Müteahhitlik ve Teknik Müşavirlik Hizmetleri**” Ülke Profili-İran”, Tahran, Temmuz 2014,
[http://www.counsellors.gov.tr/upload/IR/Muteahhitlik%20ve%20Teknik%20Musavirlik%20Hizmetleri%20Ulke%20Notu%20\(Iran\)\(2013\).pdf](http://www.counsellors.gov.tr/upload/IR/Muteahhitlik%20ve%20Teknik%20Musavirlik%20Hizmetleri%20Ulke%20Notu%20(Iran)(2013).pdf)

T.C. Ekonomi Bakanlığı, Tahran Ticaret Müşavirliği, İran İslam Cumhuriyeti, “**Bankacılık**”, Aralık 2013

T.C. Ekonomi Bakanlığı, Tahran Ticaret Müşavirliği, İran İslam Cumhuriyeti Ülke Profili-
“**Ulaştırma ve Telekomünikasyon Altyapısı**”, Aralık 2013

T.C. Ekonomi Bakanlığı, “**Dış Ticaret/İran**”, www.ekonomi.gov.tr

T.C. Ekonomi Bakanlığı, “**Dış Ticaret Politikası ve Vergiler**”, www.ekonomi.gov.tr

T.C. Ekonomi Bakanlığı, “**İşadamlarının Pazarda Dikkat Etmesi Gereken Hususlar**”,
www.ekonomi.gov.tr

T.C. Bingöl Valiliği, “**Tekstil Kent İnşaatı Yapım İşi İhalesi Sayın Valimiz Yavuz Selim Köşger’in katılımıyla Gerçekleşti**”, <http://www.bingol.gov.tr/sayin-valimizin-katilimiyla-gerceklesen-tekstil-kent-insaati-yapim-isi-ihalesi-sonuclandi> (Erişim: 15.10.2015)

T.C. Dışişleri Bakanlığı, Tahran Büyükelçiliği Web sitesi, “**Tatil Günleri**”
<http://tahran.be.mfa.gov.tr/MissionHolidays.aspx> (Erişim: 16.10.2015)

T.C. Dışişleri Bakanlığı, “**Dış Temsilcilikler**”, <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa>

The World Bank Official Website-Countries/**Iran Overview**
<http://www.worldbank.org/en/country/iran/overview>

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), “**Türkiye İnşaat Malzemeleri Sektör Görünüm Raporu**”, 2011

U.S. Energy Information Administration, International Energy Statistic
<http://www.eia.gov/beta/international/rankings/#?product=53-1&cy=2014>

Zorlu, Sevda Erol, Musa “**İş Dünyası İçin İran Rehberi**”, T.C. Serhat Kalkınma Ajansı, Şubat 2014